

DB
937
.8
H72V35

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/vlaszvlaszra00buda

Kossuth Lajos?

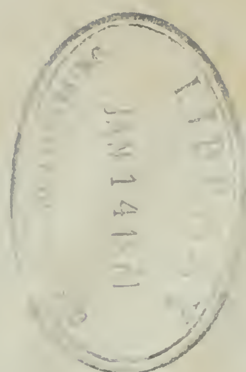
VÁLASZ

A

VÁLASZRA

HORVÁTH MIHÁLYNAK.

DB
937
.8
H72 V35

Az olvasóhoz.

Ugy hiszszük, elég jókor érkeztünk még, s nem késtünk el, hogy bebizonyitsuk a nemzet előtt, miként nagytudományú egyének épen úgy tévedhetnek, mint bárki más, mint minden ember, s hogy a theoretikus tudomány tiszta itélőtehetség nélkül gyakran veszélyesebb a semminél, zűrzavart idéz elő a valódi önállással nem biró gondolat-menetben s a hosszú időket nem forrás-, de fátyolként tartja az azon életen áttekinteni nem biró szemei elé.

Tisztelet Horváth Mihály történetirónknak, de első politikai röpiratával bebizonyitotta, hogy, nem politikus, nem született politikusnak. Épen neki, ki a mohácsi vész óta megirt történelmével annyit tár az olvasó elé, hogy a közösügy elméleti megbuktatására fele is elég volna, épen neki kellett tollat emelni, hogy mind a történeti igazságot, mind pedig önnönmagát megczáfolja.

Felelünk állitásaira, és pedig feleletünket azzal támogatjuk, hogy saját történelme után készitének az osztrák uralom korszakáról rövidke kivonatot, 1-ör, hogy megmentsük az olvasót amaz agyatfárasztó számtalan idézésektől, melyek különben elkerülhetetlenek lennének, 2-or, hogy a multat a jelen tükreül használhassuk.

Röpiratunk kellő megérthetése végett mindenesetre szükséges, hogy az olvasó e válaszunk végéhez csatolt történelmi kivonatot, mely csupán az itt felhozható események legrövidebb leirását tartalmazza, figyelemmel olvassa át.

Czáfolatunkból foly politikai helyzetünk előállitása is, melyet felfogni és meg nem érteni józan gondolkozású egyénnek lehetetlen, megértve pedig lehetetlen be nem látnia, mennyire szükséges H. M. részéről is a szemfényvesztés, hogy olyan ügyet, mint a közösügy, védelmeznie lehessen.

Ennyit tartottunk szükségesnek megemliteni, a többit az olvasó józan itéletére bizzuk.

Pest, szeptember 29-én.

Válasz
Horváth Mihálynak.

Tisztelt uram!

Önnek, midőn elhatározta magát Kossuth Lajos ujabb leveleire válaszolni, okvetlen két nagy és alapos ok adá kezébe a tollat; egyik: az én, másik: a haza.

Emberek vagyunk, s bármennyire tagadjuk is, bármennyire ömlik is végig lényünkön a szerénység, az semmiesetre sem ment a hiúságtól, sőt ki merjük mondani: hogy hiuság teremti az embereket nagygyá. Ez ellen lehet légből kapkodott állitásokat felhozni, de megczáfolni nem.

Hiuság van minden emberben, bár különböző irályú és czélu, de van, van Kossuthban, van Deák Ferenczben, és van önben, és amint a mostani emberekben van, ugy volt a világ teremtése óta minden-korbeli emberben.

Az ön hiúságát okvetlen megsértette az: hogy Kossuth az ön szegedi választóihoz irt levele ellen felszólalva, önt többhelyütt elvitázhatatlanúl megczáfolá. Bántotta önt mint politikust, s amire még nagyobb súlyt fektet, bántotta mint történetirót, s hogy bántotta, ime röpiratának előszavában e sorok:

„Midőn a szegedi „Szabadelvű Körhöz“ intézett levelemet irám, eleve is tudtam, hogy az abban elmondott dolgok nem lesznek mindenkinek ínye szerint; s hogy különösen felkeverik epéjét azoknak, kik erőnek erejével el akarnák hitetni nemzetünkkel, hogy az 1867-ben alkotott alaptörvények az ősi magyar szabadságot eltemették,“ sat. Az itt aláhúzott szavak bizonyitják, hogy az ön epéje lett felkeverve. Tollat fogott tehát ön s harmincz éves történeti pályájára támaszkodva, — mely tagadhatatlanúl igen szép és erős alap, — Kossuth leveleinek megczáfolásához fogott, szem elől tévesztvén: hogy épen önnek, mint történetirónak, ki hazánk történetének minden egyes mozzanatával olyannyira ismerős, lesz legnehezebb a valódi tényekre épitett állitásokat megczáfolni, a valóságot elcsavarni.

Mindegy. Ön meg lőn támadva, feladatául tüzte ki tehát a védelmet azon elhatározással: hogy győzni vagy halni, tehát megmozditani minden követ. Előszedte érveit, adatait, kiköszörülé gondolat- és eszmemenetének fegyverét, aztán kiállt Kossuth ellen a sikra.

Ez volt egyik oka az ön röpiratának. Másik a haza. Gyanusitásokkal élni nem akarunk. Mi elismerjük önt jó hazafinak, sőt meg vagyunk győződve, hogy egy ily tudományos történetiró, ki bölcsőjétől kezdve annyira ismeri nemzetét, előnyeit és hátrányait, ki előtt tisztán áll minden tette, minden gyarlósága, ki meg birja itélni a körülményeket, melyek jó vagy rosz lépésre, jó vagy balszerencsébe vezették, ki tanuja minden küzdelemnek, melyet e maroknyi népcsoport a hatalmas zsarnokok, vagy szomszédok ellen kifejtett, a kevés boldogságnak és sok szenvedésnek; ki nem egyszer látta azt sirjához közel vagy épen sirja szélén, aztán felépülni és megerősödni ujra; ki ismeri a számtalan nemes vonásokat, melyek e nemzetet jellemzik, s az idegen behatást, mely őt sajátságaiból, sőt mindenéből kivetkőztetni igyekezett, az ellene elkövetett igazságtalan hatalmi tényeket, — sat. s e nemzetet mégis állni látja: az hitünk szerint rosz hazafi nem lehet; nem lehet, mert történelmet irva elégszer megundorodhatott azon álnok és gaz hazafiaktól, kik a hatalom zsoldjába állva hazájok ellen bérencz szolgákká lettek, árulták az országot és nemzetet, s azok jogainak eladásán munkálkodtak.

Mi mint tiszteletreméltó magyarhoz, mint jó hazafihoz fordulunk önhöz, és mindenekelőtt elismerjük: hogy amit irt, bár személyes hiúságtól unszoltatva irta, — de nem irt meggyőződése ellen. Ön mindenesetre azt hiszi, hogy nemzetünk elért az igéret földjére, s hogy a közösügy által körülvett Chanaánnál többet kivánnia vétek a mindenek Ura ellen. Ön mintegy megnyugodva mondja előszavában: „Ha életrevalóság van bennünk, ezen alapon a nemzeti jóllét minden feltételeit megszerezhetjük, melyek még netalán hiányzanak. Ellenben ezen alap megdöntésével, úgy, mint 1848-ban, ismét s tán még vészesebb hullámok közé löketnék államunk gyönge hajója." Önnek tehát szilárd meggyőződése, hogy boldogságunk kövéhez az anyag fel van találva: csak fujni kell.

És mióta meggyőződése ez önnek? 1867. óta.

Lehetetlen hinnünk: hogy Horváth Mihály 1867 előtt ugyanazokat irta volna, amiket most irt, de igen is, a Deák Ferencz, s a deákpárti többség hatása alatt meghajlik a történetiró öntudatos gondolkozási modora.

Mi igen is ezt állitjuk. Állitjuk, mert példák állnak előttünk, állitjuk, mert előttünk áll az 1847-8-iki országgyülés, midőn egyetlen ember fogta kezébe az egész országgyülés gondolatmenetének fonalát, határozott és tett, az egész testület elismerésével találkozva.

Kossuth Lajos nélkül talán soha nem születtek volna meg az 1848-iki törvények, a nagy többség kezdetben balgaságnak tartotta a felelős miniszterium kivivását, — de később látva és tapasztalva,

meghajoltak Széchenyi büszke fejével együtt, e lángeszű nagyember kivivott eredményei előtt.

Most nem volt itt Kossuth Lajos. A fővezérség Deák Ferencznek jutott, kit maga Horváth Mihály „félszeg és gyávának“ keresztelt. Épen ugy, mint a 48-iki törvények Kossuth, a közösügy soha nem született volna meg Deák Ferencz nélkül. A nagy többség most nem abban kételkedett, hogy vajjon lehet-e előremenni? de szentül hitte: hogy Lustkandelhoz közeledve ennyire hátrálni lehetetlen, és megborzadott volna magától 1861-ben, előre belátva a 67-iki eredményt.

Mi igen is ezt állitjuk. Állitjuk: ha Kossuth most, mint 1848-ban, köztünk lett volna, s nem nehány levél, de rendkivüli elméjének s belátásának erejét folyton éreztette volna velünk, — ha mint Deák, hatásos véleményét naponta közölhette volna környezetével, — egészen másként állnának az ügyek, s nem volna a jobboldalnak talán hire sem.

A Deák Ferencz nagy elméjének nem volt ahhoz hasonló, vagy még hatalmasabb ellensulyozója, s igy természetes, hogy a körülte lévők ezen hatás előtt állva sajátjokká tették a D. véleményét, gyengébb tehetségük meghajlott amannak főlénye alatt, s ez igy terjedvén, sőt később anyagi előnyök is csatoltatván hozzá, megalakult a veszélyes többség, mely azóta szolgailag veti magát alá minden miniszteri akaratnak és előterjesztésnek.

Nem volna Ghyczi, Tisza sat. mérsékelt baloldali párt, mely a maga lábán járni nem tudva, de azért önálló szerepet viselni akarva, a jobb- és baloldal behatása alatt áll, kicsinyt eltulajdonit magának ebből, kicsinyt abból, s két szék közt igy véli az egyenes utat kipuhatolni.

Egy rántás ama hatalmas kéztől, s e párt önkénytelen zuhanna vissza a bal karjai közé.

A többség: Deák Ferencz, — nem a nemzet, — és lenne Kossuth Lajos, — nem a nemzet. A nemzet hasonlit egy virágkehelyhez, mely felfogja a bele hullt himport, a dinnyevirág az uborkáét, és elkorcsosodik a gyümölcs — vagy nemesebb lesz a nemesebbtől. Most Deák hinté e himport, s bár eddig még semmi nagyobb eredményt nem látunk, a gyümölcs korcs alakja kezd mutatkozni.

Sőt a többség most nem is ez, — a többség csak az országházban nevezheti magát annak, de az országban nem. S ha a választások mindjárt a jobboldal részére ütnének is ki, — jól ismerjük az eszközöket, melyek e czél elérésére vezethetnek. A himpor tehát, mely ezen többség által felfogatott, erőszaknak nevezhető a nemzet nagy része iránt.

Állitjuk tehát: hogy Horváth Mihály épen ugy, mint többen, nem saját önálló gondolkozásuk, de az általok felfogott vélemény által vezettetve irnak, tesznek, és haladnak; mely hódoltság a Kossuth jelenlétében épen ugy nyilatkozhatott volna, vagy nyilatkozott volna Kossuth, mint most Deák irányában. Horváth Mihály tehát

nem a maga, de ezen elsajátitott véleménynek védője Kossuth ellen. A kontrás akar és száll versenyre akkor, midőn a primás vonójának hatalmát nem meri kisérletre tenni ily ellenféllel szemközt.

De nehogy üres szavakkal fogjunk a czáfolathoz, kezdjük meg mindjárt, mit mond a „szegedi levél“ védelmére Horváth Mihály? Védi ott felhozott állitásait, mert ugymond: „A különbség köztünk — t. i. közte és Kossuth (tehát nem Deák és Kossuth közt) csak az: szerinte ezen teljes függetlenségünket az 1867-diki alaptörvények megalkotásával, — szerintem a mohácsi vészszel, negyedfél század előtt vesztettük el; szerinte ezen alaptörvények eltörlésére s teljes függetlenségünk visszaszerzésére kellene törekednünk, — szerintem ezen alaptörvényeket lényegökben — mert némi módositások lehetőségét, sőt kivánatos voltát én sem tagadom — minden áron fenn kell tartanunk, mert ezek annyi függetlenséget biztositanak számunkra, amennyit épen megbirhatunk, amennyi bennünket viszonyaink közt megillethet, biztositják alkotmányosságunkat hasonló megtámadások ellen, minőket az negyedfél századon át folyton szenvedett.“

Tehát „némi módositások lehetőségét és kivánatos voltát“ — H. M. sem tagadja; — sőt amint látszik, hiszi is, hogy ezen módositások kivihetők lesznek.

Ezt H. M., a történetiró hiszi. És mily alapra épiti hiedelmét, mily eszközöket lát a módositás kiüzdhetésére? tud-e felmutatni az osztrák-magyar uralom korából egyetlenegy esetet, mely a kényszerüség által megadott kedvezményeket később, a helyett hogy visszavette, bővitette volna? Avagy oly helyzetben vagyunk most, hogy követelő hatalom gyanánt léphetünk fel? Módosithatjuk tetszésünk szerint a módositandókat? — H. M. ugy látszik, ezen hitben boldog, mondván: e törvények biztositják alkotmányunkat hasonló megtámadások ellen — sat.

Vajjon mi úton és módon biztositják? Nézzük, hogy akarta biztositani Deák Ferencz 1861-ben, és mint biztositotta 1867-ben.

Ime az 1861-iki felirati javaslatban eme pontok is benn foglaltatnak:

„Felhozzák ellenünk, hogy a birodalom érdeke a legfőbb tekintet, s annak egyes részek kötelesek saját érdekeiket alárendelni. Nem vonom kétségbe ezen állitás igazságát oly birodalomra nézve, mely ugyanazon egy közjogi alapon áll, melynek egyes részei feltétlenül csatlatkoztak egymáshoz, melyet szorosabb real-unio köt össze. De Magyarország az uralkodó házzal szerződött, nem az örökös tartományokkal; szerződött az öröködés fölött, nem valami szoros közjogi kapcsolat fölött, sőt még azon szerződésben is kikötötte független önállásának biztositását. Ezen szerződést kész leend Magyarország mindenkor megtartani, de azt megváltoztatni, és helyébe szorosabbat állitani, magát az örökös tartományok érdekeinek

lekötni, s ez által alkotmányos önállásáról lemondani, szándéka bizonyosan nincs. Számtalan jogviszony létezik, mind a köz-, mind a magánjog körében, mi az egyik vagy másik félnek alkalmatlan; de ha minden ilyen jogviszonyt föl lehetne forgatni, mert az egyik félnek érdekei annak megváltoztatását kivánják, s kivált ha fel lehetne forgatni olyképen, hogy az egyik fél tartsa meg, amire kötelezte magát, a másik azonban nem teljesiti a kikötött föltételeket, mert azok neki terhesek, ugy sem a törvény, sem a szerződések nem nyujtanának biztositást, hanem egyedül az erő volna a jognak mértéke.

„És ha tekintjük Svéczia és Norvegia példáját, látjuk, hogy két állam csupán personál-únio alapján is megállhat egymással, s mi, kik az örökös tartományokkal hasonló personal-unió mellett, ugyanazon uralkodóhoz alatt állunk, közjogilag egymástól függetlenűl miért ne állhatnánk meg testvérileg egymásmellett, ha egymás jogait és érdekeit kölcsönösen tiszteletben tartjuk? Midőn mi Magyarország alkotmányos önállását, függetlenségét, a hatalom szava ellen védjük, midőn ovakodunk azon szorosabb kapcsolattól, melyet alkotmányunk némi visszaállitásának feltétele gyanánt akarnak reánk kényszeriteni, nem kivánunk ellenségesen fellépni az örökös tartományok alkotmányos népe ellen. Nem akarjuk mi a birodolom fennállását veszélyeztetni, s készek vagyunk azt, amit tennünk szabad s mit önállásunk s alkotmányos jogaink sérelme nélkül tehetünk, a törvényszabta szigorú kötelezettség mértékén túl is, méltányosság alapján politikai tekintetből megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az eddig fennállott absolutrendszer fonáksága összehalmozott, az ő jóllétük s azzal együtt a miénk is összene roskadjon s a lefolyt nehéz idők káros következményei róluk és rólunk elhárittassanak. De csak mint önálló független szabad ország akarunk velök, mint önálló független szabad országokkal érintkezni; csak ezen úton fogjuk érdekeinket s az ő érdekeiket öszhangzásba hozhatni, s határozottan visszautasitunk minden alárendeltséget, minden egybeolvadást akár a törvényhozás, akár a kormányzás terén, mert ez önállásunk feláldozása volna, mit tennünk merőben lehetetlen.

„Szükségesnek látjuk tehát ünnepélyessen kijelenteni, hogy mi az országnak állami alapszerződés által, kir. hitlevelek, koronázási eskük által biztositott alkotmányos önállását s törvényes függetlenségét semmi tekintetnek, semmi érdekeknek föl nem áldozhatjuk, s ragaszkodunk ahhoz, mint nemzeti létünk alapföltételéhez. Ugyanazért meg nem egyezhetünk abban, hogy a közadónak, s katonaállitásnak kérdései a magyar országgyüléstől bármi részben elvonassanak. sat. — — — Nem akarunk tehát semmi birodolmitanácsban, *sem valamely birodalmi népképviseletben résztvenni*, s annak ren-

delkező hatalmát Magyarország ügyei felett el nem ismerjük"; stb.

És vajjon hova módosittatott 1867-ben mindez, a kösös ügyek elismerése által?

A hatvanhetes bizottság javaslatának II-ik pontjában ez áll: „Ő felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai sértetlenűl fenmaradván, mindaz, ami az egész hadseregnek, és igy a magyar hadseregnek is egységes vezérletére, vezényletére, és belszervezetére vonatkozik, közös intézkedés alá tartozónak ismertetik el."

29-ik pont. „Egy közös miniszteriumot kell felállitaniazon tárgyakra nézve, melyek mint valósággal közösek, se a magyar korona országainak, se ő felsége többi országainak külön kormányzata alá nem tartoznak".

Hol látjuk itt a ragaszkodást a hatvanegyediki felirat ezen szavaihoz: „s mi, kik az örökös tartományokkal hasonló personalunió mellett, ugyanazon uralkodóház alatt állunk, közjogilag egymástól függetlenűl miért ne állhatnánk meg testvérileg egymás mellett, ha egymás jogait és érdekeit kölcsönösen tiszteletben tartjuk?" — Vagy: „Szükségesnek látjuk tehát ünnepélyesen kijelenteni, hogy mi az országnak állami alapszerződés által, kir. hitlevelek, koronázási eskük által biztosított alkotmányos önállását, törvényes függetlenségét, semmi tekintetben semmi érdekeknek fel nem áldozhatjuk, s ragaszkodunk ahhoz, mint nemzetünk alapföltételéhez"?

Nézzük azonban a bizottsági munkálat 40-ik pontját: „A közösügyek tárgyalására kiküldött bizottságot ugy kivánjuk tekinteni, mint oly testületet, mely az országgyülés által szabadon választva, a törvények által kijelölt és körvonalozott ügyekben és módon épen úgy képviseli az országgyülést ő felsége többi országainak irányában, amint mi egyes képviselők, kerületenkint szabadon választva, képviseljük az országot és annak érdekeit a magyar országgyülésen".

A hatvanegyediki feliratban pedig ez áll: „Nem akarunk tehát semmi birodalmitanácsban, sem valami birodalmi népképviseletben résztvenni, s annak rendelkező hatalmát Magyarország ügyei felett el nem ismerjük".

Micsoda következetesség ez, szorúl-szóra azt tenni 1867-ben, minek 1861-ben ellenemondottunk?

Hováth Mihály szerint tehát ezek biztositják függetlenségünket, és hozzá a 42 — 43-ik pontok: u. m.: 42. „A közös költségvetés megállapitása leend a bizottság feladatának évenkint előforduló legfontosabb része. stb." — 43 pont. „Azily módon megállapitott költségvetés többé az egyes országok által tárgyalás alá nem vétethetik, hanem köteles mindenik azon arány szerint, mely előre megállapittatott, a közös költségből reá eső részt viselni". — S ha most meggondoljuk, hogy a delegatió tagjait utasitásokkal

ellátni nem lehet, néhány ember jóakaratára van bizva a nemzet ügye, mely néhány jóakaratú ember mindazonáltal reábeszélhető és félrevezethető; s mert e tekintetben a bécsi kormány kitünő tehetsége igen is ismert előttünk, — minden pillanatban ki vagyunk téve a legváratlanabb sujtó eseményeknek.

A kisebbségi javaslat ezeket mondja: „*b)* a védelmi rendszernek megállapitását, melynek ujabb szabályozása vagy átalakitása, Magyarországra nézve ezentúl is, mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével fog megtörténhetni.“ V. „Ha az elűl kijelölt feltételek teljesedésbe menetele után a föntebbiek szerint meg lesz állapitva, hogy mik azon ügyek, amelyek a közbiztonság érdekében, czélszerűség szempontjából egyetértőleg intézendők, és hogy mi legyen azoknak elintézési módja: szükséges lesz kölcsönös alku útján meghatározni azon hányadot, mely szerint ezen ügyek terheit s költségeit a magyar korona országai viselendik. Ezen alkumegállapitás oly módon történik, hogy a magyar korona országainak és ő felsége többi országai- és tartományainak felelős miniszteriumai kölcsönös értekezés folytán részletes adatokkal támogatva javaslatot fognak az emlitett arányra nézve kidolgozni. E javaslatot mindenik miniszterium az illető országgyülés elé terjesztendi, hol az rendesen tárgyalandó.“

Ugy hiszszük, e javaslat is, bár egészen nem, — de a többség felterjesztésénél sokkal jobban megóvta volna alkotmányos függetlenségünket.

De menjünk tovább.

H. M. igy kiált fel meggyőződés-szülte honfiúi fájdalmában: „Vajha Kossuthnak a leviharzott nagy nemzeti csapások által megsebzett hazafias keblének sajgása is enyhűlne már annyira, hogy tisztán beláthassa, s meggyőződhessék, miképen az általa egykor megragadt, s annyi hazafiúi elszántsággal és dicsőséggel fenlobogtatott zászlót még most, a nemzeti akarat önkéntes, törvényes nyilatkozása után is fennen lobogtatni, annyi, mint a nemzet akaratának ellenszegűlni.“ Szabad legyen itt egy kérdést intéznünk a történetiróhoz, ki ugy látszik, könyvből, theoria után igen is, de tapasztalatilag se a nemzetet, se a nemzeti érzületet nem ismeri; mit ért ő ezen kifejezése alatt: „a nemzeti akarat önkéntes, törvényes nyilatkozása után is fennen lobogtatni, annyi, mint a nemzet akaratának ellenszegülni?“

Hiszi tehát Horváth Mihály, hogy a közösügyi egyezkedést a nemzet akarata szülte meg? Ismerte-e a nemzet 1865-ben a közösügyi javaslatot, midőn követeit választá. Ez alatt a szó alatt: „Deákpárt“, az 1861-iki, vagy az 1867-iki Deákot értették-e a választók?

Avagy talán lehet itt a következő ellenvetéssel élni: Mert az országgyülésen Deák pártjára állt a többség, következésképen ez tanujele annak, hogy a nemzet többsége is deákpárti?

Kérjük szépen, fogjuk fel puszta meztelenségében az ügyet. Ne vádoljunk senkit, de beszéljünk általánosságban.

A mindinkább előtérbe nyomuló anyagi fogalmak mindinkább szűkebb és szűkebb tért szabnak a tiszta honfiui érzelem mozgásának, azaz mind összébb és összébb szoritják az önérdek nélkül, csupán a haza javát szárnyain hordó lelket. Magyarországban kevésbbé semmi sincs jutalmazva, mint a hazafiság; s hol ily kisszerűleg van kifejlődve ipar és kereskedelem, hol a vagyonnélküli műveltebb egyének megélhetésének módja legnagyobbrészben még most is a hivatal, — itt uraim, ne altassuk magunkat, de nem mondhatjuk ki: hogy a közösügy összeteremtésénél, kormányalakithatási, s e kormány alatt hivataloskodhatási vágy nem működött; s mert a többség engedékenység által vélte e czélt elérhetni, folyton saját javát hordva szemei előtt, habár ösztönből s igy roszakarat nélkül, de önzése által mégis ingereltetve, az ország kárára, csakhogy mielőbb elérhesse a remélt Eldoradót, — mohón engedett. Ha tehát Horváth Mihály hiszi: hogy a többség egyúttal a nemzet többsége, s hogy mély meggondolás után engedé saját karjait letörni, akkor ismételjük a már egyszer elmondottakat: hogy történelmi hosszas buvárkodásának végeredménye az lett, hogy mind a nemzetet, mind pedig az embert elméletileg tanúlta megismerni, a tapasztalásra ideje nem lévén.

Igy áll a dolog, és ha valaha, Kossuthnak hazafiúi szent kötelessége volt elmondani az egyezkedést illető nézeteit, mert törvények soha nem alkottatnak örök-időkre, országgyülés és fejedelem megváltoztathatja azokat mindig.

Különben igen szépen irja H. M. a következő sorokat Kossuthról, csakhogy megforditva kell értelmezni: „És válaszomban ki kell fejtenem, hogy ő vagy szegedi levelem tartalmát magyarázta félre, vagy nagy multjának csillámfényétől elfogult szemei nem látják a negyedfélszázados történelmünkből eredményekként folyó tanulságos tényeket, s a meztelen valóság helyett még mindig azon csábitóan szép s egykor általam is kedvelt ábrándképeken függenek, melyeket az 1849-ik ápril 14-kének emlékezete, ugy látszik, kitörűlhetlenűl nyomott be lelkébe. Engedje tehát, modom, Kossuth Lajos, hogy e miatt ne egyedűl hozzá, hanem egyszersmind józan eszű, de, fájdalom, magasabb képzettség hijában hangzatos szép szavak, a nemzeti nagyság s dicsőség emlegetése által könnyen elcsábitható népünkhöz is intézzem ezen iratot, s gyönge szavammal, amennyire tőlem telik, óvjam a sziréni hangoktól, melyeket ha követne, vesztébe fogna rohanni.“

Ha negyedfélszázados történelmünkre gondolunk, kell hogy megrémüljünk azon alaptól, melyre a közösügyi törvények épittettek. Kell hogy iszonyodva gondoljunk a jövőre, melyet a nemzet részére most már nem biztosit semmi.

A had- és pénzügyet ha kezelte is, de jogtalanúl kezelte 1867-ig

a bécsi kormány, s legalább voltak törvényeink, melyekre a világ előtt hivatkozhatánk.

Ma nincsenek többé. 1867-ig nem adtuk át önkényt e nemzeti életet és erőt, mégis önkényesen használtatott fel; ma már át van adva.

Ki az, ki a delegatiók gyermekjátékában bizva elhiszi, hogy ott nem minden szórúl-szóra a bécsi kormány akarata szerint történik, s ki az, aki elhiszi, hogy a bécsi kormány Magyarországnak valaha jót akart?

Ne emlegesse H. M. a negyedfélszázados történelmet, ne hozza fel példa gyanánt a küzdelmeket, sajnosak voltak azok, de ezért ki birta tartani az ország s megtörve nem adta meg magát, küzdött 1867-ig és most rakta le fegyverét. Ez volt folyton az osztrák kormány czélja; elérte.

Midőn a nemzet leggyengébbnek mutatta, erősebb volt és jobban viselte magát mint most, — ne emlegessük a jelenkor gyalázatára negyedfélszázados küzdelmeinket.

S mi azon csábitóan szép ábrándképet illeti, Kossuth, ki az egész világ diplomatiájával ismerős, lehetetlen, hogy puszta ábrándozásnak adja át magát, ő, ki folyton a legkomolyabb tanulmányokkal foglalkozott s elméjét folyton komoly tárgyak felfogásával, megragadásával gyakorlá, nem lehet ábrándozó, csakhogy az ő látnoki erejét nem minden ember képes felfogni, s úgy látszik, hogy ahhoz még a történetirás nem elég. De miután e thema mélyebb fejtegetésébe nem bocsátkozhatunk, leteszszük azt pihenni alkalmasabb időkig.

S hogy épen H. M. képes meghatározni azt, mikor rohanna a nép vesztébe, mikor nem, csak ugy volnánk hajlandók elhinni, ha hitelesebben meg tudná irni a jövő, mint a jelen történelmét, s nem kellene a tényeket bevárnia.

Amit ő mond, az vélemény, és határozottan állitani bekövetkezését, annál inkább, mert nem is az ő, de csak elsajátitott véleménye, — nevetség. Ép oly nevetségesnek tünnek fel a következő sorok:

„Amiért a sulyos kényuralom hosszú tizennyolcz éve alatt, már-már tünedező reménynyel, sohajtozánk, nehány hónap előtt végre megadta élnünk az isteni Gondviselés: alkotmányunk, nemzeti függetlenségünk helyreállittatott, s oly módon, hogy azt a szenvedések letűnt korszaka alatt remélni is alig mertük.“

„És íme, alig teljesedtek nemzetünk szintoly hő, mint igazságos kivánatai, már is támadt egy tulzó párt, mely közjogunk újon alkotott alapjait felforgatni, s a rajtok nagy bajjal és ezer nehézségek közt, de reményteljesen emelkedő állami épületet rombadönteni törekedik.“

„Alkotmányunk, nemzeti függetlenségünk“ — tehát helyreállittatott? Akadt azonban egy tulzó párt, mely „e kivivott nemzeti boldogságot rombadönteni igyekszik.“

Valóban szent, püspökhöz méltó megelégedés, áhitatos követése a Jób példájának. Mi, fájdalom, H. M. e vezeklő türelmét tudjuk irigyelni, de azért még se kivánjuk, akarván a 19-ik század fogalma szerint a martyrságnál más egyéb boldogságot, ha mindjárt nehezebben kivihető is, mint feljutni a szemétdombra. Hiszen Lustkandel körülbelül ily közös viszonyt akart felfedezni Ausztria tartományai és Magyarország közt, midőn őt Deák oly erélyesen megtámadta, mondván: „Mert csak nem teszszük fel Lustkandel úrról, hogy az (a bécsi 1608-iki szövetség) 5 pont tartalmából a pénzügynek, a 9. és 10. pontok szavaiból pedig a hadügynek bárminemű közösségét következtesse.“ (Adalékok a magyar közjoghoz. Irta Deák Ferencz; 52lap.)

Igaz, hogy ama szövetség 5. 9. 10-ik pontjából mindezeket csak elferdités által lehet következtetni, de sajnos, az 1867-iki egyezkedésben oly világosan ki vannak téve, hogy nemzetboldogitó álmából felébredve D. F. meg fog ijedni saját müvétől. Midőn Lustkandelt oly szépen megczáfolá, nehezen tudta, hogy saját leendő művét korholja kérlelhetetlenül.

Higyje meg H. M., hogy ami ellen Deák oly szilárd elhatározottsággal kelt ki, habár később azon nagy hibába esett is, nem lehet a nemzet boldogságának alapköve, s különösen nem lehetett rajta alkotmányunkat felállitani.

Nincs semmi, mire hivatkozva be lehetne bizonyitani, hogy a nemzet valaha hőn ohajtotta volna jelen állapotát, de hogy küzdött ellene, ott van az 1861-iki országgyülés, ott a negyedfélszázados történelem. Reáfogni tehát az országra, hogy meg van elégedve, s reáfogni az ellenzékre, hogy az elégedett nyugalmat könnyelmüen feldúlni akarja, roppant vakmerő állitás, és gőgös lenéző elitélése a mások véleményének, mely lehet épen oly józan, de lehet józanabb is, mint a Horváth Mihályé.

„Ki történelmünket harmincz év óta minden irányban behatólag buvárlom, ugy hiszem, teljesen fel vagyok jogositva, határozottan állitani, hogy negyedfél század viszontagságteljes küzdelmei után csak most lőnek valahára oly alapra fektetve közjogi viszonyaink, melyen alkotmányunk és nemzeti függetlenségünk, amennyire az bennünket, kisszámú s épen nem kedvező viszonyok közt létező népet, okszerűleg megillethet, teljesen biztositva van olyféle megtámadások ellen, minők azt a múltban minduntalan veszélybe döntötték.“

„Nemzetünk a hosszú vészes külharczok- és belviszályokban olyannyira megfogyva s meggyöngülve érzé magát, hogy lételének, fenmaradásának biztositása végett múlhatlanúl szükségesnek látá egy szomszéd állammal lépni kapcsolatba, s igénybe venni annak védereјét. De amit ekként tényleg bevallott, egykori hatalmára büszke, szégyenlé szóval is határozottan kimondani, s az új kapcsolatnak megfelelő alkuval és ettől feltétele-

zett intézményekkel rendezni be állami viszonyait. Sőt, bár lehetetlen volt át nem látnia, hogy az igénybevett védelmi segélyért hajdania b s o l u t függetlenségének egynémely jogáról le kell mondania: álszégyenében folyton ezen a b s o l u t függetlenség külszinét negélyezve, nehány halva született törvénynyel igyekezett azt körűlbástyázni."

Horváth Mihály e sorai szerint tehát most vannak oly alapra tektetve közjogi viszonyaink, melyen alkotmányunk és nemzeti függetlenségünk biztositva vannak.

Megvalljuk, akár jobbról, akár balról, akár elülről, akár hátulról vizsgáljuk is a közösügyi törvényeket, ezen alapot nem vagyunk képesek feltalálni köztük. Mi legyen az? A felelős miniszterium? vagy talán a delegatió?

A felelős miniszterium nem lehet, ez épen oly biztos alap, mint volt a helytartótanács. Igaz, hogy a népképviselőknek jogukban áll őket elkövetett tetteik miatt felelősségre vonni, de még eddig egy hajszálnyira sem bizonyúlt be, hogy az interpellátió, ha az oly tárgyban tétetett, mely a bécsi kormány érdekeit is magában foglalta, egyéb lett volna a pusztában elhangzó szónál, s hogy a kérdőre vont miniszter ne bujhatott volna rögtön a miniszteriális jobboldal védőszárnyai alá.

Avagy ez csak most van igy, mig ez a párt van többségben, s nem az egyezkedés, de a miniszterium hibája, ha a párttöbbségben bizva, e védelemmel visszaél?

Legyen. De e kérdésünkre válaszúl nem áll-e mindig háttérben azon ijesztő mumus: hogy baloldali miniszterium nem lehet, hogy a felség azt még azon esetben sem fogná kinevezni, ha a baloldal jutna többségre, de lenne Forgách-, vagy Apponyi-miniszterium.

Igaz ez? Beszélni halljuk.

Hogy nem igaz, azt nem mondhatjuk, hogy igaz, — nem tudjuk; mindezekből csak annyi a valóság: hogy lehetséges, bekövetkezhető, a hatalom által elkövethető tény, — mert biztositék ellene a nemzet kezében nincs egyéb az inaugurale diplománál, a z p e d i g v o l t m i n d e n k i r á l y m e g k o r o n á z t a t á s a u t á n.

A felelős miniszterium tehát nem alap, most legalább nem az, eszköze a bécsi miniszteriumnak, ha a birodalom ügyébe vágó tényről van szó, — az országgyülési többség pedig nem hogy kérdőre vonná azt tetteiért, — de védelmi eszköze a (nem) felelős miniszteriumnak.

Most igy van, s mi csak arról szólhatunk határozottan, ami van; s hiszszük: ha nem igy volna, azóta nem volna országgyülés.

Mi tehát az alap? a delegatió? Az tehát az alap, hogy ezentúl minden törvényesen fog megtörténni, amit a bécsi kormány akar, s mert a bécsi kormány csak katonát és pénzt akar, az neki ezer készséggel megadatván, támadásai ellen biztositva vagyunk?

Hogy a delegatió, mely a jelen hódolatkész többségek tagjaiból alakittatik, nem egyéb eszköznél a követelések megszavazására

az mindenki előtt tisztán áll, s hogy a jelen többségek, az uj választások után is többségek lesznek, azt a miniszteriumok kezében lévő, s adandó alkalommal felhasználandó eszközök biztositják.

Avagy az országgyülésaz alap? Roppant veszélyes alap ez, százszor veszélyesebb, mint midőn a nemzet rétegeibe beható magyar kormánynyal nem birtunk, és csak azért veszélyes, mert e kormány jobban függ Bécstől, mint a nemzettől.

És miért van ez igy, és miért örül annak H. M., hogy csak igy is van? „Mert a nemzet fenmaradásának biztositása végett mulhatlan szükségesnek látá egy szomszédállammal lépni kapcsolatba, s igénybe venni annak véderejét."

Országok, államok, nemzetek, épen mint egyesek közt, minden szerződésnek csak addig van kötelező ereje, mig az mindkét fél által megtartatik, de ha az egyik fél azt megszegi, a másiknak jogában áll, felbontottnak tekinteni a szerződést.

Az elszámlált s felhozott történeti adatok örök bizonyságai annak: hogy Ausztria által e szerződés nem tartatott meg, mertAusztria nem volt képes megtartani.Hogy sem I. Ferdinand, sem utódai nem birták beváltani azon igéretöket, hogy Magyarországot a török ellen biztositják, sőt épen az I. Ferdinand trónraléptekor kezdődött a török másfélszázados uralma Magyarországon, mi hihetőleg nem történt volna meg magyar király alatt. E pillanattól kezdve nem volt hazánk egyéb — prédánál; török és német egyaránt pusztitotta, sőt a nemzet nem egyszer volt kénytelen a töröktől kérni segitséget a német ellen.

Szépen megköszönné az ily védelmet mindenki. Hogy végre a meggyengült török az országból kiüzetett, mi német jóakarat nélkül talán sokkal hamarabb megtörtént volna, arra, Lustkandel ellen irt röpiratában igy felel meg Deák Ferencz: „Fonák dolog volna, ha mi azzal dicsekednénk, hogy Magyarország sokat tett és szenvedett az ausztriai örökös tartományoknak és az egész kereszténységnek a pusztitó ozmán hatalom elleni megvédésében. Hiszen amit Magyarország tett, kell vala tennie önfenmaradásaért. De higyje el L. úr, épen oly fonák dolog azt vitatni: hogy az a segély, melyet az osztrák tartományok Magyarországnak nyujtottak, s a közös védelem, amelyben velünk együtt ők is résztvettek, nem az őket is fenyegető közös veszélynek elháritása végett történt, hanem valamely kormányzati szoros egységnek s valóságos real-uniónak volt következménye."

Mily balga lett volna most már a nemzet, ha ily segedelem miatt, mint azt talán H. M. jónak látta volna, absolut függetlenségéről lemondani siet, s mint most, ily reál-unió kapocsfélével köti magát Ausztriához. Gondolja meg Horváth Mihály, hogy nem pusztán a 19-ik század feladata volt okos embereket szülni, de minden századnak kijutott ebből a maga része, s hogy őseink igen jól, s a körülmények szerint jobban tudták magukat alkalmazni a jelen

deákpártnál, s nagyon jól tudták, miért akarják minden áron megőrizni a nemzet absolut függetlenségét, inkább bástyázván azt körül, ha már épen igy fejezi ki magát H. M. — „halvaszületett törvényekkel," — különben minden törvény halvaszületett, mely nem egészen volt megférő az osztrák érdekekkel, mert a hatalom által nem tartatott meg soha; pedig a nemzetnek több joga volt intézkedni saját ügyei felett, mint az 1867-iki egyezkedés után. H. M. azonban a közösügy létrehozatala által annyira el van ragadtatva, hogy igy kiált fel:

„De hála ama nemzeti sajátságunknak, mely a veszély idején annyi szivósságot, annyi passiv erélyt oly tapintatosan tud kifejteni: nem vesztünk el! És hála azon bölcs férfiunak, ki valóban gondviselésszerü küldetésében (ez már a jezsuiták irmodorához vág) valahára tisztán belátva százados bajaink és sikeretlen küzdelmeink forrását (tehát feladta azt, mi bajt okozott eddig, csakhogy az életfeltételünk volt) oda vezette egy részről nemzetünket (hova más részről nem tudta vezetni), más részről a fejedelmet: hogy amaz felismerje valahára a helyzetből folyó szükségesség parancsoló igényeit s mondjon le azon absolut követelésekről (melyek megilletik), melyek viszonyai közt tényleg lehetetlenek (ez csak állitás) s eddigelé annyi szenvedést és elmaradást okoztak államéletében (de ezután bukást fog okozni a közösügy); emez, a fejedelem, elismerje az igazságot, és tiszteletben tartsa (az uj törvények azok?); mindketten pedig, a nemzet és fejedelem oly alkut fogadjanak el és szentesitsenek közjoguk uj alapjául (mi a fejedelemre nézve igen jó lehet), mely képes legyen mind szövetségi kapcsolatunk (melynek edդig hasznát soha, de kárát mindig éreztük) kivánalmait kielégiteni, mind a nemzeti jogokat (delegatio által) biztositani, azok gyakorlatát lehetővé tenni."

„Tehát nem vesztünk el!" Ego cogito, ergo sum. — H. M. e felkiáltása által tudtunkra adja, hogy még élünk, — „de teljesitenünk kell a helyzetből folyó szükségesség parancsoló igényeit" — mely azt parancsolja, hogy haljunk meg.

A böjti predicatiót ugyane modorban folytatja tovább: „És ime, az elfogadott államjogi alap egyévi fennállás óta, minden irányban oly életrevalónak tanusitá magát, hogy egyrészről a viszályok alatt meggyöngült birodalomnak a mi fennmaradásunkra is feltételező ereje, tekintélye napról-napra szemlátomást gyarapodik, másrészről nemzeti államéletünk minden irányban már is megifjult erőben kezd haladni a jobbra fejlődés ösvényén, s bizton remélhető, hogy ha Isten tartósabb békét enged, csak nehány év alatt is oda juthatunk, hogy nemcsak a tizennyolcz-évi kényuralom okozta sebek begyógyulnak s a hátramaradás ki lesz egyenlitve, hanem oly virágzásnak is örvendhetend hazánk, minőt számra csekély, anyagi és értelmi fejlettségben a nyugati nagy népeknél sokkal alantabb álló nemzetünk, csakis jelen szövetséges államkapcsolatában képes elérni."

„Lehetetlen ennélfogva oktalanságnak, hogy ne mondjam, mindenkép és minden áron zavart óhajtó roszakaratnak nem tekinteni azon törekvést, mely ezen lényegében reánk nézve egyedül lehetséges, egyedül üdvös államalapot feszegetni és felforgatni magának czélul tüzte ki. Lehetetlen, a legszelidebb kifejezéssel élve, a leggondatlanabb könnyelmüségnek és bünös elbizakodottságnak nem bélyegezni afféle állitásokat, hogy a közösügyi kiegyezkedés alkotmányos szabadságunkat aláásta, a 48-ki törvényeket felforgatta. Alkotmányunk negyedfélszáz év óta sohasem nyugodott biztosabb alapon, szabadságunk sohasem birt annyi biztositékkal, közügyeink felett annyi szabadsággal és függetlenséggel századok óta sohasem rendelkezhettünk, daczára minden 1790-diki X-dik-féle törvényeknek; s magoknak a 48-ki törvényeknek is ide kell vala fejlődniök, hogy a vészes háborút elkerülhessük.“

Hogy a birodalom ereje a viszályok alatt meggyengült, az nagyon természetes valami, s épen a birodalom ezen gyengeségének köszönhetjük azon keveset is, a mihez hozzá jutánk, mert bár ne mondhatnók el százszoros tapasztalás után, s azon adok nyomán, melyeket könyvünk első részében felhoztunk, — hogy Magyarország csakis akkor részesült némi kedvezményekben, midőn a birodalom beteges gyengesége, hogy reátámaszkodhassék, igénybe vette, s midőn e gyengeség elmult, a kedvezmények szépecskén ha vissza nem vétettek is, de nemlétezőknek tekintettek. Nekünk tehát, százados tapasztalatainkból meritve tanulságot, valami nagy örömünk nem lehet a birodalom erősödésében, mert minden pillanatban el lehetünk rá készülve, hogy a jobbról balról betömjénfüstözött 67-iki törvények azon része, mely talán némi jót is hozhatna az országra,— el fog párologni, csak egykissé ne ugy tegyen a magyar miniszteriumnak nevezett tanács, és országgyülési jobboldalnak nevezett szavazó eszköz, — mint Bécsnek tetszik. Az tehát, hogy a birodalom erősbödik, sajnos, de nem nagy biztatás reánk nézve. A birodalom hatalmát még soha nem éreztette a külfölddel annyira, mint népeivel s a birodalom hatalma alatt nem érthetünk egyebet az uralkodói hatalomnál, ez pedig annyiban szokott hatásos lenni ránk nézve, hogy mindent, amit parancsol, legyen az jog- vagy nem jogszerü, — meg kell tennünk.

Másrészről H. M. azon gyarló s tulzásba menő állitással lép elő: hogy a hét szük esztendő megszüntetését nem az isteni hatalom, de a miniszteriumnak köszönhetjük, hogy termesztményeink tavaly és harmadéve azért örvendettek magasabb áraknak, mert a Gorove bölcsesége azt ugy intézte el. Magyarországban bőség, külföldön szükség, — ez megfejtése minden ujabb divatu boldogságunknak, melyet H. M. szeretne a deákpárt kaptafájára szabni; s lépjenek be ujra az elmult száraz esztendők, a magas miniszterium bölcseségéből a jelen közösügyes törvények mellett, bizony nem fog jóllakni senki.

S mert mindez igy van s mert mindezt belátjuk, H. M. ugy összeoktalanoz, szamaraz, és mindenféleképen rágalmaz bennünket, hogy régen nem olvastunk már több szidalmat oly kis helyre szoritva, legfeljebb valami excommunikáló pápai bullában. Mert nem hiszszük el, mit mivelünk elhitetni akarnak, mert meg tudjuk különböztetni a fehéret a feketétől, tehát H. M. haragszik, s ezen haragját papirosra irja; olyanok előtt pedig nagyon nevetségesnek tünik fel a harag, kik azon haragtól nem félnek. És itt aztán nagyobb nyomatéknak okáért másodszor is elmondja: hogy alkotmányunk még soha se nyugodott biztosabb alapon, hogy soha függetlenebbül nem kormányoztattunk (talán a bécsi kormányt érti?) s függetlenebbek nem voltunk, mint most.

H. M.-nak ez állitását senki se tudná jobban megczáfolni, mint a miniszterium és országgyülési jobboldal, többé-kevésbbé pedig a napi tapasztalatok után minden ember, miért is oly állitással, melyet csakis az állithat, ki az egész nemzetet butának nézi, — nem bibelődünk.

„Én azonban“ — irja H. M. — „azt hiszem, a józan többség már kinőtt a gyermek- s éretlen ifjú-korból, már nem elégszik meg hangzatos szép szavakban: elmondott magasztalásokkal, csillogó ábrándokkal; hanem, legyen az bár édes, legyen keserü, hallani akarja a valót, az igazat, mert csak ez illő érett férfiak szelleméhez; csak ebből fejlődhetik az élet, csak ezen alapulhat a jövő reménye.“

A „józan többség“, a deákpárt e szerénytelen czímmel tisztelvén meg magát, okvetlen azt kell értenünk a H. M. józan többsége alatt is. Tehát a deákpárt józan és többség? Legyen az ő hitök szerint. E kifejezés azonban: józan, nagyon sokféleképen érthető, s mi a legjobb értelemben veszszük; hogy t. i. a deákpárt nem részeg; de a józan szóból se valami nagy észt, se valami mély belátást nem akarunk kimagyarázni. Ki oly deszka végére lép, mely mélység felett van, és minden pillanatban felbillenhet, — vagy az, ki e deszkát először megerősiti, kétféleképen cselekszik. S vajjon melyik cselekszik józanabbul? A deákpárt e deszkát nem hogy megerősitette volna, de az erősitő köteleket: had- és pénzügyet elvagdalta, mig a 48-as párt azon törekszik, hogy ama köteleket ismét összeköthesse. — Melyik tehát itt a józanabb? Avagy melyik a többség? Ha az országgyülést nézzük, — ott a deákpárt a többség; ha a nemzetet nézzük, a többséget akkor lehetne bebizonyitanunk, ha majd az uj választásoknál egyik ugy mint másik részről, mindenféle itatás, pressió és vesztegetés elmaradna, — mutassa meg a deákpárt, hogy mer olyan törvényeket hozni, vagy most már ideje nem lévén, — mutassa meg a miniszterium, hogy ő e vesztegetésekre nem ád példát, pressiót nem gyakorol — s meglátjuk, melyik párté lesz jövő országgyülésünkön a többség.

Véleményünk szerint pedig a keserü való és igazság ez: Egy bukófélben levő állammal oly alapon egyezkedtünk, hogy sem azt, sem magunkat nem leszünk képesek a bukástól megőrizni. Egy egészen korhadt épületnek akarunk oszlopa lenni, mely épületet az összeomlástól nem védheti meg semmi. Oly betegtől akarunk életfenntartást eszközölni számunkra, mely beteg sirja szélén áll. Minden biztositék nélkül egyezkedtünk oly kormánynyal, mely szavát még soha nem tartotta meg.

Előttünk a német egység. Ezt sem a napoleoni intriguák, sem az osztrák fűhöz-fához kapkodás nem fogja megakadályozhatni.

Mi itt a kilátás Magyarországra nézve? Egy roppant nagy és véres háború a német nemzeti egység, tehát a német nemzet, s annak legigazságosabb joga ellen. A magyar nemzet igazságtalanul igazságtalan harczba fog vitetni, s fiai egy nagy és jeles nemzet szabadsága ellen küzdve hullanak el.

Miért?

Hogy Ausztria örökös tartományaival fennállhasson, hogy egy arasznyi herczegség tovább is adhassa a harmincz millió lakost magában foglaló birodalomnak a czimet, hogy az osztrák monarchiának kétfejü sasa ne legyen kénytelen behuzni fülét-farkát. És azért, hogy az osztrák államadósságokat fizethessük, és azért: hogy tovább is élhessünk azon hitben, miként Ausztria nélkül nincs Magyarország. Ezért fogunk küzdeni, ezért fogunk elhullni, és Ausztria Németországba olvasztatik mégis. Reményünk azonban lehet, hogy az államadósságokat előbb kifizethetjük. Akkor aztán majd azt fogjuk tenni, évek és száz millió forintok elmulta után, amit most kellett volna: egy uj birodalmi szervezettel állni elő, rávenni az uralkodóházat, hogy Magyarországot tekintse e birodalom központjául, adja meg neki teljes alkotmányát, hogy véderejét kifejthetvén, bátran tekinthessen a foglalni szándékozó szomszédok szemeibe. — — Lehet, hogy ezt fogjuk tenni, de lehet az is, hogy H. M.-lyal nem kiálthatunk föl: Ime nem vesztünk el! Ausztria bukása, miután önálló hadseregünk nincs, miután saját tüzhelyünk helyett minden áron az öszbirodalom tüzhelyét kell védelmeznünk, — maga után ránthat minket is, — mig ott hadakozunk, addig itt más gazda foglalhatja el a házat.

Igaz, hogy a pragmatica sanctióból foly a birodalmi egység, de akkor Németország egységéről nem volt szó sem, s a birodalom egységét épen most alakitani realunio-féle közösügygyé, most magyarázni ki a pragmatica sanctióból a törvényeket, most kapaszkodni a haldokló Ausztriához annyira, — bizony se nagy észre, se mély belátásra nem mutat.

Ime ez a keserü való, ez az igaz, ezért nem akarjuk ábránd-képekkel altatni magunkat.

Menjünk tovább:

„Őseinknek többször sikerült egynémely sérelmek ellen orvos-

latot szerezniök; de mivel sohasem határoztatott meg részletesen, hogy a régi teljes függetlenségből mely jogok megosztását s közös befolyással való gyakorlatát igényli mulhatatlanul az Ausztriával létező kapcsolat? — s melyek maradnak azontul is a nemzet osztatlan birtokában? — minduntalan megujult a jogfoglalás, szaporodtak a sérelmek, mig ismét kitört a polgári háboru. S igy folyt ez tovább három egész századnál. A szüntelen megujuló bajoknak csak olyanforma szerződés vethetett volna véget valahára, a milyent most 1867-ben kötöttünk; s mivel ezt eleink, 1848-ban pedig magunk is elmulasztók, a hinárból soha sem szabadulhattunk ki."

Ami tehát soha meg nem határoztatott, az meghatároztatott most, ami végett annyi véres háboru folyt, azon ügy kiegyenlittetett, a had- és pénzügy a közös birodalom érdekének feláldoztatott. Miért is voltak oly balgák őseink, hogy mindezeket be nem látták, hiszen feláldozva ezen jogaikat oly kevés panaszkodnivalójok lett volna, nyelv és vallás kivételével ezeken kivül alig volt ok, melyért fegyvert kellett volna ragadniok. A felkelések többnyire a pénz- és hadügyi viszályokból származtak. De hála ama bölcs férfiúnak, mindez elintéztetett és a bajnak vége vettetett. Meglássuk azonban, mit beszél majd H. M., ha háborúba keveredik Ausztria? Meglássuk, menynyire mentünk ez egyezkedéssel, de hamarább is meg fogjuk látni, miként intéztetnek el bármi néven nevezendő érdekeinek, ha Ausztria érdekeibe vágnak?

Eddig azokkal történtek visszaélések, miket most feláldoztunk, de miután ezekkel több visszaélések most már nem történhetnek, majd a kisebb dolgokra fog rá kerülni a sor. Meg van határozva, mi maradt a nemzet osztatlan birtokában, s ha csakugyan maradt valami, majd meghatározzák, hogy mint veszik el azt is; biztositék e feltevések ellen legalább nincs kezünkben semmi, csupán a birodalom jelen gyengesége, mi azonban H. M. szerint már erősödni kezd, s mi kezdeni fogjuk szemeinket felemelni az égre.

De minél mélyebben haladunk e röpirat tartalmát illetőleg, annál inkább észre kell vennünk, hogy anyag szűke miatt az iró oly adatokat hoz fel állitásainak támogatására, melyek inkább megdöntésére szolgálnak. H. M. az ősökről szólva igy ir tovább: „Fő hiányuk, hogy a fejedelem közösségéből s a fentebb érintett viszonyokból származó kapcsolatot tekintetbe nem véve, ugy intézkednek, mintha benlakó, egyedül magyaroktól környezett, nemzeti fejedelme volna az országnak, s ez semmivel sem tartoznék az örökös osztrák tartományoknak azért, hogy pénzökkel, fiaik vérével segitik őt védeni a török ellen; semmi oly közös érdekü ügyei nem volnának, melyeket csak kölcsönös befolyással lehet méltányosan, egyik vagy másik fél sérelme nélkül elintézni, — szóval, mintha még mindenben oly teljes önkormányzati joggal s hatalommal intézkedhetnék minden ügyei felett, mint például Cor-

vin Mátyás korában, és semmi tekintettel nem kellene lennie arra, hogy a fejedelem évek alatt alig egyszer jő Pozsonyba, hogy folyton német miniszterei által környeztetik, kik legtöbb esetben túlszárnyalják befolyásukkal azon magyar titkárt, ki a király személye mellett létezik.

„De lássunk e törvényes intézkedésekből egypár példát.

„Az V-ik t. cz. igy szól: „Határoztatott: hogy az ország fő kincstárnoka, kinek világi személynek kell lenni, ő felsége által, a bécsi végzések szerint még ezen országgyülés alatt s a magyar tanácsból választassék; külföldiek ezentul az ország és kapcsolt részeinek semmiféle jövedelmeibe ne avatkozzanak; és (a kincstárnok) sem az udvari, sem az osztrák kamaráktól semmi függésben ne legyen."

„Vajjon hihették-e alaposan az ország rendei, hogy ezen új törvényczikk, melyhez hasonló már többször alkottatott a múlt időkben, meg fogja gátolni a német kamarák és miniszterek avatkozását a magyar pénzügyekbe? Hitték-e, hogy ezen általános szavakban alkototott törvénynyel orvosolva van a sérelem, mely abból támadt, hogy a bányák, a pénzverde, a vámok s más országos jövedelmek ügyeiben majd közvetve, majd közvetlenül a német kamarák és miniszterek határoztak? Ezt hinni, az ellenkezőnek majd nem egy százados, keserű tapasztalata után, alaposan legalább, alig lehetett."

Ha sok oly magyart teremtett volna az Isten, mint H. M., azok már régen, és bizonyosan elismerték volna, hogy azért, mert I. Ferdinandot kegyeskedtek királyuknak megválasztani, kegyeskedjenek érdekeiket is azon tartományok érdekeihez alkalmazni, melyeknek Ferdinand uralkodójuk. Ez épen oly kivánság volna, mintha két külön alapon szervezett, különvált érdekekkel, szabályokkal, szóval egymástól egészen különérdekű társulat, azért,mert egyiknek ugyanaz az elnöke, ki a másiknak, tehát az elnök iránti tekintetből szabályaikat, melyeket egymással összeegyeztetni a különérdek s alapon való mozgás végett épen nem lehet, tehát ha mindjárt a bukást vonná is maga után, összeerőltessék.

Nem nevetné-e ki őket az egész józan világ?

És mi egy király? — koronás elnöke egy nagy, nemzetnek, országnak nevezett társaságnak s azért, mert Magyarországnak királya egyuttal osztrák császár is, ez egyetlen ember nem igényelheti magának, hogy miatta országok változtassák meg alaptörvényeiket. Ezen országok köthetnek ugyan, ha akarnak, egymással szövetséget, anélkül, hogy egyik a másiknak jogát megérintené, s ha őseink azt hitték, hogy közös fejedelemből közös ügy nem származik, nagyon okosan és alaposan hitték. Mi pedig azon védelmet illeti, melyet az osztrák tartományok a török ellen nyujtottak, a felhozott történelmi adatokkal eléggé bebizonyitók, hogy nem volt köszönet benne, sőt Deák szavát is idéztük Lustkandel ellen.

Vajjon hitték-e azt az ország rendei, hogy puszta törvényekkel megakadályozzák a német kamrák magyar pénzügyekbe való beavatkozását? Nem tudjuk, de ha hitték se voltak annyira hiszékenyek, mint a jelenlegi jobboldal.

A német kamarák tehát most már nem fognak magyar ügyekbe avatkozni? Hát a delegatió által? Avagy az közös intézkedés és egyezkedés lesz? Tegyük fel azonban, bármennyire elismerjük is a deákpárt által választott delegátusok engedékenységét, — hogy nem birnak megegyezni. — Mi lesz akkor? A felség határoz?

Ez oly valami kényes dolog, melynek fejtegetésébe nem bocsátkozhatunk, tehát az olvasóra bizzuk a sorok közti olvasást.

Avagy Magyarország mint szabad ország egyezkedik szabad országok képviselőivel?

Gyenge vigasztalás.

Melyek azok a szabad országok? Nem áll-e most, az elszakadási korszakban, az uralkodó érdekében a német tartományoknak kedvezni, midőn anélkül is mindig kedvezett s ha ezek oly követelésekkel lépnek elő, melyek Magyarországnak nagy hátrányára lehetnek, vagy épen a bécsi kormány sugalmazásai, — mivel fogunk határt szabni, vagy vetoval lépni a követelők elébe? — Semmivel.

Ily esetben nem szükséges a német kamrának bánya- és vámügyeinkbe avatkozni, sokkal kevesebb fáradsággal jut ahhoz, hogy a pénzt készen tegyük asztalukra.

Ez ugyan fényes egy nyereség az 1867-iki törvények által, s lehet vele H. M.-nak a deákpárt nevében kérkedni.

Elfeledkeztünk megjegyzést tenni ezen tételére H. M.-nak: Midőn a fejedelem évek alatt alig egyszer jött Pozsonyba.“ Ebből tehát az következett: hogy közösügyi törvényeket kellett volna alkotni. Azért, mert a fejedelem nem akarta, vagy nem tartotta meg a törvényeket, tehát azokat feláldozni. Ez gyönyörüséges fogalom a nemzeti jogról, s furcsa gyógyszer a német miniszterek befolyása ellen. Hiszen még a rabló se bánt, ha vagyonunkat önkényt átadjuk neki. De megköszönjük szépen az ily tanácsot.

Ami itt következik, abban tökéletesen igaza van Horváth Mihálynak: „Olyféle szerződésre, mely a közös fejedelem alatt a kölcsönös védelem szükségéből és mind sürübb érintkezésekből kifejlett közös érdekü ügyek elintézését részletesen meghatározná, soha sem volt az országnak kedvezőbb alkalma, mint 1608-ban, midőn az osztrák tartományokkal, mint emlitők, Rudolf letétele végett szorosabban összeszövetkezett Ekkor lett volna ideje, e népeknek közös egyetértésben rendezni közös ügyeiket. A vámok s némi más ügyek bár felette hiányos, elégtelen s egyoldalú szabályozása által meg is történt arra az első lépés. Ha e népek a megkezdett irányban tovább is fentartják és szorosabbra füzik barátságos szövetkezésöket: mily erős biztositékokkal fonhatták volna kölcsönösen körül alkotmányos szabadságukat, s vajmi sok szenvedésektől, melyeket a fejedelmi kény-

uralom hozott rájok, óvhatták volna meg magukat mind a ketten a szövetség kölcsönös védelme által!“ Csakhogy ez nem a pragmatica sanctioból származott közösügyi egyezkedés lett volna, de nemzetek szövetsége a fejedelmek kényuralma ellen.

Az is igen naiv felfogás H. M.-tól, hogy ő az egykori hatalmas Ausztriát egy szinvonalra állitja a mai nyomorék birodalommal, mely mint egy adóssággal terhelt, hiteltvesztett ember, csak lézengve éli még azon nehány évet, melyet Isten számára kegyelemből meghagyott. Igy hoz fel példákat az I. Leopold, II. József és III. Károly idejéből, melyek mégis és minden tekintetben ellene bizonyitanak. Ellene bizonyitanak, mert megczáfolhatatlan adatai annak: hogy őseink soha, és semmi szin alatt nem akartak közösügyet alkotni Ausztriával, független állam lehetvén; s ha önkényileg kihágások követtettek el alkotmányunk ellen, az soha se volt szentesítve a nemzet beleegyezése által, s amit én valakinek át nem adok s megvédeni birom, bár sérelmeknek van kitéve, — azért enyém az, Isten és világ előtt. Magyarországnak 1867-ig, bár ha nem gyakoroltatott is, mindig volt alkotmánya, s bár fegyveres hatalom kényurilag uralkodott felette, független állam volt az igazság törvényei előtt. Rákóczy semmiesetre sem azért fogott fegyvert, hogy azt minden eredmény nélkül, vagy nevetséges, semmi biztositékot nem nyujtó egyezkedésért letegye, de azért, hogy az ország szent jogait megvédje, — s bár nem kisérte a nemzeteket gyakran alhagyó szerencse, de gyalázatos egyezkedéssel nem hozott igát nemzete nyakára, s nem áldozta fel annak önállóságát.

Épen oda vág a következő okoskodás: „Mennyi küzdelemtől, mennyi bajtól s viszálytól óvatott volna meg hazánk, ha mindez akkor, egy század előtt, kellőleg rendezteték vala! Mennyi haladást tehetett volna e hosszú korszak alatt nemzetünk a jóllétben s miveltségben, ha a szükségkép közös kezelés alá adandó ügyeken kivül — mikre azonban a bennünket megillető részben a mi befolyásunk is fenmaradt volna — minden egyéb közügyeink kizárólag saját törvényhozásunk, saját kormányközegeink rendelkezése alatt állanak vala! Igen természetes, hogy ilyetén szervezkedést sem maga a király, sem német tanácsosai nem sürgettek. Reájok nézve kivánatosabb volt a rendezetlen, határozatlan állapot, mert ebben alkalmat nyertek beavatkozni s kényök szerint intézkedni, a közösökön felül, az ország mindennemű ügyeiben. Ily rendezkedés most csak Magyarországnak feküdt érdekében: a magyaroknak kellett volna tehát azt sürgetni minden áron.“ Bezzeg ha az a sok volna ott nem volna! Erre különben azt is mondhatjuk: hogy Magyarország akkor nem volna.

Az erős Ausztriának annyit átengedni akkor, mint mennyit most a gyengének átengedtünk, a mainál kétszer nagyobb őrjöngés lett volna. Archimedes is csak egy pontot keresett, hova csavarját támaszthassa, és a világot kifordithassa sarkából. Ilyen pont a legcsekélyebb közösség Ausztriával. Azon saját rendelkezés saját ügyeink

felett, melyet H. M. emleget, lehet, hogy az álmoskönyv valamelyik lapján feltalálható, de a valóságban nem igen, s kár a nemzet felől nem feltételezni annyi észt, hogy a magyar miniszterium működésében a bécsi kezét meg ne lássa. Igy van ez most, és hogy lett volna akkor.

Hogy a bécsi kormányra nézve a rendezetlen állapot volt-e a kivánatosabb, vagy az ilyeténképen rendezett? — felfogás dolga.

Mindenekelőtt szeretnők tudni, mit nevez H. M. rendezetlen állapotnak? Azt-e, midőn számos törvények által van körülbástyázva az ország függetlensége, s ami ellenében elkövettetik, nyilvános erőszak? vagy midőn a bástya falai sok helyen lerontatván, trójai faló gyanánt az alkotmány közepébe tolatik a közösügy, tér adatván idegen kezeknek az igazgatásba beavatkozhatni?

Melyik itt a rendezetlen állapot? Ki tudja, hogy állunk mi most? Ki tudja, melyik rendelet a magyar, vagy melyik a bécsi miniszterium kifolyása? Ki tudja, mikor szolgál az országgyülés a nemzetnek, vagy mikor van és lesz kényszeritve szolgálni Bécsnek.

Eddig jogainkra támaszkodva harczoltunk, hanem mindig sikeresen is, holott most önálló jelentékenyebb jogaink nem igen lévén, legfeljebb is a Deák Ferencz vállaira támaszkodhatunk addig, mig él, mert ha meghalt, Isten megmondhatója azon zavarnak, mely a közösügyes chaosból ide és oda magyarázások folytán be fog következni.

Ez tehát amaz istenáldott, rendezet állapot? Ez tetszik a jogok és történelem harmincz-éves buvárának, Horváth Mihálynak?

Valóban visszariad a tanulmánytól az, ki meggondolja, hogy száraz olvasás mily tévútra vezetheti az embert, s mennyire megfosztja minden tapasztalati józan itélettől.

De olvassuk csak a következő sorokat: „Bizonyára legszentebb kötelességét mulasztaná el teljesiteni a történelem, ha eleinknek eljárását a legszigorúbban nem róná meg. Mert kivéve a hadi adó megajánlásának jogát, a hadsereg körül semmi egyebet nem tartottak fenn a törvényhozásnak s nemzeti kormánynak, hanem az összes magyar hadi ügyet is korlátlanúl a fejedelem s német tanácsosai kényére hagyták. Még csak a felállitandó rendes sereg pótlásáról, az újonczozási módok meghatározásáról sem gondoskodtak. Megszavazták a hadi adót, de álszégyenből még ennek mennyiségét sem igtatták be a törvénybe, s minden egyebet a fejedelmi önkényre hagytak. "Hogy milyen szépen rója itt meg a deákpárt ehhez hasonló eljárását — egészen gyönyörrel olvastuk, mert bár a közösügyi egyezkedés állit fel e tekintetben némi szabályokat, de azok — mint eddig még minden törvény, mely a kormány érdekeivel nem épen volt öszhangzásban, elcsavartatott, vagy meg nem tartatott, — most is elcsavartathatnak. A fentebbi sorok szóról-szóra irják le a deákpárti országgyűlés egész eljárását azon kis különbséggel, hogy ők csak akként hagytak a fejedelmi, vagy (kevesebb veszély okáért) hogy ugy mondjuk, a miniszteri önkényre mindent, mert mindent,

amit az akar, megszavazni kénytelenek, — ha élni és maradni akarnak. Ez ellen semmi biztositék.

Ezek után felhozza Horváth: mennyit mulasztott a nemzet, valahányszor elszalasztá az alkalmat magát biztositani akkor, midőn az uralkodók engedni voltak kényszerülve. — Persze itt mindig az ő ideájára, az ily közösügyesféle beteges egyezkedésre variál vissza. Mint ő az ősök ellen kel ki váddal az ilyen mulasztásokért, kelhetünk ki a jelen deákpárt mulasztásaiért, — mert midőn a 48-iki alapokon egyezkedhettünk volna, támogattatván a körülmények által, — a helyett az alkalom elszalasztatott, s félszegségből oly egyezkedés hozatott létre, mely megfosztva a nemzetet pénze és vére feletti rendelkezésétől, azt örökösen feláldoztatá, törvénybe igtatá, s igy legnagyobb kincsétől, erejétől fosztván meg, legnagyobb vereséget rótt reá a mohácsi vésznél. Karthagó ennél előnyösebb feltételek alatt békült ki Rómával, de mert nem volt szabad saját védelmére fegyerkeznie: elveszett.

Láttuk a török háborúk alatt, hogy a nemzet önvédelme korlátozva lévén, mily dulásokat kellett eltürnie, s ma, ha Ausztria megtámadtatva, hazánkat más oldalról ellenséges rablócsapatok lepnék meg, még siralmasabb állapotnak lennénk kitéve.

Ausztria ellenében minden egyezkedés és szerződés semmis, ha csak az ő kezében van, s a mi kezünkben nincs erő és hatalom annak érvényt is szerezhetni. Oly magán-szerződés, mely semmiféle kényszeritő törvényes eljárásnak nincs alávetve, szintén nem ér semmit, s habár milliókról szól is, nehezen volna ember, ki magához váltaná ezrekért. Ilyen a közösügyes szerződés is részünkről. Mi kényszerittethetünk ugyan mindenre, de ha a kormány még azon keveset se teljesiti, mire kötelezve van, ugyan mi módon szereznénk magunknak elégtételt? — pedig az osztrák uralom minden évtizede bebizonyitá: hogy amire kényszeriteni nem lehet, arra ugyan hiába számit bárki is. Ezen alapon nem arra lehet kilátásunk, hogy még többet is ki fogunk küzdeni, de arra: hogy mert meg nem védhetjük, mihelyest a kormány érdekei ugy kivánják, még az is visszavétetik, ami adatott, legfeljebb egy országgyülési üres vetóval állhatván az erőszak elébe.

Az 1723-iki országgyűlésről szólva H. M. igy kiált fel: „És mi lett az évek óta oly feszülten várt 1723-ki országgyülés eredménye? A király a rég folyamatban volt előkészületek után czélját a nőörökösödésre nézve minden nehézség nélkül elérte, a pragmatica sanctió az ország alaptörvényévé tétetett.“ Mi erre igy kiálthatunk fel: — „És mi lett az évek óta oly feszülten várt 1867-iki országgyülés eredménye? A kormány a rég folyamatban volt előkészületek után czélját a birodalmi egység- és közösügyre nézve minden nehézség nélkül elérte, s a delegatió az ország alaptörvényévé tétetett.“

Csak pár évtized múlva is mily megrovásoknak lesz kitéve azon deákpárt, melyet egy történetiró, saját nézeteinek ellenére, mely ál-

litásunknak a most idézett sorok is támogatására szolgálnak, — enynyire képes a jelenben védelmezni.

A közösügyi idealismust ekként fejtegi: Őseink az ország birtoklását „együttessenek, feloszthatatlannak s elválaszthatatlannak“ ismerték el a német örökös tartományok birtoklásával: e kapcsolatot pusztán a király személyére vonatkozónak akarták tekintetni; holott érezniök kellett, hogy az elválaszthatlan birtoklás megtámadtatás esetében közös védelmet, ez közös hadsereget és pénzbeli hozzájárulást, a külképviseltetés közös diplomatiát, az anyagi érdekek czélszerű intézése közös kereskedelmi politikát feltételeznek. Tudniok kellett, mert elégszer keserűen tapasztalták, hogy a törvényeknek olyféle általános kifejezései: a magyar kamara a bécsitől független legyen, ő felsége az országot csak a magyar tanácsosok közbejöttével igazgassa stb. — valamint eddig nem vezettek czélra, ugy ezután sem fogják meggátolhatni a király melett lévő német tanácsosok avatkozását számos ügyeinkbe.“ És vajjon miért kellett volna érezniök, hogy a közös védelem közös hadsereget, és pénzbeli hozzájárulást feltételez? Se Mária Terézia alatt nem közös hadsereg mentette meg a birodalmat, se Ferencz alatt nem közös hadsereg óvta meg Ausztriát a végpusztulástól. Közös hadsereg vivott Solferinonál és Königgrätznál, s csak anynyit bizonyitott be, hogy közös erővel rettenetesen tudott szaladni, és miután bebizonyult, hogy a nem közös hadsereg elégséges a birodalom fenntartására, a közöst kivánatosnak nem tartották, mert nem is tarthatták, sőt igen sok oknál fogva károsnak nézték; s mert közös hadsereg nem kellett, a pénz közösségét se tartották üdvös dolognak az országra való nézve: hol csupán a fizetés, de a jövedelem soha nem tartatott volna közös ügynek; s hogy Ausztria érdekei akkor, épen ugy mint most, előnyösebben támogattattak, s hogy jövedelme megkétszerezte a miénket, — azt őseink is nagyon jól tudták. Közös kereskedelmi politika pedig, ha az érdekek ugy kivánják, szerződések által oly államok közt is jöhet létre, melyeket másfajta közösügyek nem kötnek szorosabban egymáshoz, csakhogy közös kereskedelmi politikánk Ausztriával, bár most már közösügyes országok vagyunk, mégis a mi hátrányunkra fog mindig elintéztetni.

S vajjon a mostani közösügyes egyezkedés meggátolja-e a király mellett levő német tanácsosok beavatkozását ügyeinkbe? Például a Beust miniszterét? Boldogok, kik azon hitet táplálják, hogy igen. Mig a pragmatica sanctió német királyokkal látja el Magyarországot, addig, — furcsa belátása lehet annak, ki azt hiszi: hogy hazánk ügyeire nézve német tanácsosok nem fognak befolyással birni.

H. M. igy ir tovább: „És mi lőn e mulasztás eredménye? Az, hogy az általános szavakban alkotott törvények szebbnél szebb biztositásai mellett is a legérzékenyebb sérelmeket szenvedte az ország önállósága; legfontosabb érdekeink: a hadsereg, az országos jövedelmek, a küldiplomatia, a kereskedelem ügyei

felett azután is folyton a német tanácsosok, — s mivel velök eleink mindezeknek közös elintézése iránt, mit minden áron kiküzdeniök kellett volna, szóba állni sem akartak, majdnem kizárólag csak a német tanácsosok határoztak; — jogtalanúl, kitségkivül, de mivel mindezek elintézetlenűl nem maradhattak, eleink pedig részvételök, hozzájárulásuk módjait kikötni elmulasztották, határoztak tényleg és — fájdalom, mindig a mi kárunkra.“

„Mert az új kormányközeg, az 1723-ban megalkotott kir. helytartótanács is az országgyülés rendeinek megfoghatatlan könynyelműsége miatt, melynél fogva azt törvény által szabályozni elmulasztották, oly gyarló szervezetet nyert, oly szűk körre szoríttatott, hogy még a csak némileg fontosabb szorosan vett belügyeket is csak a Bécsből kiszabott irányban intézhette el.“ A nélkül, hogy magát ne vádolná, egy deákpárti ember sem olvashatja el e fent idézett sorokat, melyek igen kevés különbséggel reájok alkalmazhatók, s bármily vakmerőséggel állitják is milliók meggyőződésével szemben a jobboldali lapok: hogy minden nyerve van; tudniok, érezniök kell, hogy a baloldal érvei megdönthetlenek, s mint minden becsületesség, mely önhaszon nélkül az egész hasznára dolgozik, egyes önzők által kigúnyolható, csakogy a gúny megvetés tárgyává teszi a gúnyolókat.

Megbélyegzett ügy az olyan, melyet csak bérenczek védelmeznek, s hova az erkölcstelenség szegődik katonának. A világ s egyesek által megvetett, magukat áruczikké aljasitott journalistikai csoport subventiókból, a nép véréből fenntartva védelmezi a kormányt a nép ellen, köpköd és rágalmaz mindent, mi a kormány érdekével ellenkezik, sárral dobál minden becsületes törekvést, és gyakran kiált hozsannát az aláválóságnak. Ezeket meggondolva, ez, ha semmi egyéb érvvel nem tudnánk is előállni, lemoshatatlan vád a kormánypárt ellen. Igaz ügy nem szorult ily embertelen emberekre, az diadalmoskodik anélkül is, és pedig épen anélkül, mert a legkisebb szennyet sem türi meg magán.

És tagadhatlan, bármint állittassék is az ellenkező, hogy a deákpárt feladatául tűzte ki, azon úton és módon, amelyiken lehet, ölni el a baloldali törekvéseket, és igy minden jelentékenyebb baloldali személyt, ha lehet gúny-, ha lehet rágalommal, megtagadva tőle észt, tehetséget, hogy ezáltal a baloldal szegénységét jelezze; mig a pártjához szegődő bármily gyámoltalan tehetetlenséget magasra emelni igyekszik. Ez párt-tactica, ez a párt megélhetésének feltétele, melyet a baloldal nem utánoz, de méltóságának, tisztaságának megsértése nélkül nem is utánozhat; mig ott az intriguákra, itt a becsületes fejlődésre van bizva minden.

Horváth Mihály aztán a régiek tettét a mostaniak tettével öszszehasonlitani nem tudván, igy folytatja gáncsoló nézeteit: „Ez pedig most, midőn az egész monarchiára nyugalmasabb idők álltak be, s a haladó kor igényei szerint nem csak nálunk, de az osztrák

tartományokban is minden, régóta mozdulatlan pangásban létezett viszonyokat s állapotokat újonan kell vala szervezni, — a német miniszterek ezen döntő befolyása hazánk ügyeire sokkal károsabb és veszélyesebb volt mint eddigelé; mert a reánk nézve sérelmes új intézményeket meggyökereztetvén, annyira összefonták a monarchia életérdekeivel s összes közigazgatásának alapszabályaival, hogy bajaink mintegy megörökültek, s a kibontakozást azokból egy század múlva is alig lehetett remélni, s mint korunk szomrú tapasztalásából tudjuk, ekkor is csak hosszú, irtózatos szenvedések árán.“ Vajjon nehány évtized múlva nem fogják-e szóról-szóra ezt irni történetiróink? S bár az ismétlés hibájába esünk, de újra meg kell emlitenünk, hogy semmiféle törvénytelen beavatkozástól semmiféleképen nem vagyunk biztositva. Kik e röpiratunk utoljához csatolt történelmi kivonatot figyelemmel olvasták, okvetlen észrevették, mily hagyományosan járt el kezdettől fogva az osztrák kormány igéreteinek meg-nem-tartásában, és adományainak visszavonásában. — S hogy e reánk nézve sérelmes új intézkedéseknek csak azon része fog megmaradni, mely a bécsi kormány érdekeit segiti elő, a delegatiók eddigi eljárásából már is kitünik, — s mert érdekeink a monarchia érdekével azonosittattak, oly bonyodalmaknak vagyunk kitéve, melyekből csak irtóztató szenvedések árán fogunk megszabadulni.

„Magyarország ekként“, ugymond H. M., „melynek rendei mégis hazájok függetlenségére mindenha oly nagy súlyt fektettek, hogy azt számtalan törvényben kikiáltották, s érette századokig készek voltak fegyverben állni, javaikat, életöket feláldozni, — összes anyagi érdekeire nézve nem csak tartományává, de, miként II. József, Mária Terézia utóda, önmaga kimondá, valóságos gyarmatává lőn Ausztriának!“ S vajjon a közösügyes egyezkedés nem gyarmatává tette-e Magyarországot Ausztriának, midőn a nemzet jövedelmére oly adósságok fizetései rovatnak, melyeket a nemzet soha nem csinált, soha bele nem egyezett, sőt még hirét se hallotta? Minek nevezhetjük e kötelezettséget egyébnek, mint gyarmati viszonynak? Hiszen semmiféle gyarmattól nem követeltetik egyéb adózásnál, és pedig oly adózásnál, minő követeltetik Magyarországtól a közösügyi egyezkedés által. Sőt a régi görög gyarmatok virágzóbbak voltak az anyaországoknál, mert az igyekezett kereskedelmüket kifejteni és elősegiteni, jövedelmét onnan húzván, mig Magyarország gyarmati állapota erőszakolt és elnyomott, most épen ugy mint azelőtt volt, sőt jobban, mert azelőtt ha tényleg nem is, de törvényeink által függetlenek voltunk, mig most kereskedelmi viszonyaink is azonositva vannak Ausztriáéval, csakhogy amannak előnyére, s kereskedelmi miniszterünk nem tud felmutatni egyetlen fontosabb tettet, mely Bécs helybenhagyása nélkül követtetett volna el, s minden mi-

niszteri inditvány, mely a ház asztalára kerül, először a bécsi kritikán megy keresztül.

Ez tehát ama független állapot, melynek Horváth Mihály anynyira tud örülni, s ez azon redezkedés, mely hazánkat az alkotmány sérthetetlen utján hagyván mozogni, boldogságának czélja felé vezeti. Bámulatos már maga az is, mint bocsáthatja ki száján egy gondolkozni tudó ember ezen szót „független“, — midőn hazánk a mohácsi vész óta függőbb állapotban soha se volt; országgyűlésének soha se szabatott meg, hogy mint határozzon, számtalanszor tétettek félre a királyi előterjesztések, mig a mai miniszteri előterjesztéseknek, melyek szintén nem egyebek, szolgailag hódol a jobboldali többség. Szégyelje magát az olyan ember, ki hazájának ily függetlenségével meg tud elégedni.

Álljanak itt szóról-szóra azon sorok, melyeket Horváth a régiek gáncsolására irván, saját pártja felett mond itéletet: „És nem is lehet eleinket jogosan kárhoztatni azért, hogy midőn sérelmeiket többé nem türhették, s békés orvoslást nem nyerhettek, fegyverre keltek azoknak orvoslása végett; s nem juthat senkinek eszébe, kevésbe venni azon nemzeti vért, mely e felkelésekben a legszentebb nemzeti jogokért folyt, vagy megtagadni őseink e dicső szabadságszeretetének emlékezetétől a csodálást, a kegyeletet: — de minden kegyelet mellett is szigorú megrovást érdemelnek, hogy nem akarták megragadni az egyetlen czélravezető módot, mely a szent czélért folyt nemzeti vért gyümölcsözővé, s ama felkeléseknek minduntalan ismétlését szükségtelenné tegye; hogy daczára nemes vérök annyiszori hullásának, eljárásuk által az országot mind nagyobb erőtlenségbe sülyedni engedték, s unokáik jövőjét ez által mindinkább compromittálták, számukra mind súlyosabb bonyodalmakat engedtek, ha nem is szándékosan is, fejledezni.“ Utána teszszük rögtön a II. József halála után egybehivott országgyülés határozatát, u. m. „A rendek, hogy hazafiúi kötelességében közőlök senki meg ne tántoríttathassék, mindenekelőtt esküvel kötelezték egymást, hogy a gyűlés folytában az udvartól semmi hivatalt, kitüntetést el nem vállalnak.“

Egy ily eskű hihetőleg más nézetet adott volna jelenleg is az országgyülési többségnek, s viszonyaink közt, midőn személyes érdekek ily káros befolyással lehettek az egész nemzeti ügyre, az elkerülhetetlen szükséges lett volna. Ennélfogva sokkal sulyosabb a vád, melyet H. M. őseinkre kimondott, ha a jelen többségre alkalmazzuk, nem tehetvén oda: „Dicső szabadságszeretetétől a csodálást, a kegyeletet,“ — stb.

Hogy a röpirat irója bebizonyitsa, mily balga volt Magyarország, hogy még Ferencz uralkodása előtt fel nem áldozta nemzeti függetlenségét, — az iró ideálja szerint a jelenlegihez hasonló kaptafára vont közösügyért, — ezeket irja: „S igy lőn aztán, hogy da-

czára az 1790-ki fentebb idézett oly büszke hangú 10-dik törvényczikkelynek, az ország kormányzata mindenre nézve a régi kerékvágásban maradt, sőt több tekintetben még sérelmesebbé vált, mint volt azelőtt; mert Ferencz nemcsak a közös ügyeket egészen önkénye szerint intéztette német miniszterei által, hanem mind több szorosan vett belügyre is kiterjesztette absolutismusát. Említsem-e, például, a hadi adónak és a só árának önkényes felemelését, az újonczok udvari parancsok által szedetését, a pénz értékének többszöri leszállitását stb.? És midőn a vármegyék e súlyos sérelmek ellen a királyhoz felirni, az országgyülések óvásukat kifejezni bátorkodtak, nem azt nyerték-e válaszúl, hogy ezen ügy nem tartozik a nemzet elhatározása alá, ebben ő felsége királyi hatalomteljességgel rendelkezik; nem kellet-e több ízben még kemény dorgáló szavakat is hallaniok a legszentebb nemzeti jogok bátor védőinek? Vagy hallaniok oly mentségeket, hogy az önkényes rendeletet az összes monarchia érdeke kivánta?“ És vajjon mi különbség van a jelenlegi, és akkori helyzet közt? Igaz, hogy a király nem udvari parancsok, de a miniszterium, a nemzet törvényes közege által rendelkezik, annak parancsolja meg: hogy mit és mennyit szavaztasson meg az országgyűléssel. A megyék nem irnak fel többé a királyhoz, csak a miniszteriumhoz, de a magas miniszterium jól tudja, hogy mi tetszhetik abból a királynak, mi nem, s gyakran ahelyett, hogy kemény dorgáló szavakat hallanának hazafiságukért, a bizottmány leküldött királyi biztos által egyszerűen feloszlattatik. — Ez a különbség az akkori rendezetlen, és a mostani rendezett állapotok között.

Menjünk tovább: „A forradalom Ausztriának is alkotmányt adott, minek következtében mulhatatlanná lett a közös ügyek feletti kiegyezkedés. Elébb a közös ügyek reánk nézve sérelmes kezelését az udvar részéről, ugy ahogy, avval lehetett menteni, hogy a közös fejedelem azokat Ausztria részéről, mint ennek császára absolut hatalommal, Magyarország részéről pedig királyi hatalmánál fogva intézi, melynek gyakorlatában neki nagy szélességet engednek a törvények. Most, 1848-ban, midőn Ausztriában is felelős miniszteri kormány állott fel, s a közös ügyeket sem a magyar, sem az osztrák miniszterium egymaga nem kezelhette többé, múlhatatlanná lett a leszámolás. Szigorú pontossággal meg kellett határozni, mik azon közös ügyek, melyekben egyik miniszterium vagy törvényhozás a másiknak egyenjogú befolyása s megegyezte nélkül nem rendelkezhetik. Pontosan meg kellett továbbá határozni azon módozatot is, mely szerint e közös ügyekre a két fél ezentúl egyenlően gyakorolhassa a maga befolyását.“ S most lássuk, mivel támogatja H. M. azon jajveszékelését: hogy Magyarországnak közösügye legyen az osztrák birodalommal? Ime következik: A statusbölcseség követelte, „hogy mi velök, nemzet a nemzettel, a pari-

tás, az egyenjogúság alapján megalkudjunk, s habár áldozattal is, biztositsuk magunknak azon véghetetlen nagy érdekeket, melyek különben veszélyben forogtak. Kétszáz millionyi statusadósság elfogadása, ezek évenkint 10 millió kamatainak fizetése által, mit tudtunk, megegyeztünk nélkül ugyan, de tényleg addig is fizetett közjövedelmeiből a magyar állam, örökre biztosithattuk volna függetlenségünket egész terjedelmében, a teljes önkormányzatot a bel-, az egyenlő befolyást a közös ügyek igazgatásában; megóvhattuk volna magunkat egy különben elkerülhetetlen súlyos, felette kétes kimenetű, de a legjobb esetben is a 200 milliónál sokkal nagyobb áldozatokba kerülő háborútól; meg azon irtózatos bukástól, melylyel e háború végződött s mindazon kimondhatatlan szenvedésektől, melyek majdnem egy egész nemzedéken át a töldig sujtották hazánkat. Akkor 200 millión mindezt megválthattuk volna; s most annyi áldozat és szenvedés után 600 milliót vagyunk kénytelenek adni függetlenségünk, alkotmányos életünk helyreállitásáért."

„Azt mondám, hogy akkor e 200 millionyi adósság elfogadásával mindigre biztosithattuk volna függetlenségünket s átalakitott alkotmányosságunkat; a többi közös ügyet nem említem, mert a státusadósság elvállalása volt a föltétel arra, hogy ezek is igazságosan szerveztessenek. A státusadósságokra a 200 milliót megajánlva, meggátoltuk volna a reactiót a térnyerésben, hol aztán oly ármányosan működött; s ha még e térről kiszoritva is folytatta volna fondorlatait, az őszinte barátainkká válandott örökös tartományokkal vállat vetve, sikeresen szétszakgathattuk volna a mindkettőnk ellen készitett cselszövények hálózatát."

„És ki ellenzé akkor leginkább e 200 millionyi státusadósság elvállalását? Nem Kossuth Lajos-e, ki státusbölcseségében ezen áldozat nélkül is kivívhatni vélte a valahára visszanyert nemzeti függetlenség fennmaradását, s végre is az irtózatos világosi katasztrófára vezetett bennünket?" Figyelmeztetjük az olvasót, hogy itt Horváth Mihály beszél, és álmodik. Ami itt kifejtve van, az az ő véleménye, az ő alkotása, ő bonczolja, szedi szét, s mire alkotásának végére jut, ha ő nem is, de mi észreveszszük, hogy ami egy egész test kiegészitésére leginkább szükséges, a fő: hiányzik.

Teljes önkormányzatot emleget; hogy magunkat egy súlyos kimenetelű háborútól megóvhattuk volna; hogy 200 millióért mindent megválthattunk volna, s ime most kénytelenek vagyunk 600 milliót fizetni.

Azt mondám — irja ő, — tehát mindezeket ő mondja! Valóban csodás látnoki tehetség, s a középkorban, püspöki rang által támogattatva, még ért is volna valamit.

Tehát nyertünk volna oly teljes önkormányzatot, mint aminővel most birunk, — megóvtuk volna magunkat egy veszélyes

háborútól; — mert H. M. tudja, hogy most meg vagyunk óva, (?) és 200 millió forintért megválthattuk volna a mostani hatszázat.

Igy van az, ha a kor nem bir prófétákkal! H. M. nem is tudja, hogy mily nagy szolgálatot tett volna hazánknak, ha őseink korában él, mindenttudó erejével pedig kivihette volna azt nagyon könnyen. Most 200, sőt 600 millió forinttal volnánk gazdagabbak, különösen pedig, ha H. M. a mohácsi vészt is elháríthatta volna.

A 600 millió adósságot tehát kénytelenek voltunk elvállalni, különben 10 év múlva majd fizethetnénk 2000 milliót, ha t. i. volna vagy is lenne miből.

Az osztrák kormány őrült lett volna tehát, ha szakállunkra nem pazarolt volna, miután jól tudta azt, hogy Magyarországnak lesz egy Horváth Mihálya, aki be fogja bizonyitani, hogy okosabban soha se cselekedhettünk volna, mint midőn a hirünk tudtunk nélkül csinált adósságokat elvállaltuk, s ezentúl megszavazunk mindent, mit velünk a bécsi kormánynak megszavaztatni méltóztatik és lészen béke.

Való igaz, hogy ily egyezkedés által a $^{48}/_{9}$-iki catastrophát kikerültük volna, mert az osztrák kormány háború nélkül is elérte volna, mit jelenleg ugyancsak háború nélkül ért el, a deákpárt capitulátiójával.

Ezen elvek szerint soha se lenne háború, békében élhetne az emberiség, s mulathatná magát lánczcsörgésének hangjain, nehányak önkénye alatt meghunyászkodva.

A 200 millió megszavazásával meggátoltatott volna térnyerésében a reactió is, aminthogy most meggátoltatott. Most már a nemzetek ki vannak elégitve s hasztalan izgatja őket a reactió sárkány-fullánkja (?) nem ér semmit.

Itt már magunk is azt kivánjuk, hogy legyen igaza Horváth Mihálynak, — de, fájdalom, azt hiszszük, hogy a reactiónak nagyobb tere még soha nem volt, mint most van. Mi nem tarthattunk az osztrák tartományoktól soha, miután velök nem volt semmi közünk. Nem is bántottak azok minket soha. Most azonban velük közünk lévén, van alap, melyre a reactió támaszkodhatik, s a helyett, hogy a hozzánk kapcsolt részeket megnyertük volna, ki vagyunk annak téve, hogy azok is ellenségeinkké válnak, kiket eddig csak az önkény hatalma birt erővel hajtani ellenünk.

„Hogy az örökös tartományokkal kezetfogva téphettük volna szét az ellenünk szőtt cselszövények hálózatát,“ oly valami gyermekies feltevés, minőt higgadt gondolkozású embertől alig várhatunk.

Nyilvánosan tehettük volna azt, szabad gyülekezetekben szólithattuk volna fel egymást, hogy a hatalom ellenünk készült cselszövényeit tépjük szét? Igen, de akkor Amerika valamely részén kellett volna gyülekezeteinket tartani, mert egy kormány sem oly bolond, hogy az ilyeneket saját területén megengedje.

Avagy összeesküvések által? Hiszen azt megtehetjük most

is, de ugy hiszszük, H. M. nem leend szives az elnökséget elvállalni.

Minek tehát ily alaptalan, meggondolatlan állitásokkal lépni elő komoly embernek, történetirónak, és blamirozni magát a világ előtt.

És lám, Kossuth volt oka annak, hogy a 200 millió adósságot el nem vállaltuk; — legyen neki értte hála, ha mindjárt 600 milliót vállalt is most el a deákpárt. Kossuth nagyon jól tudta, hogy ama 200 millió nem lett volna egyéb, mint foglaló végtelen adósságok csinálására, amint nem lesz egyéb a 600 millió sem. Bizonyitványt fog erre szolgáltatni a legelső közösügyes háború.

Horváth szerint Kossuth vezetett a világosi catastrophához. Bezzeg H. nem vezetett volna, feladván jogainkat mindenekelőtt.

Miért is éltek a Brutusok, Grachusok, miért volt Magyarországnak Rákóczyja, s miért nem ád az Isten washingtoni szerencsét minden, a népszabadságért küzdő nagy embernek?

Vádolja Horváth Mihály őt, vádolja, hogy a szolgalelkek milliói féregként hemzsegve készek még mindig váddal, rágalommal, sőt tettel is fellázadni az ellen, ki a konczot kezében tartó hatalomnak mellet szegezni merészel; hogy az emberiség egy része még mindig kész aranykocsiját húzni az őt abrakkal ellátó hatalmasoknak; hogy a szabadság érzete csak magasabb, nemesebb lelkek tulajdona, s hogy porban fetrengeni még milliók készek.

Ez oka a világosi catastrophának és nem Kossuth Lajos: olyan emberek okai a világosi catastrophának: mint Horváth Mihály, legyen tette bár a legmélyebb meggyőződésnek kifolyása. Az ily emberek okai a világosi catastrophánál százszor sulyosabb közösügyi egyezkedésnek.

Nem vádolunk honárulással senkit, irtózunk még csak kimondani is e bűn megnevezését, mely minden kigondolhatók közt a legnagyobb, milliók raboltatván s öletvén meg általa, — noha meggondolatlanul, mert hitünk szerint, emberi érzéssel annyira elvetemedni nem lehet, — tehát meggondolatlanúl, pillanatnyi anyagi haszonért annyian készek e rettentő szerepre vállalkozni.

Meggondolatlanúl egyik, tév-meggyőződésből a másik.

Mennyire szeretnők szépiteni a dolgot, midőn igy fejezzük ki magunkat: tévmeggyőződés. Lehet-e ezt gondolkodni tudó józan eszű egyénre alkalmazni? — Ha szigoruak nem akarunk lenni ítéletünkkel, ugy ki kell mondanunk: hogy lehet; vagy el kell itélnünk az egész deákpártot, kimondván: hogy józan gondolkozás mellett lehetetlen be nem látni az ügyek ferde menetelét, a közösügyi egyezkedés káros voltát, hamindjárt a sophismák halmazával igyekszünk is betakarni azt; a miniszterium Bécsből korlátozott mozgását, az országgyülési többség szolgai készségét, stb. És mindezeket belátva, mégis pártolni, elhitetni magunkkal, hogy ami csakugyan rosz, az mégis csakugyan jó, ahhoz kell az önzésnek, az

enhaszonlátásnak olyvalami neme, mit talán magunk sem ismerünk, magunk sem látunk, de megfogva, lebilincselve vagyunk általa. Függetlenséget feltételezünk magunk felől, s vagy valamelyik miniszter, mágnás, érsek, tábornok, vagy bárki másnak gombjára, érdemjelére vagyunk felakasztva.

Menjen Horváth Mihály remetének, tegye le a püspöki czimet, utasítsa vissza 6000 forint évi diját, — akkor nem lesz okunk kételkedni, mig most, emberi gyarlóságunknál fogva, mely a roszat hinni mindig hajlandóbb mint a jót, — igen is van. De mert H. M.-nak több esze és önszeretete van, mintsem hogy ezt megtenni vállalkoznék, mindig kimondhatjuk, hogy jobban szereti magát mint hazáját. Az ellenkezőt legalább még eddig nem volt képes bebizonyitani, és oly emberre dobál követ, ki ha magát eladni, megvétetni akarná, a dúsgazdagság s kényelem minden nemében részesülhetne gyermekeivel együtt. Ez pedig nagy csáberő, de csak kis lelkekre nézve.

II.

Kossuth Lajos Pécs városa választóihoz irt levelének egy részét, és pedig Horváth Mihályra vonatkozó részét közöljük most, mielőtt a röpirat további czáfolatába bocsátkoznánk.

Kossuth Lajos a többi közt következőleg ir: „Nincs is a hatalomnak veszélyesebb ellensége, mint a jó barátoknak azon ügyetlen neme, mely azzal hiszi hűségét bizonyithatni, hogy kormányiabbnak mutatja magát mint a kormány, királyiabbnak mint a király; és — — osztrákabbnak, mint Ausztria.

„Csak épen most is történt, hogy egy jeles történész, elfordulva az állambölcsészeti szemponttól, melyből egykoron nemzeti közéletünk nagyedfélszázados irányának hazafiasan szolgáltatott igazságot, — a magyar nemzet ezen egész multját hiu önáltatásnak bélyegzi, s a hazánk állami függetlenségének biztositására alkotott sarkalatos törvényeinket, melyekről csak mint amolyan 1790-diki 10-dik „féle“ törvényekről beszél, — mint egy ferde, oktalan politika halvaszületett kinövéseit, az elbizakodott ábrándok lomkamarájába lökve, — arról iparkodik meggyőzni a nemzetet, hogy az egész nemzeti életünk vezér-elvét képezett állami függetlenség leglényegesebb jogairóli lemondás, az Ausztriávali kapocsnak szükségszerű s még hozzá üdvös követelménye! Lehetetlen, hogy el ne szomorodjék az ember a példátlan cynismus fölött, mely a mult idők szent emlékétől minden kegyeletet ekként megtagad; de bámulni kell az aberratió felett, mely ezzel szolgálatot vél tenni a hatalomnak.

„Nem ötlött-e fel az osztrák-magyar államjog eme buzgó apostolának, hogy ha azt a szükségszerü követelményt bebizonyitania sikerült volna, ugy ő bizonyitotta volna be azt, aminek váczi leve-

lemben puszta emlitése oly boszus fergeteget idézett elő a hatalom részéről? ámbár én azt nem igyekeztem felokoskodni a nemzetre, sőt magam jelöltem ki a törvényes módot, melylyel az, a nemzet teljes elégedésére megczáfolható.

„Akárki másnak tegyen, de bizonyosan nem a hatalomnak teszen jó szolgálatot, aki azt akként védi, hogy az alattvalói és hazafiui érzelmek harmoniája zavarodásba jöhet, ha százszor bölcseségnek nevezze is azt, hogy a második az első előtt háttérbe álljon.

„Én azt gondolom, sokkal hasznosabb az uralkodóra nézve azoknak hűsége, kik a nemzet jogainak tiszteletben tartásában, a nemzet szivvérével összeforrt vágyak kielégitésében mutatják fel ama törhetlen ragaszkodás biztositását, mely egyedül képes a trónnak megdönthetlen támaszt nyujtani.

„Hanem az mondatik ezerféle változatban a nemzetnek: hogy alkotmánya negyedfél század óta soha sem nyugodott biztosabb alapon, s közösügyei felett annyi függetlenséggel (!) soha sem rendelkezett, mint épen most!

„Alkotmány!? — Függetlenség!?

„Van közös birodalmi külügy-, hadügy- és pénzügyminiszter, kik az országosoktól megkülönböztetett állami ügyeket kormányozzák, de kik nemcsak a magyar parlamentáris rendszernek nem, de sőt semminemü parlamentaris rendszernek nem kifolyásai.

„Van közös osztrák-magyar delegatió, mely az állami háztartás felett határoz, s melynek határozata előtt mind a magyar országgyülés, mind az osztrák reichsrath, mint amolyan registráló irodák, némán, szótlanul, meghajolni tartoznak.

„Van egységes szervezetű, vezérletű s (német) vezényletű közös birodalmi hadsereg, melybe a magyar hadsereg be van olvasztva, s melynek az osztrák határain kivül (s alkalmasint belül is) alkalmazásához sem a felelős miniszteriumnak, sem a magyar országgyülésnek semmi szólása.

„Másrészről magyar honvédelmi miniszter, kinek az államháztartási kimutatás szerint — egész hivatalos hatósága, a tizenegyezer forint kiadásra becsült ujonczozáson kivül — a katonai csődörtelepekre terjed.

„Van vám- és kereskedelmi szövetség, melynél a mult időknek hazánk iránt annyira mostoha kereskedelmi politikájából kifejlett vámtarifa, mint szintén minden osztrák kereskedelmi szerződések, — osztrák kezelési, üzleti s egyéb rendszabályok — vizsgálat nélkül, beletekintés nélkül, látatlanban — törvény erejére emeltettek, mely az osztrák miniszterium beleegyezése nélkül nem változtatható.

„Megvan az országgyülésnek budget-tárgyalási joga azon parányi kikötéssel, hogy az évi kiadások legnagyobb, legterhesebb részéhez hozzá sem szólhat, s hogy az indirect adók egységes rendszerén — ha még oly nyomasztó legyen is — függetlenül nem változtathat.

„És ennek következtében ott van a nemzet előtt az ezévi költségvetés, mely osztrák államadóssági járulék és közösügyi költségek fejében, az ország minden névvel nevezett egyenes adójának egész összegét igénybe veszi, ugy hogy ezen összes adókból az ország belszükségeire, de csak egyetlen fillér sem marad.

„És ismét ennek következtében itt van a szomoru tény, hogy bár a földbirtok minden száz forint (sokszor illusorius) becsjövedelem után 30 forint, a házbér minden 100 forint tiszta jövedelem után 25 forint adóval, tehát az elviselhetlenségig van terhelve; — bár vasutakra és csatornákra a jövedelemből semmi sem fordittatik, mert ezek drága kölcsön-pénzzel épittetnek (mire nézve csodálkozásomat kell kijelentenem, hogy a vasutmiveletről a nemzetnek még felvilágositás sem adadott) és bár a népnevelés égető szükségének pótlására csak kétszázezer forintnyi alamizsna van szánva, midőn annyira vagyunk, hogy 5000 községben semmi iskola sincs; — mindezek daczára a nemzeti háztartás akként áll: hogy ha nemcsak a folyóévi adó utolsó fillérig, de még a hátralékokból is több mint 6 millió forint behajtatik: mégis (a vasuti kölcsönből jövő évre tartozó tiz milliót lehuzva) kerekszámmal száz harminczhat millió forintra (340 millió frankra) számitott bevétel mellett, elpalástolhatlan deficit mutatkozik; — mindamellett, hogy a vasuti kölcsönnek nem 30 millió után (amennyi bejött), hanem legalább is 42 millió után (amennyibe ama 30 millió került) járó kamatja a kiadások közé fel nem vétetett; mintha bizony ezt nem a nép adójából kellene fizetni.

„És hogy sok egyebet mellőzve, a nemzeti lét küljelvényeiről is tegyek emlitést: van a budai királylakon osztrák császári lobogó (császári s nem az uralkodóház családi lobogója) s megvan a magyar hajóknak azon „joga“, hogy amint a sik tengerre érnek, a magyar három-szint behuzni tartoznak!

„Ilyen az a függetlenség, melylyel az uj államjogi alapon nemzetünk rendelkezhetik közügyeiről!“ Ezeket mondja Kossuth Horváth Mihálynak.

S vajjon mit felel ezekre Horváth Mihály? Felel a többi közt következőleg:

„Kossuth Lajos téveszméi a pécsi levélben.

„Mindezen történelmi tényekből, melyeket előadtam, s a fejtegetésekből, melyekkel azokat kisértem, nem azt kell-e minden ép eszü, szenvedélyektől el nem vakitott embernek következtetni, mit szegedi levelemben negyedfélszázados történelmünk elvitázhatlan eredménye gyanánt állitottam: miképen nemzetünk minden bajainak e korszak alatt az volt főforrása, hogy téves fogalmaiban a nemzeti függetlenségről, midőn ezt magának törvényeiben jogszerüleg biztositani akarta, mindig csak általános elvek- s tételekben kiáltotta ki azt; arról pedig nem gondoskodott, hogy az Ausztri-

ávali kapcsolatunkból folyó közös ügyek kezelése részletesen is szerveztessék? Azt hitte, hogy ha törvényében ki van mondva, hogy Magyarország független ország, mely nem az osztrák tartományok módja szerint, hanem saját törvényei szerint kormányzandó, már meg van óva a függetlenség; holott a közös érdekű ügyek, mivel soha meg nem határoztattak, soha meg nem szabatott, hogy a hadi, külképviseleti s kereskedelmi ügyek miként kezeltessenek, azok emiatt mindig idegenek kezében maradtak.

„E mulasztásnak, miként fentebb kifejtém, oka részint ugyan abban feküdt, hogy önkényesen uralkodni szerető királyaink ezen ügyeket nem örömest bocsátották ki kezeikből alkotmányos kezelés alá; de feküdt abban is, hogy eleink tévesen azt hitték, csorbát szenved függetlenségök, ha ezen ügyek felett a monarchia másik felével, melyet pedig azok szintugy érdekeltek, még az egyenjogúság alapján is egyezkednek; s ezért egyezkedni, s kedvező körülmények közt arra a fejedelmet is reákényszeriteni meg sem kisértették. S e hibát követtük el magunk is 1848-ban. Hogy mi lett az eredmény, nem szükség ismételnem.

„Ime ez a szegedi levél tartalma s veleje.

„Kossuth Lajos, ugy látszik, a keserű tapasztalatok daczára máiglan is osztozik eleink ezen téves fogalmában a nemzeti függetlenségről; mert engem pécsi választóihoz irt levelében megtámad, mivel eleink ezen tévedését felderítve megróttam, s azt állitottam, hogy „alkotmányunk negyedfélszáz év óta soha sem nyugodott biztosabb alapon, szabadságunk soha sem birt annyi biztositékkal, közösügyeink felett annyi szabadsággal és függetlenséggel századok óta soha sem rendelkeztünk, daczára az 1790-ki 10-dik-féle törvényeknek; és maguknak a 48-ki törvényeknek is ide kell vala fejlődniök, hogy a vészes háborút elkerülhessük."

„Ő tagadja, hogy miként én állitám, halva születtek azon törvények, melyek nemzeti függetlenségünket általános szavakban kikiáltották ugyan, de elmulasztották megszabni a függetlenség tényleges gyakorlatát azon ügyekre nézve, melyek Ausztriát is közösen érdeklik. — Persze e függetlenségi törvények az utolsó betűig teljes érvényre emelkedtek, s oly jóllétbe, boldogságba helyezték nemzetünket, hogy csupán virágok környezik negyedfélszázados történelmének csöndes, zavartalan folyamát.

„Hogy megtámadhasson, hozzá bizonyára nemillő ferditéshez sem restelt nyúlni; mintha én eleinknek állami függetlenségére irányzott dicső törekvését, s nem azon tévedéseket róttam volna meg, hogy e törekvésökben rosz irányt követtek, mi miatt a szent czélt soha nem érhették el, s tömérdek áldozataik eredménytelenek maradtak! — mintha én, „az egész nemzeti életünk vezérelvét képezett állami függetlenség leglényegesebb jogairóli lemondás"

szükségességét hirdetném, s nem azon hibájok miatt gáncsoltam volna eleinket, hogy mig vérüket az állami függetlenség megóvásáért patakokban öntötték, az egyetlen czélravezető módot, a közös érdekű ügyek meghatározását, s kezelési szervezését, mi függetlenségüket életvalóságra emelhette, s annyiszori felkelésüknél sükeresebben megóvhatta volna, létrehozni mindig elmulasztották! Én a történetiró jogos szabadságával élve, hibáztatom nemzetünket, hogy büszkeségében, balitéletből a körülményekkel, a viszonyok hatalmával megalkudni nem akarva, függetlenségét tényleg megóvni elmulasztotta, közös ügyeit mindig a maga befolyása nélkül, idegenek által vezettetni türte, — s Kossuth Lajos azt akarja elhitetni pécsi választóival, hogy én roszallom a nemzet függetlenségre törekvését! Cynismusról, a mult idők szent emléke iránti kegyeletlenségről vádol, mivelhogy felderitem nemzetünk azon hibáját, mely miatt állami függetlenségét százados dicső küzdelmei, tömérdek áldozatai daczára sem volt képes megóvni!"

Horváth Mihálynak, hogy úgy mondjuk, valóságos bogarává lett a közösügy, az izgatja bizgatja agyvelejét, és nem bir tőle semmiféleképen megszabadulni. Rögeszméjét rá akarja erőszakolni a nemzetre, elhitetni vele minden áron: hogy Magyarország és az osztrák birodalom közt, fűből-fából, vagy bárhonnan is, már régen ki kellett volna fújni egy közösügyet, mert csak ugy tarthatjuk fel magunkat, ha az egymás hajába kapaszkodunk, nem ha egyik is másik is erős alapot keres magának. Jöhet földindulás és elrázhatja, jöhet vizözön és elmoshatja az alapot, de ha az egymás hajába kapaszkodunk, akkor meg vagyunk mentve, mert a közösügybe mint a Sámson hajába, az Isten titokszerűleg csodálatos erőt lehelt.

Valóban megfoghatatlan, miért kivánná másért Horváth Mihály, hogy igy hajunknál fogva czibáljuk egymást?

Két szomszéd, ha a szükség ugy kivánja, segitvén egymást, miért ne tudna megélni a maga emberségéből is, miért keverné össze egyik a másikkal ügyét baját.

Mit következtet H. M. a pragmatica sanctióból? Hogy az osztrák uralkodóháznak hazánk azáltal betelekkönyvezett öröktulajdona lett? s ugy kell beinstruálni, mint a másik gazdaságot, vagy pedig hogy épen ez a puszta, az pedig a belső majorság, s ami itt terem, oda kell beteperni, ezen puszta cselédsége a belső majorság kitartására rendeltetett? — Avagy azt következteti: hogy Magyarország megválasztott királya Magyarországra nézve nem egyéb magyar királynál; hogy Magyarországnak osztrák császárja nincsen; hogy az osztrák tartományok koronás feje és Magyarország királya, ha egy személy is, de nem egy dolog?

Minket az osztrák tartományokkal semmiféle közösügy és kötelesség nem köt egymáshoz, eredendőbünként nem terhel semmi efféle traditió, Árpád soha sem kölcsönt, sem segitséget nem kért tőlük,

hogy Magyarország birtokába juthasson, de magyar királyaink alatt igen is verekedtünk velök eleget.

Magyarország független ország, mely minden tartományok hozzájárulása nélkül saját akaratából alapitotta meg a pragmatica sanctiót, semmiféle törvény által nem kötelezvén magát: hogy az osztrák tartományokkal valaha valamiben közös legyen. Ha mindjárt úgy veszszük is: hogy a király atyja az országoknak, nekünk, miután a másik részről jutottunk hozzá, csak mostohaatyánk, és a világon semmiféle törvény nem kötelez, hogy örökségünket mostoha-testvéreinkkel megoszszuk.

A közösügy itt nem egyéb fixaideánál, Lustkandelismus, és valaha Deák Ferencz küzdött ellene legerélyesebben; valamint nem történt később sem, hogy a magyar nemzet más nemzetteli közösséget vállalt volna magára. Szövetséget igen is kötött Bécsben a török ellen, de közösügyről nem volt szó sem. — Erre igy ir Lustkandel ellen Deák: „Felhozza L. úr, hogy az emlitett confoederatiók az 1609: 42. t. czikkben s II. III. Ferdinánd és I. Leopold diplomáiban ismét megújittattak. Ez igaz a bécsi békekötés tartalmáról; de az 1608. évi febrár 1-jén kötött frigy se az egyikben, se a másikban nincs megemlitve; láttuk pedig fennebb, mit foglalnak magukban a bécsi békekötés azon sorai, melyek e frigyre vonatkoznak. Sajátságos, hogy L. úr egész határozottsággal állítja, miszerint azon confoederatiók, különösen a hadügyre és az ehhez szükséges pénzügyre vonatkoztak, a kereskedelem pedig általánosan van azokban érintve; holott az egész bécsi békekötésben a hadügyről és erre szükséges pénzügyről egy szó sem fordul elő: mert azt csak nem teszszük fel L. úrról, hogy az 5. pont tartalmából a pénzügynek, a 9. és 10 pontok szavaiból pedig a hadügynek bárminemű közösségét következtesse.“

Ezen röpiratokban is elismeri Horváth Mihály, hogy királyaink önkényesen szerettek urakodni. Hogy lett volna tehát feltételezhető őseink felől, hogy ily királyok alatt kibocsássák a pénz- és hadügyet rendelkezésök alól, oly birodalmi tanács kezébe, mely birodalom német részének az osztrák császár édesatyja, és szavazata mindig azon oldalra nyomhatja a mérleget. Szerinte ezen mulasztásnak eredménye lett a világosi fegyverletétel. Igen, de a világosi fegyverletételnek eredménye lett a solferinói és königgrätzi agyonverettetés. A kölcsön visszafizettetett a sors által; csakhogy most, sorsunk az Ausztria sorsához lévén kötve, ily agyonverettetések érhetnek bennünket is, daczára annak, hogy a világosihoz hasonló catastrophák még nincsenek kikerülve. Az ily kilátásokat őseink is elérhették volna közösügyes egyezkedés által. — Mert hogy a solferinói, és königgrätzi vereség Magyarországot, a birodalommal uniója nem lévén, — nem illette, tanúsítja az is, hogy ezen vereség felett mindnyájan teljes szivünkből örvendettük. Ezután majd minket is vernek, a Horváth Mihály közösügyes örömére.

Kossuth Lajos ezeket mondja: „Én azt gondolom, sokkal hasznosabb az uralkodóra nézve azok hűsége, kik a nemzet jogainak tiszteletbentartásában, a nemzet szivvérével összeforrt vágyak kielégitésében mutatják fel ama törhetetlen ragaszkodás bebizonyitását, mely egyedül képes a trónnak megdönthetlen támaszt nyujtani.“

„Hanem az mondatik ezerféle változatban a nemzetnek: hogy alkotmánya negyedfél század óta sohasem nyugodott biztosabb alapon, s közösügyei felett annyi függetlenséggel (!) soha sem rendelkezett, mint épen most.“

E sorok után felkiált:

„Alkotmány! Függetlenség!“

És mennyit fejezett ki e felkiáltás által. Valóban, ha Horváth Mihály hiszi azt: amit irt, és pedig oly nagyitásban hiszi, itéletére nem adhatunk sokat; ha pedig nem hiszi: más itélet alá tartozik.

„Persze“ — irja őseinkre czélzó gunyorral H. — „függetlenségi törvényeink az utolsó betüig teljes érvényre emelkedtek, s oly jóllétbe, boldogságba helyezték nemzetünket, hogy csupa virágok környezik negyedfélszázados történelmének csendes, zavartalan folyamát.“

Kár ily gúnyoros megjegyzéssel állni elő akkor, midőn a közösügy megszületése után már harmadnapra czélszerütlennek bizonyitotta be magát; s ha függetlenségi törvényeink nem mentek érvénybe akkor, mikor még a had- és pénzügy országgyülésileg nem adatott ki a nemzet kezéből, mit várhatunk most? Azt, hogy önállóságunknak még azon szinezete is, melyet H. M. folyton szemünk előtt igyekszik fitogtani, elvettetik, s egy reggel ama magyar közmondás szerint csak azt veszszük észre: hegy halva ébredünk fel.

Ferditéssel vádolja Kossuthot, mert Kossuth szemére lobbantja: hogy ő a helyett, hogy a nemzet jogainak fenntartása mellett küzdene, azok átadása, lemondása, elvesztegetése mellett harczol.

Kell-e ahhoz ferditës, nem látja-e be még a vakonszületett is a legcsekélyebb észbeli világitás mellett, hogy aki a jogfeladást annyira tudja védelmezni, mint H. M. s oly állitásokat hoz a nemzet elébe, hogy az, csak most, miután jogait feladta, lehet csak boldog; hogy az ily egyént nagyon is megilleti a Kossuth Lajos vádja? S hiába igyekszik ártatlanságát bebizonyitani, kit tetten értek, az nem csak vádolva, de el is lesz itélve a világ előtt. S hiába hivatkozik történetirói jogaira az, ki csak évek előtt is másként irt, másképen vélekedett, és másképen itélt. Azt dicsőithetik a „Borsszem-Jankó“ — epigrammjai, de a nemzeti józan itélet soha.

Azon nemzeti függetlenséget, melyet a közösügy eltemetett, az 1848-iki törvények lettek volna csakis képesek megóvni, s ezen törvények létrehozója méltán itélhet azok felett, kik összetépték szabadságunk ezen szent evangeliumát.

Horváth M., midőn Kossuthot az elbizakodás rágalomszavával illette volna, igy ir tovább: „Mert én legalább azt hiszem,

hogy nem az sérti szabadságunkat, függetlenségünket, ha társunkkal, kit a sors hozzánk kötött, a közös czél elérésére szerződünk, a közös birtok, közös érdek körül magunknak egyenlő befolyást fentartunk s e befolyás gyakorlatának módjait is közösen megszabjuk; hanem sérti önállóságunkat az, ha mindezt tenni elmulasztók s ennek következtében kénytelenek vagyunk tűrni, hogy társunk mulasztásunkat előnyére fordítván, felettünk oly túlsulyt tulajdonit el magának, hogy bennünket a közös birtokból kivet, vagy azt a mi kárunkkal, kénye-kedve szerint kezeli, s nekünk beleszólást sem enged. Hasztalan is lenne hatalmaskodó társunk ellenében csak azt ismételnünk: ez jogtalanság, mert én önálló vagyok, szabadságomat a köztünk létező kapcsolat mellett sem engedem megcsorbittatni. S megsértett jogainkat, önállásunkat végre is csak ugy nyerhetjük vissza, s ugy óvhatjuk meg érdekeinket, ha társunkkal a mindkettőnket jogosan megillető egyenlő befolyás felett szépecskén megegyezünk, s közös érdekeink kezelésének módját meghatározzuk. Különben bizony örökös perpatvar lesz életünk, jogaink gyakorlatában, érdekeinkben pedig mindig sértetni fogunk."

„De Kossuth Lajos ezt méltóságunk alattinak, önállásunk csonkitásának hiszi. Büszkeségében igy gondolkodék 1848-ban is. Egy kedvező pillanatban, társunk aléltságát felhasználva, a hatalmat egészen magához ragadta, a befolyásban nem akart megosztozni. S mi lett a következés? Az, hogy érdekeiben s jogos igényeiben is megsértett társunk addig fondorkodott, mig bennünket nemcsak minden befolyásunktól megfosztott, hanem birtokunkból is egészen kivetett."

Ezen sophismát, jesuitismust, görnyedezést, meghunnyászkodást olvasva, fellázad az ember vére.

Érti-e itt az olvasó, hogy kit nevez Horváth Mihály társunknak? Az uralkodót-e, az osztrák birodalmat-e, vagy az örökös tartományokat? — Mi legalább nem értjük, azt kell azonban gondolnunk: hogy az uralkodóházat érti, vagy annak kormányát, mert hisz a birodalommal semmi közünk nem volt.

Beszél aztán közös érdekről, közös czélról, közös birtokról. Közös birtokról! Miféle közös birtokról? Magyarországot és a birodalmat érti birtoknak? Az utóbbit hogy mi? nem akarjuk vitatni, de annyit szeretnénk tudni, mikor, és miféle törvények által alacsonyittatott birtokká Magyarország? És ki birtokává? Kinek adta el Árpád nemzete magát, és ki, mivel fizette ki az ország területét?

Ennyire megy a történetirói jog, annak a hazát már el is lehet adnia? Dicső és nemes törekvés! Ezen történetirói jog szerint a magyar nemzet tehát nem egyéb mint zsellér, mint jobbágy.

Vagy mit nevez Horváth Mihály közös birtoknak? Talán amit Magyarország és a birodalom közösen birt egymással: tehát a semmit?

Ha a harminczéves történelmi tanulmány ennyire viszi az embert, akkor megköszönjük szépen, de nem kérünk belőle.

De legyünk tisztában a társunk nevezettel, és huzzuk egyenesre az elcsűrés-csavarásnak e fonalát. Horváth szerint társunk előnyére forditja mulasztásunkat; társunk a közösbirtokból kivet; társunk hatalmaskodik; tehát társunkkal meg kell egyeznünk, mert bár Kossuth felhasználta 1848-ban társunk aléltságát, de társunk fondorkodni kezdett, és mégis győzött.

Miféle zagyvalék ez most már, melyik társunk vet ki a közösbirtokból, és melyik társunk aléltságát használta fel Kossuth Lajos? Itt a birodalmat is, a kormányt is kellene értenünk, s mert e kettő egy czimmel, ranggal és állásponttal ruháztatik fel, lesz a dolog érthetetlen előttünk.

A közösbirtokból tehát a birodalom vetett volna ki, a nép? — Szegény nép! ugyan mikor volt annak a birodalmi ügyekre kétgarasára befolyása? Ha lett volna közös birtok, abból nem vethetett volna ki, csak a kormány; de józan észszel hogy lehet a kormányt társunknak nevezni? mint e kitétellel: „Kossuth felhasználta társunk aléltságát“ — t. i. a kormány aléltságát, épen azért lévén a kormány alélt, mert Bécs és kerülete velünk tartott. E szerint társunk csakugyan a bécsi kormány.

Milyen sophisma ez? Mint igyekszik beburkolni, hogy a közösügyes egyezkedés nem a birodalom, de a bécsi kormány kedveért történt; mint igyekszik elpalástolni, hogy a szomszédnemzetek még csak számitásba se jönnek, nem jöhetnek, mert társaink nem ők, de a kormány. Ők semmik, ők nullák.

A szomszédnemzetek soha se hatalmaskodtak felettünk, csak a kormány; a szomszédnemzetek 1848-ban nem voltak aléltak, csak a kormány; a szomszédnemzetek nem fondorkodtak ellenünk, csak a kormány. És beszéljen Horváth Mihály most már bármit is: ő társunk nevezet alatt a kormányt érti, de érthetetlenné teszi magát, mert Magyarországnak a kormánynyal közös érdekeket, közös ügyet, és közös czélt tulajdonit.

Most már tisztában lévén a társunk nevezettel, lássuk, jót tett-e Kossuth, midőn annak aléltságát 1848-ban felhasználta?

Mit kellett volna Horváth Mihály szerint tennie? Mit az akkori conservativ párt akart? Megelégedni azzal, amit a kormány ád, s mert a kormány nem akart adni, s nem adott volna semmit, tehát a semmivel?

Ha Kossuth Lajos akkor azt nem teszi, amit tett, mint Széchenyi mondá, generatiók alatt vivatott volna ki a magyar miniszterium, a parlament, s amit a közösügy feladott, a nemzeti függetlenség. S ha Kossuth azt nem teszi akkor, amit tett: most Horváth Mihálynak nem volna tere és oka, hozsannát kiáltani a deákpártnak azért, mert a készből tudott gazdálkodni, és nem lett volna alkalma soha Deáknak világhirű nagy emberré lehetnie azáltal, mert elron-

totta amit Kossuth épitett, és nem lett volna senkinek alkalma magyar miniszterré lehetni, s notoriusnak nyilatkoztatni ezen jogok kivivóját; és nem lett volna alkalma egy bérencz szolgaseregnek Magyarország függetlenségének árán élősködnie.

Ezeket véve tekintetbe, Horváth Mihálylyal tartunk és azt mondjuk: hibázott Kossuth Lajos; és felhagyva minden reménynyel, a küzdhomokról gyáván elhuzódva bánkódhatnánk multunk és jelenünk felett; de él bennünk a hit, kész az akarat, s nem nézzük tétlenül, hogy ama királyi esküvel szentesitett jogaink feladva, eltiporva vannak, — de rá állva az alapra, melyet Kossuth adott alánk, küzdeni fogunk mig élünk, s mert fogunk, mert megteszszük, a deákpárt a helyett, hogy gyászos diadalának babérain nyugodnék, minden perczben el lehet készülve arra: hogy a Kossuth által kitüzött 1848-as zászló fog új győzelemre emelkedve lobogni a szabad nemzet élén, s hogy állitásainak minden ferdeségével együtt vagy összeomlik, vagy hódolnia kell a bátrak hatalma előtt.

Mennyit tulajdonit aztán Horváth Mihály a közösügynek, hogy mily boldogok vagyunk már most is; — ha nem tudnók, hogy nem igaz, és nem éreznők, — talán még el is lehetne hinnünk; de fájdalom, a miniszteriumon, s talán Horváth Mihályon kivül, azon boldogságot nem igen sokan élvezik.

Végre mégis megesik szive a közösügy buzgó harczosának, s szinlelésbe esvén, kárörvendezéstől sziporkázó sajnálkozását veszi elő, s jóakarólag következő vagdalózásokhoz folyamodik:

„Ő“ — t. i. Kossuth Lajos — „tévedhet nézeteiben — hiszen tévedni emberi gyarlóságunk következménye. A múltak fájó emlékei, — az oly magas állásra, oly dicső múltra, mint amilyen volt az övé, bekövetkezett teljes bukás, — az ábrándoktól ugyan nem ment, de hűséges, sőt hevében gyakran még túl is csapó, mérsékletet feledtető hazaszeretet miatt szenvedett keserves bűnhödés, — a kényszerű tétlenség, melyre számüzöttségében tettre vágyó lelke ösztöneinek elfojtásával oly sokáig kárhoztatva volt, s melyre jelenleg, téves nézetektől, álszégyentől inditva, önmaga kárhoztatja magát, — az egykor oly nagy mértékben élvezett, de most hiányzó tapsok s népszerűség édes emlékei — mindez, és még több más egyéb szúró töviseket hagyhatott keblében, melyek a nemzet helyzetének, viszonyainak s erejének mérlegelésében őt tévedésbe ejthetik, — mert hiszen tévedni emberi dolog, — hazaszeretettől lángoló keblét a nemzet s a nemzetben önmaga nagyságának epesztő vágya oly könnyen ábrándképek lidércz-csillámai után kergetheti. Lehetséges, mondám, mindez; de hazájának reményteljesen megindult közösügyeit újabb elláthatatlan bonyodalmak tömkelegébe hajtani, a szerencsésen elháritott veszélyeket, a még emlékeiben is bánatra fakasztó szenvedéseket hazájára könnyelmüleg visszaidézni, Kossuth Lajos bizonyára nem akarhatja. És ha mégis ily irányunak látjuk mostani

törekvését, izgatásait: az nem akaratának rovására irandó, hanem csak onnan eredt téves felfogásainak tulajdonitható, hogy a hosszú távollét után hazája változott viszonyait és szükségeit, boldogithatási módjait, s eszközeit többé nem ismeri.“

Kossuth Lajos tehát tévedhet nézeteiben, mert tévedni emberi gyarlóság; de Horváth Mihály, ki nem csak ember, de egyszersmind püspök is, ő nem tévedhet, ő isteni ihlettől lévén átsugározva, az igazságnál is igazabb dolgokat beszél. — Ezt kell értenünk ama sorokból, mely középkori papi elbizakodottsággal van irva. — „Kossuth Lajos e szerint végképen elbukott, s téves nézetektől, álszégyentől indittatva, önmaga kárhoztatja magát. Fájón hatnak reá az egykor élvezett tapsok, s népszerüség édes emlékei.“

Ki meri ezt állitani, ki meri ezt kimondani? Ki mer incselkedni az oroszlánynyal, hogy őt tüzesitett vasvesszővel égesse, ki meri puszta öklét fölemelni, s azon hiedelemmel, hogy lánczon van, homlokba verni vele a népet?

Horváth Mihály! Ő megteszi ezt! Ő kimondja Kossuthra, hogy végképen elbukott, ő az egykori tapsot és népszerűséget emlegeti!

A zsidónak nincs Mózese, a töröknek Mohamedje, a kereszténynek Krisztusa, ki mélyebben lenne szivébe oltva, mint van a magyar nép szivébe oltva Kossuth Lajos. Ha meg lehetne szavaztatni a milliókat, szégyenpirral vonulva vissza láthatná pár százezerre menő kisebbségét a deákpárt, melynek tagjait az aristocratia, a papság, az aristocratia és papség talpát nyaló, ezek után élősködő, vagy ezek által érdekelt egyének képezik. Az egész nemzetnek talán egyetlenegy, minden tekintetben, és minden oldalról független tagja sincs, ki a jobboldal nézeteit osztaná. Kik az államban államot képező testületekhez csatlakoznak, vagy a nemzeti test erősbitéseül szolgálnak, azok kétféle emberek. Maga tehát a nemzet, az önmagát képező, önmagáért harczoló, önmaga érdekeit felfogó, tehát semmi más személyes, pusztán nemzeti érdekek által sugalmazott nemzet, — ellensége Deák Ferencz nemzetet gyilkoló új törvényeinek.

De ezen állitásunkat, hol a pressió, vesztegetés, félrevezetés fogja űzni a főszerepet, még nem következés, hogy a választások bebizonyitsák: sok százezer szavaz ott saját véleménye ellen; s hogy azok közt nincs egy jobboldali sem, tudhatja maga a deákpárt is.

Mig az ügy igy áll, pedig igy áll, akkor állitani a Kossuth végbukását, s emlegetni volt népszerüségét, több a vakmerőségnél. S ha fáj Kossuthnak valami, csak az fájhat: hogy sok magyar szégyeniti meg mostanság a magyar nevet.

És azon állitás: hogy Kossuth nem ismeri teljesen az ország viszonyait, roppant baklövés egy történetirótól, ki minden tanulmányát, minden ismeretét olvasásból meritette, s épen azért, mert

nem élt a múlt idők viszonyai közt, mert ment azon korok szenvedélyétől, mondhat, vagyis mondhatna igazságos itéletet.

Kossuth Lajos nincs itt, nem él köztünk testileg. Az ő teste reánk nézve halott, csak mint szellemmel közlekedünk vele, csak mint szellemet ismerjük őt. Ő kiemelkedve közőlünk, madártávlatban felettünk lebeg s tiszta szemekkel birálhatja mozzanatainkat. Ő, Kossuth Lajos, ki oly érdekkel és figyelemmel kisér mindent, hogy talán még egy falusi harangozó elcsapatása is tudomására jut, kinek annyi oldalu lángesze annyiféleképen öleli magába annyiféle viszonyainkat, ki szóról-szóra mély figyelemmel olvas el minden hazai tudósitást, ki naponta érintkezik magyar emberekkel s kérdezősködései még a legcsekélyebb tárgyakig is kiterjednek, ki folyton hazája sorsa felett gondolkozik s virraszt, — ő ne ismerné hazája belviszonyait, hazája sorsát; s mert nincs itt, mert nem ragadják el a mindennapi szenvedélyek, mert pusztán hazaszeretetének érdeke vezeti észjárását, — ő ne tudna itéletet mondani az ügyek felett?

Ki állitja azt? Horváth Mihály, ki harmincz évig nem tett egyebet, mint tanúlmány és olvasás után itélt, nem is a jelen, de már ezeréves korról. — Lehet-e őszinte ezen egyén itélete, vagy ha őszinte, — lehet-e józan? Törhet-e pálczát ily egyén Kossuth Lajos felett, ki még saját működését sem tudja megbirálni, megbirálhatja-e a felette oly magasan álló Kossuth Lajosét?

Tanulja meg Horváth Mihály e közmondást: „Ne itélj, hogy ne itéltess.“

De menjünk tovább, nézzük, mit ir Horváth Mihály a 72-ik lapon: „S hát örökre a reánk nézve oly keserves múltat kövessük-e, s ne kisértsünk-e meg valahára már valami újat is, mely számunkra szebb jövendőt adhat? S ha közőlünk valaki ilyféle újat kigondolt s az már életbe is van léptetve, elvessük-e csak azért, mivel mindjárt kezdetben nem vált oly tökéletessé, mint a Jupiter apaisten agyából teljes érettségében s bölcseségében felfegyverkezve kiugrott Minerva? S végre, ha nincs is e közösügyi miniszteriumhoz hasonló intézmény a parlamentáris rendszerek közt, nem felelős-e az a delegátiónak? Nem vonathatik-e kérdőre, s nem kell-e lelépnie, ha a delegátió bizalmatlanságot szavaz ellene? Nem elég biztositás-e ez számunkra? Ha ez valakinek nem tetszik, ám gondoljon ki valamely jobb intézményt, s néhány év múlva, de csak is akkor, ha e mostani hiányosnak bizonyúl, megkisérthetjük a jobbnak képzeltet is. Én, részemről azt ugyan tudom képzelni, hogy ezen intézmény egyes részeit, különösen a pénz- és hadügyminiszteriumot, valami mással is lehetne pótolni, vagy tán egészen is eltörülni; de azt már képzelni sem tudom, mikép történhetnék ugyanez a diplomatikai és kereskedelmi érdekeket a külföld irányában képviselő külügyi miniszteriumra nézve, mely az emlitett érdekeket és a nemzetközi szerződéseket mind a két fél miniszteriumával

egyetértésben s azok beleegyezése mellett kezelni van hivatva." — Nem azért akarjuk mi elvetni a közösügyes törvényeket, mert azok mindjárt kezdetben nem váltak tökéletessé, — nem azért dobja el a szobrász a porhanyó követ, mert az mindjárt kezdetben nem vált tökéletessé, de azért: mert belátja, hogy az soha, de soha nem lesz tökéletes, hogy abból tökéletes művet soha sem állit elő, s hogy elkövetett minden egyes vésőnyomása időpazarlás. Ezért akarjuk mi elvetni a közösügyet, hamindjárt felelős is a közösügyes miniszterium azon delegatiónak, melyet még leginkább szeretnénk feleletre vonni. Ezért nem akarjuk mi oly anyagra, melyből jót alkotni soha se lehe, elpazarolni a drága időt, s évek mulva fogni ahhoz, mit most megkezdeni, kikerültetni a nemzettel annyi bajt, annyi áldozatot, honfiui kötelességünk. A jobb intézmény már ki van gondolva, kigondoltatott 1848-ban, itt az alap, nem az 1867-iki egyezkedésnél.

S hogy miként lehetne változást behozni kereskedelmünkre nézve a mindkét félt képviselő külügyminiszteriumot illetőleg? Csak úgy, hogy Magyarországnak, mint önálló államnak, külön külügyminiszteriuma legyen.

Mi a 73-ik lapon előadatik, arra, hogy annyiféle ismétlésbe ne jöjjünk, mint Horváth Mihály, — miután már többször megfeleltünk, nem felelhetünk, csupán annyit jegyzünk meg: hogy a belgák 1830-ban nem Hollandba olvadtak, de Hollandtól elváltak, s nagy a különbség, midőn egy nemzet saját felelősségére és saját magára hoz mindenektől független törvényeket, vagy midőn más államhoz fűzve attól kell tartania, hogy közös behatás alatt készült törvényei által azon más államba végképen beolvasztatik. Roppant ferde felfogás tehát Horváth Mihálytól bennünket a belgák eljárására, mint utánzásraméltó példára utalni, s rövid öt évecskét kérni, hogy ne mozogjunk. Azon öt év alatt Magyarország felett kivirágozhatnék a közösügyes sirhant.

De haladjunk tovább, H. M. a Kossuth pécsi levelét veszi kritika alá:

„Azt mondja (Kossuth) mindenekelőtt, hogy a nemzet megelégedésének feltétele az állami lét s az ebből folyó jogoknak önálló gyakorlata; hogy e feltételtől a nemzet el nem állhat a nélkül, hogy létéléről lemondjon.

„Ez teljesen igaz. De már a következő sorokban valótlant kapcsol az előrebocsátott igazsághoz, midőn állitja, hogy „elvitázhatlan tény az, hogy azon nagyfontosságú közügyekre nézve, melyek az államiság jellegét képezik, Magyarország az osztrák birodalommal — mint rész az egészszel — összeolvadott."

„Ha Kossuth Lajos az „osztrák birodalom" szó helyett a Habsburg-lothringeni „monarchia" szót használja vala, igazat mondott volna, de akkor is csak azon értelemben, hogy a két államnak egy a fejedelme s nem is 1867-től, hanem 1527-től kezdve,

midőn t. i. a Habsburg-ház a magyar trónra megválasztatott. Ezóta, ugyanazok lévén királyaink, kik Ausztria fejedelmei, evvel természetesen, s e görög szó szigorú értelme szerint, egy monarchiát, de külön alapokon nyugvó külön két államot képezünk. Ha azonban az osztrák birodalom alatt nem a monarchiát, hanem az osztrák császárságot érti Kossuth Lajos, s erről állitja, hogy beleolvadtunk, akkor állitása vagy téves fogalomból ered, ha jóhiszemű, vagy pártérdekből izgatásra, csábitásra van számitva."

Nézzük, mivel támogatja most Horváth Mihály ezen kritikáját: „Mert ha Magyarország" ugymond „az osztrák birodalommal, mint rész az egészszel összeolvadt volna, miként Kossuth Lajos állítja: hogyan lehetne és mi czélra is volna a monarchia két felének külön két teljes miniszteriuma, külön két parlamentje, külön két alkotmánya, igazgatása, külön törvényei, szóval, külön mindene, ami nem vonatkozik a közös érdekű ügyekre, miket a két külön államnak egyaránt felelős közös miniszterek kezelnek?" Midőn Róma Görögországot meghóditotta, annak kezdetben minden törvényét, beligazgatását, szóval a haderőn kivül egész belszervezetét változatlanúl meghagyta, — csak aztán később szedegetett el tőlük és változtatott meg mindent.

A közösügyes törvények által a deákpárt meghódolt Ausztriának. Most kezdetben birunk a helytartótanácsot képviselő miniszteriummal, s e miniszteriumnak eszközeül szolgáló országgyülési többséggel, mely ha igy halad, ki áll jót értte, hogy pár év mulva csak szinezetével is birunk az önállásnak.

Csakhogy a had- és pénzügy feletti független intézkedést kivehették kezeinkből, lehet kilátásunk rá, hogy a Görögország sorsára jutunk, — bár, mint üres gubó, melyből minden önállóság kibujt, üres parlamentünk meghagyatik is. Most kezdetben, hogy mindent megszavaztasson, ily parlamentre sokkal nagyobb szüksége van Ausztriának, mint nekünk.

A kritika következőleg foly tovább:

„De azon ellenvetést hallom: épen azért olvadt össze az osztrák birodalommal, mert avval közös ügyei, közös kül-, had-, pénzügyminiszterei vannak, kik által ezen közösügyek a monarchia mindkét felében ugyanazon elvek szerint kormányoztatnak!"

„Igen is vannak közös miniszterek; de vajjon lehet-e ebből fogalom-zavar és tévedés nélkül azt következtetni, hogy e miatt Ausztriával összeolvadtunk? Bizonyára nem! Mert kérdem: nincsenek-e oly közösügyeink Ausztriával, melyeket a monarchia egyik felének miniszteriuma sem kormányozhat a másik fél önállásának, jogainak sérelme nélkül? Ugyanazon uralkodó lévén fejedelmünk, ki Ausztriáé, nem kell-e közösen képviseltetnünk a külhatalmoknál ugyanazon követek által, kiknek csak egy, sem magyar, sem osztrák, ha-

nem közös külügyminiszter adhat utasitást? — természetesen csak oly irányú utasitást, mely a monarchia mindkét felének érdekeivel megegyezzen, s ki azért köteles e külképviseltetés elvei iránt mind a magyar, mind az osztrák miniszteriummal eleve értekezni, a nézeteket egy compromissumban megegyeztetni, hogy egységes elv szerint kormányozhassa az e g é s z monarchia külügyeit, miért aztán mind a két állam delegatiójának felelősséggel is tartozik. És vajjon lehet-e ezt másként csak képzelni is józanul?" Itt ismét beleesik H. M. a közösséget hirdető paroxismusba. Nagyon természetes, hogy mihelyest Ausztriával bármiben is közösséget ismerünk el, ugy kell okoskodnunk mint H. M. Csakhogy mi egészen két úton járunk s egészen két különböző húrt pengetünk. Mi azt mondjuk, hogy Magyarország egészen független, önálló ország, mely senki és semmivel, semmiféle közösséggel nem bir, sőt nagyobb nyomatéknak okáért kimondjuk azt is: hogy közös fejedelmünk sincs; van koronás királyunk: ez a miénk, és nem mi vagyunk övéi; Ausztriának van császárja, vagy az osztrák császárnak van Ausztriája, az reánk nézve mindegy, intézzék el a birtokjog fogalmát egymás közt. Magyarországnak ki van határa szabva, mi azon kivül történik, nem közösség, hogy a diplomatia utján vehetjük tudomásul. A pragmatica sanctió által csupán szabad királyválasztási jogunkat áldoztuk fel, egyebet semmit, hivatkozunk Deák Ferencznek Lustkandel ellen irt röpiratára:

„Mondhatná valaki, hogy miután a dicsőségesen uralkodó ház öröködési joga világos törvény, sőt ünnepélyes szerződés által meg van már a nőágra is határozottan állapitva, meddő vita L. úrral a fölött feleselnünk, ha ezen első-szülöttségi s nőági öröködés joga I. Ferdinánd óta fenállott-e már, vagy csak 1867. évben s illetőleg 1723. évben lőn megállapitva; elég az, hogy jogilag fenáll és senki által kétségbe nem vonatik."

„De ha figyelemmel kisérjük L. úr munkája tovább fejtegetett irányát, nem lehet észre nem vennünk, miszerint ő csak azért ügyekezett ez állitását minden módon bebizonyitani, hogy abból a magyar közjog állására oly következtetéseket vonhasson, minőket vonni szeretne, s hogy értésünkre adhassa, mikép a női öröködés elfogadásához jogosan nem is köthetett föltételeket az ország, miután a nőági öröködés jogszerüleg már előbb is mindig fenállott."

„E czélra sokat beszél L. úr munkája folytán a mindig fenállott real-unióról, s azt állitja, hogy 1723 előtt valóságos confoederatio volt Magyarország és Ausztria s a többi örökös tartományok között, mely nem csak personal, hanem valóságos real-uniót képezett.

„Hivatkozik e tekintetben az 1606. évi bécsi békekötésre, mindenképen boncz olgatja azt s confoederatiónak nevezi. Lássuk tehát, minő confoederatio van az emlitett békekötésben kifejtve s megállapitva. A Bocskai személyére vonatkozó pontok 26. §-ában az mon-

datik, hogy: a jelen egyezkedés (tractatus) állandósitása tekintetéből s minden bizalmatlanság megszüntetésére ő cs. kir. felsége külön királyi levél által is meg fogja igérni, s Csehország, az ausztriai főherczegség, Morva őrgrófság és Szilézia herczegség s ő fensége Ferdinánd főherczeg, Stiria herczegséggel együtt biztosítást nyújtanak (assecurabunt), miként ő cs. felsége ezen a magyarokkal kötött kibékülést sértetlenül és minden részeiben megtartandja, s a szomszéd országok és tartományok sem fognak semmi olyast megkisérteni, a mi a szomszédság jogát (vicinitatis jus) sérthetné. Viszont

„a 27. §.: Magyarország lakosai s a Magyarországhoz tartozó tartományok és megyék ő cs. kir. felsége s utódjai a magyar királyok iránt örökös hűségre és engedelmességre (et observantiam) fogják magokat országos törvények által (per publicas constitutiones Regni) kötelezni, s fentartva az ország jogait és szabadságait, soha sem fognak elszakadást, pártütést, fölkelést, a közbéke zavarását, a szomszéd tartományok megtámadását s pusztitását, belső összeesküvéseket, törököknek, tatároknak vagy más bárminő ellenségnek Magyarországba vagy a szomszéd tartományokba hozatalát, magán conventiculumokat ő felsége s az ország java ellen, forralni vagy bármi szín alatt megkisérteni; sőt

„28. §. a régi kötések és frigyek szerint (secundum antiqua pacta et foedera), a jó szomszédságot és kölcsönös szeretetet Magyarország s az örökös tartományok egymás közt fentartják, s a keresztényeknek egymás közötti közlekedését mindeneknek (et ultro citroque commercium Christianorum) szabadon fenhagyják, egymásnak a szomszédság fentartásáról s mindenről, ami arra szükséges, külön leveleket fognak adni. Ha pedig

„29. §. a törökkel becsületes békeséget nem lehetne kötni, s a törökök oly föltételekhez ragaszkodnának, melyek Magyarországnak s a szomszéd tartományoknak károsak vagy veszélyesek lennének: akkor ő cs. k. felsége katonáival egyesülten a török ellen, mint a kereszténységnek s a hazának ellensége ellen, az ország törvényei szerint hasonló gyorsasággal és készséggel, minden vonakodás nélkül fognak hadakozni."

„Az ezen békekötésben megemlitett külön levelek, mind azok, melyeket a magyarok a cseheknek, mind azok, miket ezek amazoknak kiadtak, szintén azt tartalmazzák, amit fennebb elmondottunk, s ezekben is az mondatik," stb.

„Kérdezzük immár, mi van ezen kötésekben, vagy ha tetszik szövetkezésben, amiből realunióra vonhatni következtetést? Biztositása annak, hogy a fejedelem a kötött békét megtartja, a jó szomszédság és kölcsönös szeretet, s a keresztények mindkét részről szabad közlekedése, azon kölcsönös igéret, hogy a török, mint közös ellenség ellen együtt fognak hadakozni . . . . Hiszen ily szövetséget két, minden tekintetben, még fejede-

lemre nézve is különálló hatalmasság is köthet, s kötött nem egyszer egymással, a nélkül, hogy azért a két szövetséges fél között realunio léteznék. Ha ennyi már realunio, akkor az I. Napoleon ellen alakult szentszövetség is realunio volt L. úr értelmében."

Az itt előadottak szerint az osztrák birodalom tartományai nem voltak egyebek szomszédoknál, s a pragmatica sanctióból vont közösségi következtetést Deák Ferencz tökéletesen megczáfolja.

A kritika azonban saját belátása szerint egy kérdést tesz fel, melyre az iró szerint talán lehetetlen megfelelni: u. m.

„Mert tegyük fel, hogy legyen Magyarországnak is, Ausztriának is külön külügyminisztere. A két miniszter vagy ugyanazon, vagy két külön egyént nevez ki követnek például Francziaországba. A követ, legyen egy vagy kettő — utasitást vesz eljárására mind a két minisztertől. Vajjon egyező lesz-e mindig a két utasitás? És ha nem, mi fog történni? Az, hogy az osztrák követ elmegy majd Napoleonhoz, s előadja neki és külügyminiszterének, hogy „Sire! vagy Monsieur! az én fejedelmem, az osztrák császár, ez és ez ügyben háborút óhajt." — De a háború ezen ügyben talán érdeke ellen volna Magyarországnak; elmegy tehát majd ugyanazokhoz a magyar követ is, s azt fogja mondani utasitása szerint: „Sire: az én fejedelmem, a magyar király ez ügyben békét óhajt." Nem nevetséges-e tehát ily feltételezés?!" Rettentő sophismák.

Mi tehát Magyarország Horváth Mihály szerint? Tartomány-e? gyarmat-e? vagy alkotmányos ország? Már annyiféleképen nyilatkozott, hogy képtelenek vagyunk — mert talán ő maga sincs — nézeteivel tisztába jönni. Történelmet, vagy politikai röpiratot irni, két különböző dolog: amott mindig előttünk a biztos fonál, de itt magunknak kell feltalálni, s ha elvesztettük, kibonyolithatlan zavarok tömkelegébe jutottunk.

Ha H. M. Magyarországot nemcsak álmodja, de tartja is alkotmányos országnak, mint irhat ilyen zagyvalék kérdés-féléket össze-vissza?

Miféle alkotmányos ország lenne az, melynek királya az ország hire és tudta nélkül bocsátkoznék háborúba, s minisztere által azt izentetné valamely hatalomnak, hogy: sire, az ország, melynek én királya vagyok, semmi felől semmit sem tud, de azért én: háborút izenek önnek egy szál banganétra, melyet magam fogok forgatni. Erre megy ki a H. M. okoskodása.

Ha Magyarország alkotmányos ország, akkor királya, mielőtt háborúba elegyednék, előbb fog végezni az országgal, — s csak azután hadat izenni; vagy: Magyarország nem alkotmányos ország.

Ha a király az ország parlamentjével tisztában van, akkor az országok, vagy államok követei nem fognak oly hóbortos eljárást követni, mint minőt H. M. felőlök feltételez; vagy pedig az osztrák császár, Magyarország beleegyezése nélkül, saját erejére támasz-

kodva kezd háborút, s nagyon természetes, hogy az országnak akkor ahhoz semmi köze.

Mily alkotmányos ország az, hol a fejedelem saját kénye szerint intézkedik az ország vagyona és vére fölött. Avagy ezen vivmányt akarja elérni H. M. s azért, mert az osztrák császár s a magyar király egy személy, — tehát a magyar nemzet áldozza fel magát az osztrák császár akaratának.

És hiszi azt H. M., hogy egy valódi alkotmányos magyar parlament beleegyezése nélkül is lehetne bőrünkre háborút kezdeni, és talán érdekeink, nézeteink ellen? Akkor nem értjük, miféle új divatú alkotmány születhetett meg agyában. Avagy ha Magyarország érdekei forognak kérdésben, kivánhatjuk-e, hogy értünk osztrák vér is omoljék, — és viszont? Ha igen? akkor nincs Magyarország, csak osztrák császárság, és osztrák birodalom.

Amit H. M. képzel magának, az csakis akként történhetik meg: hogy először, a magyar országgyűlés felszólittatik, és a háborúba beleegyez; ez megtörténvén, a két 'követ se fog esztelen dolgokat összegagyogni az illető fejedelem előtt.

Igy állunk, ha nem tartományról, de alkotmányos országról van szó. Ezek után a közös külügyminiszterekről szóló okoskodásra nem felelünk. S hogy ez által vesztett-e függetlenségéből Ausztria, mely mindig, — és Magyarország, mely soha sem függött, — arra feleljen a józan ész, és annak tudata: hogy Ausztriának is van belátása, végezze az is saját ügyét mások beavatkozása nélkül.

A következő sorokra pedig: „Csorbát, igen is, nagy és káros csorbát ütött negyedfél századon át független államiságunkon az, hogy csupán az osztrák külügyminiszter intézte az egész monarchia külügyeit, tehát a mienket is, anélkül, hogy a magyar tanácsosokat véleményök iránt a követek utasitásánál valaha megkérdezték volna. És valóban az egész világ csakis osztrák követnek nevezte közös fejedelmünk követeit; és képviseltetésünk ezen hiányossága következtében Magyarország, mint állam, neve eltünt az egész diplomatiából, eltünt a hirlapok hasábjairól, eltünt a külföld társalgási köreiből. Mindig s minden ügyben, volt légyen bár az különösen magyar érdekü ügy, csak Ausztria emlittetett, ez alatt értetvén Magyarország is. Az egész világ beolvadottnak tekinté hazánkat Ausztriába, s valóban be is volt az akkor olvadva külügyeire nézve, mert ezeket kizárólag az osztrák császár nevében az osztrák külügyminiszter intézte," — röviden felelünk: akkor igazságtalanul jártak el irányunkban s igazságtalanul tekinté annak az egész világ, de nézete most a közösügyi törvények által indokolva van, s ha mindjárt nem is, de rövid idő múlva, nem csak emliteni nem fognak, de a történelmi kútforrásokra hivatkozva, melyek bizonyitják, hogy akkor is, midőn függetlenségi törvényeink őriztek bennünket, — semmiknek tekintettünk, most, midőn valóban semmik vagyunk, semmiknek fogunk tar-

tatni. S ha megelégszik Horváth Mihály azzal: hogy magyar minisztérium- s parlamentről zengedezzen dicsőitő dalokat, még nagy ember is lehet: hiszen Horatius rabszolgamódra emelé Augustust hátán az egekig, pedig az Róma zsarnoka volt, s Ovidius pityeregve irta legszebb költeményeit.

Mi a vigasztalást illeti, H. M. abban sem szükölködik, mondván a Kossuth soraira: „Most mindez másként van, másként kell lenni. Nincs többé osztrák, hanem van közös külügyminiszter, ki a mi érdekeinket a magyar minisztérium befolyása mellett, egyenlően gondozza az osztrákéval, és ezért felelős a külön magyar és osztrák delegatiónak. A külkövet ezentul nem többé az osztrák császár, hanem a szövetséges magyar-osztrák monarchia követének fog neveztetni; a nemzetközi szerződésekben s más diplomatikai iratokban nem egyedül Ausztria, hanem „Ausztria és Magyarország“ vagy az „osztrák császár és magyar király államai“ nevezet fog használtathatni.“

„Feláldoztuk-e tehát függetlenségünket, beolvadtunk-e Ausztriába, mint Kossuth Lajos reánk fogja s az értelmetlenekkel elhitetni akarja, midőn negyedfélszázad óta létező közös ügyeinket egy közös külügyminiszter által kormányoztatjuk?“ Van tehát közös külügyminiszter, és felelős a közös delegatiónak, és a szövetséges magyar-osztrák monarchia követének fog neveztetni.

Ez a világon leg- és legelőször kikanyaritott ilyféle czim, melynél czifrábbat nem igen lehet olvasni, és értelmetlenebbet hallani. — A nemzetközi szerződésekben stb. ezentúl nem egyedül Ausztria fog állani, de „Ausztria és Magyarország, vagy az osztrák császár és magyar király államai.“

„Feláldoztuk-e függetlenségünket?“ (midőn a magyar király államai és nem a magunkéi vagyunk, de visszamenve a közép- és ó-korra, tulajdonná sülyedt hazánk) beolvadtunk-e Ausztriába, mint Kossuth Lajos reánk fogja s az értelmetlenekkel elhitetni akarja?“ stb.

De ha ez igy fog is valaha történni, amint H. M. mondja, hogy Magyarországot megnevezik Ausztriával egyetemben, — még abból ugyan nem következtethető, hogy be nem olvadtunk Ausztriába. Az osztrák uralkodók folyton megtartották a magyar királyi czimet, a Bach- és Schmerling-korszak alatt is ott lehetett olvasni: Magyar-, Cseh- és Lengyelország királya stb. ez még sokkal kedvezőbb volt reánk nézve, mintha oda irják: „a magyar király államai“ — mint oda irták egykor: az Attila, Nagy Sándor, Nagy Károly, vagy Saladin birodalma. De ha a diplomatia terén előnyös czimmel vagyunk is felruházva, puszta czimmel még nem lakik jól senki, az csak külszin, festék, melyet az első vihar lemoshat. Ez ugyan nem bizonyitja, hogy tettleg nem olvadhatunk-e be Ausztriába.

H. M. a kereskedelmi ügyekre tér most át és kezdi nagy eről-

ködéssel előnkbe hengeriteni a követ, hogy végre majd csak megakaszt. Csak göröngyöcske az, s porrá válik az igazság kereke alatt.

Olvassuk csak: „Magyarország a maga kereskedelmi ügyeit még kevésbbé kormányozhatja egészen különválva az osztrákokétól, mint a külügyeket. A török határokat kivéve, mindenfelől osztrák tartományoktól környeztetünk, ezeken kell áthatolnunk, hogy a mivelt világgal érintkezésbe jöhessünk, termesztményeinket kiszállithassuk. Az osztrákokkal tehát közös kereskedelmi politikát kell követnünk, s amennyiben ők inkább iparos, mi pedig földmivelő ország lévén, érdekeink még most, mielőtt a szabad kereskedés teljesen életbe lépne, egymástól egyben-másban eltérnek, kölcsönösen egyezkednünk, megalkudnunk kell, hogy közös vámrendszerünket egyetértve megalkothassuk. Ha ezt tenni nem akarnánk, hanem független államiságunkra hivatkozva csak magunk, az osztrákok részvétele nélkül, alkotnánk meg a vámrendszert, csak mi adnók meg igazán az árát, mint megadtuk századokon keresztül, midőn nem folyhattunk be a monarchia és a külföld közti vámok szabályozásába." Ki egyenes úton nem járhat, annak csavarogni kell, ki őszintén nem beszélhet, annak a sophismához kell folyamodni.

H. M. közös itt, közös ott, közös mindenütt. Ezt az ő fejéből ugyan nem lehet kiverni, bár a napnál világosabban áll előtte számtalan példa, számtalan vám- és kereskedelmi szövetség, államok sőt herczegségek közt, anélkül, hogy közösügyet tákoltak volna belőle. S ha ilyen állam köthet kereskedelmi szövetséget idegen állammal, miért ne köthetnénk mi a szomszéd Ausztriával a legcsekélyebb közös kérdés nélkül. S valamint a vámrendszert a 19. század egy állama se alkotja meg anélkül, hogy a szomszéd államokkal ne értekezzék, úgy nem alkottuk volna meg „csak maguktól" — mi sem; annyi észt mégis csak feltételezhetne Horváth Mihály a magyar nemzet felől.

Menjünk tovább kritikája fonalán:

„Azt mondja Kossuth Lajos:

„Van vám- és kereskedelmi szövetség, melynél a múlt időknek hazánk iránt annyira mostoha kereskedelmi politikájából kifejlett vámtarifa, mint szintén minden osztrák kereskedelmi szerződések — osztrák kezelési, üzleti s egyéb rendszabályok — vizsgálat nélkül, beletekintés nélkül, látatlanban — törvény erejére emeltettek, mely az osztrák miniszterium beleegyezése nélkül nem változtatható."

„Megvallom, nem győztem eléggé csodálkozni ennek olvasásán. Tudatlanságból irattak-e ezek, vagy merő izgatási szándékból? Én meg nem mondhatom; csak azt tudom, hogy részint valótlanság, részint képtelenség. Honnan tudja Kossuth Lajos, hogy mindezen kereskedelmi rendszabályok, csak ugy vizsgálat nélkül, beletekintés nélkül, látatlanban emeltettek törvény ere-

jére? Az illetők talán mégis csak megvizsgálták egykissé azokat? És ha a külhatalmakkal megalkotott vámtarifákat és kereskedelmi szerződéseket minden változtatás nélkül törvény erejére emelte 1867-ben az országgyülés, lehet-e, méltányos-e ezt azért vádolni, gyanusitani, még azon esetben is, ha ezen szerződések nem felelnének meg mindenben a magyar érdekeknek? Ki és mikor és kikkel alkotta e tarifákat és szerződéseket? Nemde az osztrák császári miniszterium még 1867 előtt, midőn annak hatósága, igaz, hogy jogtalanul, de tényleg kiterjedt Magyarországra is; és azon miniszterium megkötötte e tarifákat és szerződéseket bizonyos, meghatározott számú évekre a külhatalmakkal. Hát Kossuth Lajos szerint mindezeket meg kellett volna semmisiteni és ujakat alkotni, midőn kiegyezkedtünk? Hát ha e külhatalmak azoktól elállani nem akartak, aminthogy bizonyosan nem is fogtak volna? K. L. szerint nemde fegyverrel kellett volna őket arra kényszeriteni?! Volt-e erre hatalma, nem mondom az új magyar miniszteriumnak és országgyülésnek, hanem volt-e erre hatalma magának az osztrák császár és magyar királynak egész monarchiájával együtt? Itt a vásár kettőn állt, a külhatalmakon szintugy, mint közös monarchiánkon. S ha e szerződések miatt az egész világnak egyszerre nem akartunk háborút izenni, azokat szépecskén meg is kell tartanunk mindaddig, mig a szerződés ideje le nem járt. Akkor aztán majd lehet s kétségkivül fognak is rajtok változtatni az illetők; mert új szerződést a két miniszterium csak kölcsönös egyetértéssel, s mind a két országgyülés hozzájárulásával köthet; aminthogy az új szerződés Poroszországgal már is igy köttetett." — Horváth Mihály Kossuthot tudatlannak nevezi, ami igen jellemző. De ne álljunk meg e pont felett.

Akárhogy veszszük, és akárhogy okoskodunk, tény az: hogy ami Magyarország hire és tudta nélkül történt, ami szerződés köttetett, az Magyarországra nézve nem kötelező. Igy vagyunk a kereskedelmi szerződéssel is, melyet az osztrák miniszterium önkényileg kötött a külhatalmakkal.

Meg lehetett volna ezeket változtatni vagy nem, rá álltak volna-e a külhatalmak vagy nem? oly kérdés, melyre se mi, se Horváth Mihály feleletet nem adhat, miután ez irányban semmi kisérletek nem tétettek, de mint sok mást, az országgyülési jobboldal, egyszerűen törvényes erőre emelte, tagadhatatlan lévén, hogy azon képviselőknek egy harmada se tudta, sőt tudja még most is, mi foglaltatik ama szerződésekben. — Ezt mondja, és igazat mond Kossuth Lajos.

De legyen való H. M.-nak azon állitása: hogy a külhatalmak változtatást nem fogadtak volna el; nem lett volna-e akkor a magyar miniszteriumnak kötelessége, hogy azon pontok, melyek a vámszerződésekben Ausztria előnyére, és Magyarország hátrányára

vannak, akként egyenlittessenek ki: hogy az Ausztria és Magyarországgal kötött egyezkedésnél, az ideig, mig ama vámszövetségek tartanak, Magyarország némi előnyökben részesittessék. De persze, erre Ausztria nem állt volna rá, mert esze van, Ausztria csak arra áll rá, ami neki szolgál haszonúl; nem mindenütt lehet ily szelid országgyülési többséget fogni, mint ez a kedves miénk, mely nem arra gondol: mi válik az ország előnyére, de arra: hogy mit fogad el Ausztria. Igy bárki is tudna egyezkedni, még ha egy csepp esze sem volna is, mert semmi se bizonyosabb mint az, hogy a reá nézve előnyös föltételt, — ha van oly balga, ki a maga kárával megadja — mindenki elfogadja.

„De csak ugy van az" — irja tovább H. M. — „midőn az ember, merő szenvedélyből mindent gyanusitani, mindent roszallni akar. Hát Kossuthnak nem tetszik az, hogy az olasz-, német-, porosz- és oroszországi határszéleken fenlévő kezelési, üzleti s egyéb rendszabályok alkotásába és szükség szerinti változtatásába ezentul mi is csak annyi befolyást fogunk gyakorolni, mint magok az osztrákok saját földükön gyakorolnak? Vagy azt akarja-e, hogy még az osztrák tartományok határszélein is kizárólag csak a magyar kormány intézkedjék?! Ime K. L. szemében még a legfényesebb vivmány is sérelemmé válik, — csupán azért, mert azt nem ő vivta ki! Vajjon nem egyedül azok izgatására vannak-e ezek elmondva, vagy, helyesebben, elferditve, akik e dolgokat nem értik, s gondolkodni nem tudnak vagy röstek?" Tetszenék biz az Kossuthnak, ha befolyást fognánk gyakorolni, — de épen mint mi, ugy Kossuth Lajos is nagyon jól tudja, hogy soha se fogunk gyakorolni, hogy semmiféle előnyben nem fogunk részesülni, ha az az osztrák érdekekkel összeütközésbe jönne, s hogy a had- és pénzügy feletti független intézkedést kiadván kezünkből, a többi mind csak komédia, úgy, és akkor tartatván meg általuk, amint és amikor akarják. Ezt kimondhatjuk bátran, kimondhatta Kossuth is, és rágalmazó az, ki e puszta igazság kimondását izgatásnak kereszteli.

Itt áttér H. M. az államok függetlenségének magyarázatára, és sajátszerű fogalma itt tünik ki legjobban:

„Halljuk már, mily szépen s mily költőileg, de egyszersmind a fogalmakat összetévesztve, a történelmi tények okait nem fürkészve, vagy azokat is összevegyitve ír e függetlenségről Kossuth Lajos.

„Az ősi hagyományos magyar politika, mely az összeolvadástól, mint a kárhozattól, mindig visszaborzadott s ellene mindig küzdött nemzedékről nemzedékre, fel van adva, s a magyar nemzet önként és szükség nélkül, a lehető leginopportunusabb pillanatban megadta, maga adta meg azt, amit semmi ármány, sem erőszak nem birt tőle soha kicsikarni . . . . Az ország nem állam többé, az állam az osztrák birodalom, az ország ezen állammal összeolvadt. Az ily ország birhat kisebb nagyobb befolyással azon állam politi-

kájára; . . . de mindig csak tartomány lesz, nem állam, nem nemzet. Miként Skóczia, befolyásos része a britt államnak, és szabad is és virágzó is; de nem állam, nem nemzet: — tartomány."

„Közbevetve, kedvem volna ugyan itt felvetni ezen kérdéseket: mi tulajdonkép az állam fogalma? Mi az állam czélja? Megelégedhetik-e valamely nép az állam puszta fogalmával, ha gyöngesége, vagy bármi más viszonyai s körülményei miatt ezen fogalomszerű állam az emberiség legfőbb czéljait, az értelmi, erkölcsi s anyagi haladást, műveltséget az életben nem valósíthatja? És ha mindezt jobban valósithatja egy más állammal egyenjogú szövetségbe lépve, vajjon nem cselekszik-e jobban azon nép, ha valamely más államhoz csatlakozik, mint annak egyenjogú társa? Megfelel erre Skóczia példája, mely „szabad és virágzó", — s kérdezzük meg, akarna-e egészen független állammá lenni s elválni Angliától? Megfelel Canada, mely, bár még csak nem is tartománynak, hanem pusztán gyarmatnak nevezik, mégis szabad és virágzó. Ezt néhány év óta Anglia minden módon elakarja választani magától és független állam gyanánt saját szárnyaira bocsátani; és ime Canada nem akar megválni az anyaországtól! Nem akar független állammá lenni, inkább marad Anglia tartománya, sőt gyarmata!"

Amennyire nem lehet hozzánk hasonlitani Skócziát, épen oly nevetséges hozzánk hasonlitani Canadát. Skóczia századok óta jóllétben virágzik Anglia mellett, s egész más viszony által csatoltatik ahhoz, mint mi Ausztriához, Angliának érdekében állt, és belátta, hogy Skócziának mellette erősnek és virágzónak kell lenni, hogy fennállhasson Brittania. de Ausztria ellenkezőleg cselekedett mindig, főtörekvése lévén Magyarország elnyomása, s gyengitése. Magyarország nem meghóditott ország, ez független állam, és soha nem nyugodhatnék meg abban, hogy Ausztriával egynek tekintessék; s daczára annak, tartomány gyanánt kormányoztatott mindig, s az osztrák politika soha se fogja megengedni, hogy virágzó, tehát erős lehessen.

Hogy lehet pedig egy független államot Canadához, egy gyarmathoz hasonlitani. — A kanarit, ha kaliczkájából kibocsátják, elvész; a rabságban nevekedett ember nem tudja felhasználni és élvezni a szabadságot. Kinek lábai rablánczokhoz vannak szokva, nem mer az sebesebben járni, ha a lánczoktól megszabadúl sem. Canada szokva van a rabsághoz és nem akar, mert fél, mert talán nem is tudna független lenni; nem akar menekülni Anglia atyai hatalma alól, — mert Anglia nem is volt neki mostohája.

Hozza fel Horváth Mihály Irrlandot, hozza fel Hollandot midőn az a spanyol iga alatt nyögött, hozza fel Svájczot az osztrák uralom korából, hozza fel az amerikai köztársaságot a Washington előtti

korból, hozza fel Lengyelországot, s akkor tegyen összehasonlitást. azok és Magyarország közt.

Azon állitására pedig: hogy igen ám, de a közösügy boldoggá tette hazánkat, — mosolyogni fog egész világ.

H. M. a ferditéseket is felhozván, részünkön van a jog, hogy a ferditéseket szemére lobbantsuk.

Midőn Kossuth azt irja, hogy Velenczét semmiféle igéret által nem lehetett volna reávenni, hogy osztrák uralom alatt maradjon, H. M. előáll a csángó magyarokkal, ha vajjon Kossuth ezekre számitva akarna-e elválni Ausztriától, mint ahogy Velencze olasz testvéreire számit?

És ha nem volnának olasz testvérek, az egykori velenczei köztársaság emléke nem ösztönözné-e Velenczét folyton arra, hogy az idegen uralom nyomása alól kiszabaduljon? Mit gondol Horváth Mihály? Mi azt gondoljuk, hogy igen, habár semmiféle földi támaszra nem számolhatna is, de egyedül elszigetelve állna a népek között, mint Velencze városa a tengeren. Még akkor is. Nemzet, mely az önállóság zamatát megizlelé, előnyösebbnek tartja a halál, mint egy őt összesajtoló, nyomorékká tevő hatalom karjaiba dőlni; és mint a nemzetek, ugy az öntudattal biró emberek is, inkább választják a halált, mint hogy karjaik, vagy lábaik levágassanak.

Kár, hogy az ily függetlenségi törekvést gunyos szemmel tekinti oly történetiró, kinek harmincz óv óta elég alkalma lehetett a nemzeti küzdelmek nagyszerüségét csodálni; és kár, hogy egyuttal a velünk egyenlő testvérnemzeteknek, öntudattal vagy öntudatlanul, jelet akar adni, hogy a Kossuth által felhozott példát félreértsék.

Ily ferditésekhez soha nem nyult Kossuth Lajos.

A nemzeti féltékenység, avagy tudatlanság volt oka eddig, hogy közösügyek nem alkottattak, irja — H. M. — de: „Istennek hála“ — igy kiált fel — „ezen okok többé nem léteznek. A hatalom nem csak nálunk, hanem a velünk együtt ugyanazon uralkodó alatt élő többi országokban is véglegesen szakasztott a kényuralommal, — szakasztott erős önérdekénél fogva, mert az utolsó évtizedekben reá sulyosodott megrenditő csapások után tisztán belátta, hogy a kényuralmat tovább is fenntartva, saját vesztébe rohanna. Szabad alkotmányos szervezetben mozog a kormány és a közélet nálunk ugy, mint a Lajtán túl, egymást egyensulyozva, egymást kölcsönösen biztosítva. Ebben minden józanul gondolkodó nagyobb garantiáját láthatja önállásunknak s függetlenségünknek, mint a mult kor valamennyi törvényeiben együttvéve.“ A nemzeti féltékenység tehát nem létezik többé! És H. M. ennek örül. Örül, mert szerinte a hatalom véglegesen szakasztott a kényuralommal.

Legyen oly szives H. M. száz év múlva felébredni, és akkor mondani el ezen szavakat, hogy legalább egy kis alapja legyen. A 19-ik században élve nem igen hiszünk a jövendöléseknek, tényeket aka-

runk látni, s midőn véglegességről van szó, nem órákig tartó tényeket. Noha most tisztán nem láthatunk még oly tényeket sem. És miután H. M.-nak az alkotmányosságról furcsa fogalmai vannak, azt sem csodáljuk tőle, ha azt állitja, hogy „szabad alkotmányos szervezetben mozog a kormány.“

A spartai helotáknak volt egy évben egy napjok, midőn játékból szabadok voltak, de a spartai heloták azért mégis csak rabszolgák voltak. Mi még azt se mondhatjuk: hogy egy szabad nappal birunk. A fogalom pedig köztünk csak azon különbséget teheti: hogy mi Krisztus után, a 19-ik század . . . . szolgái vagyunk.

Ezt tulzásnak mondhatja a deákpárti többség, pedig rájok tekintve még ily különbséget is alig merünk tenni; legyen tanunk Rajner Pál, a Hevesmegye ellen kiküldött királyi biztos, hol a megyét oly törvényes szabadságában akara korlátozni, minő még I. Leopold alatt is túlzás lett volna a kormány részéről.

Az összeolvasztási kisérlettől sincs többé okunk félni, miután az már megtörtént. Észre tudjuk venni, — de meghiusitani nem, — ha H. M. felfogása szerint, azt tartjuk, hogy igy van legjobban.

Hogy a legjobb és dicsőbb eszméket porba tiporjuk olyanok előtt, kik mindig porban fetrengenek, ahhoz nem kell valami nagy tudomány, de azok előtt, kik márvány alapon állnak, mint amilyen alapot képeznek az 1848-iki törvények, — azok előtt lehetetlen. Hiába szedi elő H. M. prédikálószékre való minden tudományát, azon hivek, kik Kossuthot tartják hitök igaz hirdetőjének, nem fognak többé a bigotteria által annyira elragadtatni, hogy körülkanyaritott szépszavaktól elcsábithatók legyenek. Hirdesse H. M. saját hitéből folyó igéit az új közösügyes vallásnak, darabszámra megvett hiveken kivül nem lesz egyetlen egy sem, ki csupán szinlelésből azokat hinné üdvözitőnek.

Állitson a világ egykori csodájánál, a rhodusi szobornál még százszor nagyobb képzelt bálványokat a közösügy diadalának emlékére, csak lábai közt fogunk annak átbujkálni, és csakis addig, mig egy jöhető földrengés összedönti.

Erőltetni lehet valamit, de mihelyet az erőltető karok elgyengülnek, az erőltetett ismét visszalép álláspontjára, vagy oly támaszhoz veti magát, melynek védelmétől egykönnyen hozzá férni nem lehet. — Igy fognak járni a reánk erőltetett közösügygyel is.

Mi a Kossuth Lajos magánleveleit illeti, annak bonczolgatásába nem bocsátkozunk, bár lovagiatlanúl a nyilvánosság elé csempészve feltárva fekszenek előttünk, de mert minden magánlevél (ezek pedig, bármit állitson H. M., magánlevelek) a privát jog egyes szentségét képezi, ahhoz nyúlni tartózkodunk.

Sem Horváth, sem Deák Ferencz, de senki se mondhatja el magáról, hogy ne volnának, bár a haza ügyéről irt oly levelei, melyeket semmi áron nem adna a nyilvánosság elébe. Pillanatig tartó hangulat, el-

keseredés, vagy néha fel-felemelkedő reménytelenség oly lelkiállapotba hozhatják a legnagyobb embert is, hogy azon lelkiállapot szüleményeit, bár jól esik neki meghitt barátjaival közleni, — de nem szánja a nemzet elébe.

Rablást, a legméltánytalanabb visszaélést követte el Horváth Mihály, midőn tolvakezek kl oly egyén szentélyébe nyúlt, ki ez elkövetett bűntettért őt feleetre nem vonhatja, pellengérre nem állittathatja.

Nem szolgálhat itt mentségűl semmiféle hazafiui phrasisokkal körülgárnirozott állitás, ez becsületbeli ügy, és üljön össze a legelső becsületbeli biróság, Horváth Mihályt e tetteért el fogja itélni.

Szolgáljon Kossuthnak vigasztalásul, hogy a nemzet ezt elismeri, belátja, feltépett magánleveleit nemolvasottaknak tekinti, bár azokban a nagy hazafi fájdalmas kitöréseinél egyébre nem találhatna.

Horváth ölni akart, csakhogy tőrét történetirói szivébe ütötte, melynek neve hitel; ölni akart, csakhogy a jellem, melynek, hogy magát fedhesse, képzelt árnyéka alá bújt, — tisztán ragyog, s a nemzet leplezetlenül ismerte fel Horváth Mihályt!

Legyen a jobboldal boldogitva általa.

FÜGGELÉK.

Az osztrák uralom áttekintése.

I.

Bevezetésül az osztrák uralom korszakába legczélszerűbbnek véljük Horváth Mihálynak „Magyarország történelmében“ irt saját szavait idézni:

„A mohácsi vésznap után szomoruan viradt fel a magyar nemzetre nyilvános életének egy újabb korszaka. Mert ezen ütközet, ha nem is egyedül, mint egy elvesztett nagy csata, de mint oly időpont, melytől kezdve történelmünk az előbbitől egészen különböző irányt vett, valóban epochalis eseménynek nevezhető. Volt ugyan a mult korban ennél már szerencsétlenebb ütközete is a nemzetnek. A mohi ütközet 1241-ben, midőn a győzedelmes mongolok az országot másfél évig tartó pusztitás által, a szó teljes értelmében rommá dulták, mind emberéletben, mind javakban hasonlíthatlanul nagyobb károkat vont maga után. Az ország csak több év mulva épülhetett fel, az iszonyú csapás okozta nyomorból, de nemzeti királyai alatt — kiknek érdeke a nemzetétől külön nem vált, kik, daczára a főhatalom kisebb vagy nagyobb terjedelmű gyakorlata miatt támadt belvitáknak is, csak ugy mint maga a nemzet, mindig az ország javát, független önállását, belső, s külső virágzatát tekinték főczéljoknak, — e nemzeti királyai alatt az ország ismét csak felszedte magát, s okulván veszedelmén, még erősebbé, virágzóbbá lett mint annakelőtte. A mohácsi ütközetnek, mint olyannak, közvetlen ugyan nem voltak epochalis következményei; mert bár a király egy hadsereggel, — igaz, a nemesség virágából álló hadsereggel elveszett, de miután a török egyhónapi pusztitás után kivonult, sem az alkotmány, sem a független nemzetiség nem szenvedett csorbát: mindazáltal mégis méltán epochalisnak, új korszakot alkotónak nevezhetjük ezen ütközetet. Ettől fogva kezdődtek a nemzet hosszú szenvedései, ennek következtében álltak be ama körülmények, *melyek a török hóditásának később utat*

nyitottak, s melyekben az ország trónjára egy új fejedelmi ház ült, melynek mint több más országok, s nemzetnek uralkodójának, külön érdekeinél fogva másutt volt nehézkedési pontja." .....

Ime ezek a Horváth Mihály szavai, melyek taglalását későbbre tartjuk fen magunknak.

Igaz, a mohácsi vész után megtépve, megszaggatva, király nélkül állt a magyar nemzet, épen igy király nélkül állt a várnai csata után is, de azért nem veszett el. Néha gyámoltalan királyaiktól maga a végzet szabaditja meg a nemzeteket, melyek ha képesek felfogni a sors intését, meggondolva összébbtartó, erősebb karral erősebb trónt emelnek maguk fölé.

Királynak lenni szép és dicső dolog, s roppant inger hatalmas emberek vágyait felfokozni. Királyválasztáskor a nemzet ha nem bir öntudattal, koczkajátékra teszi saját sorsát, oda hajlik, hol legszinesebb igéretekkel állnak elébe, s vezetőit megnyeretve vagy megvesztegettetve, egyszer csak megcsalatva, kijátszatva látja magát.

A magyar nemzetnek megvolt királyválasztási joga, de a mohácsi vész után hirtelen nem tudta: hogy e jogával mitévő legyen? Azon önérzet, hogy e nemzet szolgált gátúl a töröknek európai foglalásai ellen, s hogy saját testével fedezve Németországot, ugyszólván annak létezését tartotta fenn és védelmezte, gyakrabban fordult a német rendekhez, felszólitván: hogy nem Magyarország, de saját jobblétük s biztonságuk tekintetéből, ne nézzék tétlen, mint küzd a török áradat ellen ez aránylag csekély magyar erő, bár a töröktől mindenféle igéretekkel odacsábittatik, hogy annak Németországba szabad utat engedjen. Ez esetben nem csak szabad és békében marad, de zsákmányokban is részesittetik.

Más nemzet állva a magyar helyén, talán hajlott volna ezen igéretekre, de a magyar becsület és lovagiasság ama legnyomasztóbb körülmények közt sem volt megvásárolható.

Most, a mohácsi vésznap után a nemzet újra Németország felé fordúlt, segélyt kért, bár ugyan tapasztalhatta: hogy igéretnél egyebet nem kapott soha.

Ferdinand főherczeg volt V. Károly császárnak birodalmi helytartója, ki a magyar koronára nagyatyja, Miksa császár, és II. Ulászló közt létrejött szerződéseknél, mit a nemzet azonban nem ismert el, és Annával, az elhunyt Lajos nővérével történt házasságánál fogva igényt tartott. A kért segély helyett egy trónkövetelő lépett most a nemzet elébe, bár követeléseit inkább kérelem- s igéretekkel cziczomázott nyájas modorban adta elő.

Ferdinand főherczeget a magyar királyi trónra bizony nem igen hivta a nemzet, de neki a zavarban kilátásai lévén, ő kérelmével fel nem hagyott, nehány magyar urat igéretekkel és adományokkal megvásárolván, azok által is egyengetteté saját számára az utat.

Igéretnek igaz hogy elég volt, mivel a főherczeg a nemzetet kecsegtetni kezdé, de mert az ország nagy többsége Szapolyai Jánost

már királyának kiáltotta. nemkülönben minden idegen uralkodótól iszonyodott, a szép szó nem tette meg kellő hatását.

Igéretekben igen bővelkedett most V. Károly császár is, ki Ferdinandot érdekeinek okánál fogva nagyon szivesen látta volna a magyar trónon. Igérte: hogy ha öcscse királynak választatik, azonnal elveri Magyarországtól a törököt, s annak hosszan tartó áldásos békét biztosit.

Báthori István nádort, Szalaházy Tamás veszprémi, Brodarics István szerémi püspököket, Batthyányi Ferencz bánt, Thurzó Elek tárnokmestert, Tahy János várnai pörjelt sat. urakat Ferdinánd következő igéreteivel vásárolt meg, hogy őt a királyság elérhetésében minden tőlük kitelhető eszközökkel pártolják:

„Ha törekvésük miatt megkárosittatnának, e kárukat két év alatt megtériti, elvesztett javaikat visszafoglalja, vagy egyenlő értékűekkel pótolandja, őket hivatalokkal és javakkal minden mások előtt jutalmazandja.“ Nemkülönben a megvásárolt 13 urat s a nemzetet is (?) biztositandó, czélja elérésenek tekintetéből ezeket irja: „Magyarország minden rendeit azon szabadságaik- s törvényeikben, melyekkel a néhai magyar királyok ideje óta éltek, ha tán fegyverrel jutna is az ország birtokába, épen úgy megtartja és oltalmazza, mintha mindnyájok akaratával választatott volna királylyá; az egyházi s világi javadalmakat idegenekre nem ruházza, külföldieket az ország tanácsában nem alkalmaz; II. Endre király rendelvényét, melynek megtartására Magyarország királyai, a koronázáskor megesküdni kötelesek, szentül megtartja.“ — Ir aztán még ezenkivül több szép igéretekkel biztató levelet is.

Az általa Pozsonyban hirdetett országgyülésen néhány nemes megjelenvén, mert ott, és épen akkor semmi akadályt nem láttak, s az igéretek által már is vakok levén, Szapolyai János a nemzet többsé e által választott királylyal szemközt, tettük súlyát talán felfogni sem birván, vagy a hazát önérdeköknek áldozván, Ferdinandot királynak kiáltották.

Volt tehát most a nemzetnek egy király helyett kettő, meglehetősen gyenge mind a kettő, kétfelé osztván a nemzetet és a nemzet érdekeit, kétfelé vágván a trónt, melyet most a véletlenségnél egyéb nem támogatott. Szapolyai pártján volt a magyarság nagy része, Ferdinandén az V. Károly császár igérete, de egyik se oly erős, hogy nem csak az országot külellenségek becsapási ellen, de csak sajátmagát is fenntartani s védeni birta volna. Egyik részről kitéve a töröknek, másik részről kitéve a németnek. — „Egy oldalról a német, más oldalról a török,“ — irta Velenczébe a rendek egyike, Sátor Gáspár; „boldog lesz, aki magát valamely békés helyre megvonhatja.“

Ime ily reményekkel kecsegtette Ferdinándnak törvénytelen

trónralépte a magyarokat, kik „Németországnak" — tett szolgálataikért, őt nyerték vala, őt, ki királylyá lehetésének czélja után minden eszközzel törve, rövid alatt sötét gyászszal boritá be az egész országot.

Ez dióhéjba szoritott története az osztrák uralom csirájának, mely véletlenül jelent meg, s az ország szorongatott állapotát felhasználva, fészket kezde verni magának.

Most kezdődött a két király dicsőséges fellépése egymás ellen.

Azon meggyőződésben élve, hogy olvasóink ismerik átkos nemzeti viszályaink ezen eredő forrását, csak futólagosan, hogy mégis némi elfeledett pontokat újra feltárjunk az emlékezet előtt, — megyünk rajtok keresztül, később minden időzésünk okát indokolván.

Ferdinándot ügyei nemsokára Csehországba szólitván, mielőtt elutazott volna, egy nyilt levelet intézett az ország lakosaihoz, mely lovagias szinezeténél fogva igen méltó az elolvasásra:

„Ő" — ugymond e levelében, — „Szapolyai Jánost, ki Lajos királyné, a nádorispán, s a többi főrendek ellenvéleményére, a koronát, melyre ifjú kora óta minden fortélyokkal törekedett, magának jogtalanul eltulajdonitotta, mint az ország szabadságának sértőjét, üldözni fogja ugyan, de Magyarországnak, mely annyi éveken át a kereszténység védfalaul, s bástyául szolgált, császári bátyjával együtt csak javára törekedik. Ez az oka, hogy bár a szerződéseknél fogva alapos jogai vannak az országra, mégis bevárni kivánta a pozsonyi gyülésen történt elválasztását, hogy mindenki láthassa, miként nem félelem s rettegés által akarja kicsikarni az engedelmességet és hűséget, hanem mint jó, kegyes, és keresztényi királyhoz illik, az alattvalók megegyezésével, és jóakaratával és szeretetével kezdi az uralkodást."

Bár ismerjük az uralkodói politikát, s tudjuk, hogy az uralkodók még a legmüveletlenebb, rabigában sinlődő népeknél is szép szinekkel akarják beburkolni tetteik homályát, de e nyilt levelet olvasva, mintha csak alapnak letett sorait birnánk a háromszázévesnél öregebb osztrák politikai szinezetnek, olyannyira hasonlit az, az azóta kibocsátott ilynemű nyilatkozatokhoz, fő érvül használván másra kenni saját hibáikat, és oly szinben tüntetni elő mindent, mintha azt, a beszélni s gondolkozni nem tudó csecsemő, csupán saját jobbvoltát érezni tudó ösztönéből is, már úgy akarta volna.

E levél aztán ismét zsupolva van igéretekkel, biztatásokkal, atyai intésekkel, ugyannyira, hogy az abból kisugárzó jóakaratnál többet saját édes szülőjétől se várhatna az ember.

Rokonszenvünk Szapolyait sem illeti másképen, csakhogy ő mégis magyar volt, s a nemzet részéről sokkal nagyobb ragaszkodással dicsekedhetett. Ő Ferdinándnak e nyilt levelére, hogy azt ellensulyozza, egy másik irattal válaszolt, melyre aztán Ferdinand, saját

leveléhez még Károly császárnak is egy levelét kapcsolván, felelt. A rendek azonban, elérkezettnek látván az időt, de többségükben is bizva, e levele ellen óvást tettek; a többi közt ezeket mondván: „Mi felségednek az országra való örökösödési jogát illeti: tudja meg felséged, hogy Magyarország sem jegyajándokul, sem hübérül el nem adományozható, hanem minden külfejedelem hatalmától független ország, melyet sem elébbi, bár törvényesen megkoronázott királyaink, sem saját őseink nem adhattak bárkinek is örökségűl, kivált miután annak birtokából, a törvény minden idegen fejedelmet kizár.“ — S ezen irásoknak súlyt adandók, elvégezték: hogy azok javai, kik Ferdinandot királylyá választották, elkoboztassanak.

Az ellenkirályok most már a fegyver szerencséjére bizták ügyöket, s kezdetét vette ama századokig tartó szerencsétlen harcz, melynek folytán a török fél Magyarországnak ura lőn, s a nemzet ennek, s a behozott, harczra gyáva, de zsarolásra kitünő német zsoldosoknak martaléka. Ez az első tény, melyért Ausztriának (Horváth szerint) — lovagias hálával tartozunk.

Szapolyai János, bár a magyarság nagy része pártján volt, erélytelensége miatt, a Ferdinand részint magyar, részint külföldi zsoldos hadaitól több vereséget szenvedvén, végre az ország legnagyobb ellenségéhez, a törökhöz fordult, hogy őt Ferdinand jogtalan trónkövetelése ellen segitse. Szolejmán kapván az alkalmon, hogy kezét ismét Magyarországra tehesse, 1529 év május 10-dikén 200,000. et meghaladó seregével János király segedelmére indult.

Most már hogy szavát beváltsa: igy amugy kiverendő a törököt, Károly császáron lett volna a sor. Mi a nagyhangú igéreteket illette, azzal ő felsége gyakran túlságosan is pazarul bánt, de midőn igéreteinek beváltására került a sor, rendesen talált ürügyöt és alkalmat, hogy alóla kibujhassék.

A Ferdinand-pártiak most ijedve fordultak királyukhoz, mind a török sarczolásától, mint pedig a Szapolyai boszujától félvén, s őt hadak előállitására unszolták. A hadak előállitása azonban sokkal nehezebb dolog volt, mintsem hogy a gyenge erejű Ferdinand valósithatta volna, azon egyszerű, de gyáva védelemhez fordult tehát, — mit a magyarok nélküle is meg tudtak volna tenni: hogy a szultánnak évenkint fizetendő 100,000, Ibrahim nagyvezérnek pedig 6000 aranyat igérjen. Követe azomban a szultán által el nem fogadtatott.

Az ilyen közösügyes védelem nem unszolá valami nagy lelkesedésre a németpártiakat, s midőn a szedettvett csőcselék német zsoldosok működését is látták volna, kik, midőn a török Budát vivni kezdé, a vár parancsnokát, Nadasdy Tamást, ki a várat a végsőig védelmezni akarta, a német őrség megkötözte, s a vár kapuit szabad elköltözés feltétele alatt megnyitotta, sokan elkeseredésükben Já-

noshoz pártoltak. A török aztán az ország nagy részét meghóditván Szapolyainak átadta, maga pedig az országból kitakarodott.

Ezzel azonban semminek se lett vége, Ferdinand ezután se mondott le igényeiről, s a harcz, daczára több békekisérleteknek, egyre dulta hazánkat, s a pártok oly ellenségeskedéssel viseltettek egymás iránt, hogy az égetés és öldöklés mindkét részről napi foglalkozás kezdett lenni.

Ez is egy ok, miért az osztrák kormánynak lovagias hálával tartozunk.

Tény, hogy Ferdinandnak a magyar koronához joga nem volt, az se sógorság-komaság, se uralkodói magánszerződés által, melyet azonban a nemzet érvényesnek soha el nem ismert, nem lévén örökölhető. A főherczeget leginkább az ország zavaros állapota, s egy pár magyar úr, kiket igéreteivel maga részére hóditott, indithatta arra, hogy fellépjen, s e fellépésének következtében a nemzetet végtelen kinos szenvedésekbe bonyolitsa.

János király meghalálozván, a trón özvegyére, Isabellára s annak csecsemő György fiára maradt, kik mellé kormányzóul még életében Martinuzzi vagyis Frater Györgyöt rendelte. A nemzet azon része, mely Szapolyaival tartott, özvegyét királynéul elfogadván, a harcz Ferdinanddal tovább folytattatott.

János halála után Ferdinand azonnal követet küldött a portára, hogy ha másként nem lehet a török kegyét megnyerni, a szultánnak évenkint fizetendő 30, Ibrahimnak 6, és Junisz bégnek 2 ezer aranyot igérjenek; e szerint másodszor nézte már az országot a töröktől megvásárolható árueczikknek, s a nemzetet oly tőkének, mely az ő királylyá lehetéseért vagyonát, jövedelmét feláldozza. A török miután már János királynak is védője volt, s mert az Isabella pártolása által talán nagyobb konczhoz vélt juthatni, Ferdinandot igéreteinek daczára sem ismerte el magyar királyul, de az özvegy pártolásának szine alatt roppant haddal az országba jött és Budát hatalmába kerité, honnan aztán másfél századnál tovább üzte zsarolását, s uralkodását hol az ország, hol pedig annak egyes részei felett. Igaz, hogy elvégre is osztrák segélylyel üzetett ki hazánkból, de ha osztrák nem lett volna, talán soha se birta volna azt hatalmába keriteni, amint a nemzet százados küzdelmei ezen állitásunkat bizonyitják, sőt erősbités helyett az osztrák uralom nemzetünket folyton végveszélyének sirja felé terelte.

A német tanácsosok hatalma, kik lehet mondani azóta folytonosan uralkodtak királyaink kedélyén, csakhamar felül kezdvén kerekedni, Ferdinand ezek unszolására Perényi Pétert, ki egyike volt legerélyesebb védőinek, azon gyanuból, mintha a törökkel fondorkodnék, elfogatta, s börtönre vetette, igy kezdvén meg később kormánya által örököltetett hagyományos hálóját. Ennek hallatára több magyar ur távozott a táborból, Thurzò Elek királyi helytartó pedig hivataláról is lemondott. „Oly tanácsosok mellett," — irá Nádasdy-

nak — „minők — a fejedelmet környezik, én sem érzem magamat biztosságban.“

Ha ily fegyverekkel kellett volna küzdeni, ugy az osztrák uralom minél hamarabb elterjedt volna Európában, de ám a törökkel igy bánni nem lehetett.

A német segély, mely részint német, részint spanyol zsoldosokból állt, nem igen hirdette a császári fegyverek dicsőségét. Zsold- és zsákmányért harczolván, az képezte lelkesedésüket, s hol nagyobb volt a veszély, ha csak szerét tehették, pedig rendesen tehetőék, tehát elszaladtak, s ha mint őrségnek várok voltak védelmükre bizva, azokat csak kissé heves megtámadás után is, rendesen feladták.

A török ezalatt napról-napra nagyobb hóditásokat tett, s a Ferdinand-pártiak látván: hogy királyuk az országot megvédeni gyenge, nehogy tehát meghódittatván a török szolgáivá legyenek, számosan elhatározták, hogy a törökkel alkudozásba bocsátkoznak

Mi a magyarok vitézséget illeti, ekkor kezdődtek meg a ragyogó hőstettek, melyek eltörülhetetlen betűkkel lesznek a világtörténelem könyvébe megirva. Ekkor merültek fel a Losonczy, Szondy, Dobó, Amade, később Jurisics és Zrinyi stb. nevek, minden lépten-nyomon példait adván csekély harczosaikkal hősi önteláldozásuknak. Maroknyi őrséggel várakba szoritva, óriási erőt kifejtve roppant török táborokkal küzdének, segélyt várva a király részéről, de soha nem nyerve hullatták el drága vérüket.

Ily dicső hősök magyar vezér alatt egyesülhetve újra előidézhették volna Hunyady János fénykorát, de a német kormány, a magyar fegyverek győzedelmére talán már akkor is féltékeny, a magyar sereget várakban felosztva, elzárva tartá, zsoldosai pedig gyalázatosnál gyalázatosabb vereségeket szenvedtek. A magyarok máskülönben is, nem egyszer bizonyiták be, hogy még van akaratjok és erejök hazájok védelmére felkelni, és pénzzel, vérrel, vagyonnal áldozni. Az 1544-diki országgyűlés a szokottnál sokkal nayobb mérvben rendelte meg a felkelést, az urak és nemesek sajátszolgálatukon kivül, minden tiz jobbágytelek után egy lovast, — a királyi s koronajavak és jövedelmek bérlői, az egyházi tizedek birtokosai minden 100 ft. után egy lovast, a főpapok a tiz jobbágy után felállitandó telekkatonán felül minden 100 ft. után öt lovast, a szabad királyi s más nagyobb városok lelkészei minden 100 ft. után két lovast, a szegényebb papok tizen egy lovast, — stb. határoztatott, hogy küldjenek a király zászlói alá.

A magyarok azonban ezen áldozatkészségüknek se vették sok hasznát, Ferdinand dicső harcz helyett folytonos alkudozási kisérletekkel s igéretekkel akarta békére birni a törököt, minthán gondjait inkább a német császárság, mint Magyarország boldogsága foglalkodtatá. Megkötött kézzel kellett tehát a magyaroknak nézni a törökök foglalásait, s türni, hogy az az ország felében uralkodjék.

A nemzet azon része, mely Ferdinandnak hódolt, azon remény-

nyel tevé azt, hogy általa a török becsapásoktól s uralomtól megszabadúl, s ime épen ez által vonta a török-uralmat saját nyakára. Segély a külföldről, melyben bizott, nem igen érkezett, vagy ha érkezett, nem volt köszönet benne, kiéhezett zsoldos csapatokból állván, s azok jobban pusztitottak, s telhetetlenebbek voltak a töröknél. Saját véderejére se támaszkodhatott, mert az szét volt tépve és feltaglalva, az egyesités pedig királyi akarat vagy rendelet nélkül, lázadásnak tartatott volna, mint később tartatott is.

Ferdinand 1552-ben, nagynehezen mintegy 10—12 ezernyi sereget gyűjtött össze, ekkor már a török hazánkat végveszélylyel fenyegetvén. A 12 ezernyi sereg vezérlete, melyhez a Fülek táján táborozó mintegy hétezernyi nemesség is csatlakozott, Teufel nevű győri kapitányra bizatott. Teufel rosz hadvezér lévén, Ali basa csekélyebb serege által, miután a német dandár még hozzá mindjárt futásnak indult, tönkre veretett, és seregéből 4000 elfogatott. „Vajha e fővezér," — irja keserűségében Batthányi Ferencz Mária királynénak — „ezen ütközet előtt a mennybe vitetett, vagy a pokolba szállott volna le, jobban megtanulni a vezéri tisztet, hogy anynyi szegény had oly gonoszul ne veszett volna el alatta .... Ha még Szolnok és Léva is elesik, az egész tiszai vidék, s valamenynyi bányaváros a török alá kerül. Oly veszélyben s nyomorban van most szegény Magyarország, hogy az anya gyermekét eldobva, a férj hitvesét elhagyva kénytelen futni az ellenség elől; maga az Isten is annyira megnehezité rajtunk kezét, hogy a mezőn az ellenség fegyvere, a városokban a döghalál emészt fel bennünket. Ettől féltem én eleitől fogva, látván ügyeink nagy hanyatlását. Mert oly nemzettől kormányoztatunk, mely magát sem tudja kormányozni; ahol az úr szolgáiban nem bizik, ezek neki nem szolgálhatnak szeretettel. A királyi felség Pozsony felé akar táborba menni, de mi hasznot hajthat ezen, oly kései hadjárat, át nem láthatom .... Ha hazámból kivándorolnom kellene (de kérem az Istent, küldjön rám inkább halált) .... könyörgök felséged előtt, tekintsen reám, s hitvesemre kegyes szemmel."

Ilyen volt I. Ferdinand alatt az ország védelmi és harczképességi állapota. De tekintsük a királyi eskü és igéretek betöltésében másként, jobban avagy még roszabbul álltak-e az ügyek?

Ferdinandnak, mint azon uralkodóházból választott első királynak mindenesetre érdekében állt, a nemzet szeretetét és bizalmát megnyerni, hogy a magyar trónt utódai számára is biztosithassa: hogy mennyire, mily fokra szállhatott le a nemzethez e czélját szem előtt tartva, jóindulatával: következik.

Itt legczélszerűbbnek találjuk szóról-szóra idézni Horváth Mihály történelméből:

„A király folytonos távollétében nem egyszer történt, hogy a német kanczellária útján küldé át rendeleteit a magyar országtanácshoz, vagy az országban lévő idegen hadak vezéreihez. A német kan-

czellaria ebből jogot kezde magának tulajdonitani, mind sűrűbben, s korlátlanabbul avatkozni a magyar kormány ügyeibe. És most anynyira vitte a dolgot, hogy már e szokásossá lett pénzsegélyt is, az országgyűlés közbejötte nélkül, csupán körlevelek által akarta volna beszedetni. Szerencsére most nem egy, a német tanácsosok minden intésére hajló helytartó, hanem Nádasdy János nádor ült az országtanács élén, ki ragaszkodásával az uralkodó iránt, szintoly tiszteletet párositott magában az alkotmány irányába. Az országtanács tehát felterjeszté a királynak, hogy kivánságát a körlevél kibocsátása iránt, mint az alkotmányos törvényekbe ütközőt, nem teljesitheti. Erre egy leirat érkezett a tanácshoz, azt vitató, hogy a közjó felette áll minden törvénynek; hogy azon törvények, melyek a múlt korban szükségeseknek találtattak, a jelen körülmények közt nem szolgálhatnak zsinórmértékül, s bizvást félrevethetők, ha a közjó ugy kivánja; stb. — A tanács azonban szigoruan ragaszkodván feliratához, országgyülést sürgetett; Ferdinand még se látván tanácsosnak annyira fesziteni a húrokat, 1559 januar 6-dikára országgyülést hirdetett.

„A kitüzött napon összegyült rendek előtt nem maradhatott titokban a király emlitett szándoka (t. i. nagy pénzsegélyt kivánván); „a gyülés“ — mond Istvánfy — nagy panaszok és lárma közt, elég zajosan folyt le.“ Az alkotmánysértésnek szándoka mindenekelőtt a számos évek óta meggyült sérelmeik bepanaszlására ösztönzé a rendeket. „Mielőtt a királyi kivánatok targyalásába fognánk, — ugymond a törvényczikk — mély fájdalmuktól, és a múlhatatlan szükségtől kényszeritve, nem mellőzhetik, hogy azon felette nagy, s elviselhetlen nyomatásukat, melyeket mind szabadságaik és kiváltságaik sérelmei által, mind több másféleképen is, ő felségének hadnagyaitól, s más mind magyar, mind külföldi tisztviselőitől, a közjog, és ország törvényei ellenére, több év óta s már igen hosszasan szenvedtek, ő felségének röviden elő ne adják, s azok kegyelmes orvoslásáért ne könyörögjenek. Ezt ők már előbb is, majdnem minden gyüléseiken sürgették, s ő felsége kegyelmesen meg is igérte; miért aztán ők is könnyen hajoltak pénzsegélyt illető kivánataira; a bajok mindazonáltal nagyobb és nagyobb rakásra gyültek.“ Elpanaszlák aztán, mily felszámithatlan károkat és nyomorgást szenved az ország a katonaságtól, mely azon ürügy alatt, hogy zsoldja nem fizettetik, kiméletlenül pusztitja és zaklatja a lakosokat, és annak tisztjeitől, kik nemcsak fosztogatnak, de ő felsége hű alattvalóinak javait, földjeit is gyakran elfoglalják; — továbbá mily önkényes zsarolásokat szenved az ország a királyi biztosoktól, kik, mivel ő felségétől küldettek, minden törvénytelenséget büntetlenül elkövethetni vélnek. E bajok orvoslása végett egyebek közt kérik a királyt, éljen a magyar ügyekben ezentul kizárólag magyarok tanácsával stb. Igazságosnak látják tehát, hogy valamint a magyarok nem alkalmaz-

tatnak a külföldi kormányügyekken; ugy a külföldiek se vegyenek részt azokban, mik egyedül Magyarország jogait, szabadságait illetik.“ stb.

A sérelmek orvoslása megigértetett, de nem teljesittetett, noha a pénzsegély megszavaztatott. Később is mondta ugyan a király, miként gondja lesz rá, hogy a panaszok orvosoltatván, hű alattvalói jogaikban, és szabadságaikban fenntartassanak, s hiszi, hogy e tekintetben eddig is betöltötte királyi tisztjét.

Ferdinand, daczára annak, hogy a rendek és nemzet kivánságát soha ki nem elégitette, hogy védelmi igéretét nem teljesithetvén nem is teljesitette, s igy trónra lépte óta az országnak se mint király, se mint vezér, se mint a törvényhozás feje, hasznot nem hajtott, erejét hanyatlani érezvén, előbb Ferdinand, később Miksa fiát akarta még életében megkoronáztatni. Ezt ismét megvásárolható urak közbejárásától remélvén.

Olyannyira félünk, rettegünk kimondani e szót: „hazaárulás,“ miután az elkövethető bűnöknek legnagyobbika ez, pedig hány száz és száz példa bizonyitotta már, hogy önző nagyravágyók hazájukat, nemzetüket, saját vérük, fajuk boldogságát elárulták, eladták. S ami történt, történhetik és történik most is.

Ferdinand azon szándéka, hogy fiát megkoronáztassa, azon feltétel alatt, ha a királyválasztást nádorválasztás előzi meg, csakugyan teljesült, s a reábeszélt rendek királyukká nevezték, e kitételnek Ferdinand: választatott, nagy ellensége lévén. Az országgyülés e miatt egyike volt a legzajosabbaknak. A rendek most is telve voltak panaszszal, hogy a király nemcsak az 1559-diki országgyűlésen felterjesztett sérelmeket nem orvosolta, de azóta ujabb sérelmek sérelmekre halmoztattak. A panaszok kihallgatása után, bár a törökkel béke köttetett, a király nyujtandó orvoslás helyett jobbágytelkenkint pénzsegélyül három forintot kivánt. Az adókövetelés, a roszul gazdálkodó osztrák uralomnak ezen főjellemvonása, képezte rendesen minden országgyűlés főtárgyát.

II.

Ferdinand halála után tehát a 37 éves Miksa foglalta el a magyar trónt. Atyja utat, módot mutatván neki a hagyományos uralkodásra, ő már könnyebben haladhatott, se ellenkirálytól, se az egy időre békét kötött töröktől nem kellvén félnie.

Hogy atyja uralkodásának hosszasabb birálatába miért nem bocsátkoztunk, az olvasó elgondolhatja, igyekeztünk azonban ugy előadni azt, hogy hosszas birálatra ne is szoruljon.

Mindentől, ami új és ismeretlen, jót szokott várni az emberi remény. Igy volt a nemzet Miksával is, de minél inkább remélték, hogy a sérelmeket orvosolni fogja,— „annál nagyobb volt most inge-

rültségök, látván, hogy a sérelmek, az új király kormánya alatt, még inkább szaporodnak;" — irja Horváth Mihály. A rendek most már a német uralom alatt minden reményüket vesztve az 1556-iki országgyűlés alkalmával szétoszlani akartak, s a királynak, a minden jobbágy után kért 3 ft. adót megtagadták. Végre mégis lecsillapittattak, s igéretek által annyira ismét befonattak: hogy miután sérelmeiket egy roppant csomagban a királyhoz Augsburgba elküldték, 28 törvényczikkelyt alkottak, melyekben az adót egy évre, minden egész telek után két forintra határozták.

Alig oszlott szét az országgyűlés, midőn Szulejmán a király által meg nem küldött adó miatt felboszankodva, Pertev basát 30 ezernyi sereggel Miksa ellen inditotta.

„Miksa a veszélyről értesülvén, a birodalmi rendeknél segélyt sürgetett az augsburgi gyülésen. Igértek is azok mind pénzt, mind sereget, de azon feltétel alatt, hogy Magyarország, ha segélyökkel a török járom alól kiszabadittatik, a német birodalomhoz kapcsoltassék, s a katonaállitást és adót, a birodalom czéljaira, annak rendeivel azontúl közösen viselje."

Ime a mostani közösügy. A nagylelkű német rendek ily gyönyörűségesen viszonozták Magyarországnak azon önfeláldozó hősiességét, hogy őket századon át védelmezte a török becsapás- és talán járomtól, s hogy a török által tett kedvező feltételekre, ha azt Németországba szabadon bocsátja, rá nem állt. A magyar nemzet még eddig csak roszat volt kénytelen tűrni a német részről, mig ő életével, vérével fedezte azt, s íme most a csekély segélynyujtásért, midőn saját érdekük épen ugy igénylé, mint a magyaroké, — az ország megsemmisitését kivánták.

A császár e kivánatba megegyezett, s igéré, hogy annak valósitását, mind saját, mind utódai kormányának s törekvéseinek czéljául fogja kitüzni.

A koczka tehát el volt vetve, s ezzel rá jöttünk az osztrák hagyományos politika kulcsára. Magyarország a német birodalomnak átigértetett, hitvány segélyért, melynek ha a nemzet árát akkor megismeri, elkeseredése által erőfeszitésre unszoltatva, talán két járomtól szabaditja meg magát egyszerre.

A német birodalom által megszavazott sereg 40 ezer gyalogra és 8 ezer lovasra számittatott, melyhez a magyar hadak is csatlakozván, a szám 80 ezerre volt tehető. Midőn Szolejmán Szigetvárt ostromolni kezdé, már készen állt e sereg, de azért Zrinyi segély nélkül hagyatva, a várral s hős társaival együtt elveszett. Az ostromidő alatt azonban Szolejmán meghalt, s a magyarok csodás vitézségén a török ereje megtöretett.

Mit mivelt ezalatt a német segély? Győr és Komárom mellett két hét óta várta a parancsot, a működhetés megkezdésére. Végre nagy haditanács tartatván, némelyek az ellenséget, miután azzal

számra is megegyeztek, akarták megtámadni, — de a tanács többsége által ez veszélyesnek tartatván, mert talán emberéletre is kerülhetett volna a sor, — az határoztatott: sánczolják körül magukat, és kényelmesen várják be a török támadást, ha csakugyan az arra határozná magát. Ezen idő alatt vivta Zrinyi a haláltusát, s dult Fehérvár vidékén 15 ezernyi török had.

Szokoli nagyvezérnek még annyi ideje is maradt, hogy Szigetet megerősitse, és seregeinek nagy részét Somogy ás Zala megyék dulásaira küldje, s miután még Babocsát, Csurgót, több apró erődökkel megvétette, a Szolejmán holttestével, s majdnem 80 ezernyi fogolylyal ment vissza Nándorfehérvárra.

Ennek hire a német táborig jutván, az nagyhirteen szétoszlott. Látni fogjuk, hogy Buda ostromáig, midőn a meggyengült törökkel már könnyebben el lehetett bánni, a német segély nem ilyen volt, de ennél százszor rosszabb.

Mert Magyarország saját védelmére akarata szerint nem fegyverkezhetett, mert ha fegyverkezett és seregbe gyült, német tábornok vezényletére bizatott, mert ha ütközött, a maga után vont német segélyhad rendesen elszaladt, s zavart idézvén elő, a csata kimenetelét elrontotta, volt oka, hogy a magyarok kevés diadalt vivhatván ki, a nemzet önbizalmát veszteni kezdé, — noha a várakban önkezökre bizatott magyar őrség majdnem mindenütt a leghősiesebben viselte magát, — de annak, még honfitársai által sem segittethetvén, — rendesen veszni kellett.

Ez és ilyen volt az a segély, melyért a magyar nemzet lovagias hálával tartozik, s melyért az ország, a német birodalomnak igértetett.

A török Miksát nem igen sokáig hagyta pihenni. 1667-ben Szelim szultán ismét hadjáratra készült, amiértis Miksa Pozsonyban országgyülést hirdetett.

Mire a rendek összegyültek, a béke felől biztosabb hirek kezdének szárnyalni, mert már a fegyverszünet is létrejött, s az állandóbb béke kieszközlése végett, már a Konstantinápolyba küldendő követek is ki voltak jelölve.

A rendek mint mindenkor, ezen országgyűlés alatt is felhozták, s orvosoltatni kivánták sérelmeiket; a király azonban azt válaszolta: hogy rövid idő alatt biztosokat nevez ki azok megvizsgálására.

Az ennyi zaklatásokon keresztülesett, kifáradt rendeket, e válasz annyira leverte: hogy jajveszékelésre fakadtak. Annyira ki volt önbizalmából, erejének tudatából, s férfiasságából vetkeztetve a magyar, hogy ily gyávaságra vetemedett. Siránkozással, és jajveszékeléssel nemzet még nem mentette meg magát soha, de örök tanubizonyság a Hellespont, hogy elszántság, és vitézség által igen.

Kis különbséggel ilyen volt a Miksa uralkodása végig, zavargás, békekötés, ismét zavargás és elégedetlenség.

A király 1571-ben betegeskedni kezdvén, „leginkább azon gond foglalkodtatá, hogy elsőszülöttének Rudolfnak, az örökösödést biztositsa.“ E végett 1572 febr. 2-ára Pozsonyba országgyülést hirdetett, hova maga helyettesül Erneszt öcsesét nevezte ki.

A rendek itt ismét remélni kezdvén, Rudolfot minden nehézség nélkül elfogadták királyuknak.

A lovagiasságnak is megvan a maga határa, s azt ki hátrálva átlépi, gyengeségbe, ha ezen határt is átlépi, gyávaságba megy át. Minden, ami túlság, hiba; igy van az egyesek, igy a nemzetek életében.

I. Ferdinand trónra lépte óta a magyar nem kapott egyebet igéretnél, vagy oly segélyt, mely inkább kárára mint hasznára vált. De mert remélt, s mert lovagiasságát, lovagiassággal várta viszonoztatni, még nem róható fel neki hibául, ha Miksát, ki még király nem volt s igen sok jót hagyott feltételezni maga felől, megkoronázta.

A Rudolf királylyá választásánál egyetlen józan ember se helyeselheti, hogy a nemzet magát alaposan biztositani elmulasztotta. Nem igéret vagy eskü által, mert hiszen Ferdinand is, Miksa is megesküvék a magyar alkotmányra, — de az akkori viszonyok s körülmények szerint, kézzel fogható biztositékkal, lett légyen az bármi, de hathatós eszköz.

III.

Rudolf legelőször is azzal kezdte uralkodását, hogy adót kérjen, s evégből 1580 elejére Pozsonyba országgyülést hirdetett.

„Az ország rendei már Miksa alatt is hangosan panaszkodának, hogy hazájokban a hivatalok széltében idegenekkel töltetnek be; a várkapitányságokat, kamarai, kanczellariai és más tisztségeket németek birják, kik valamint hivatalaikat a törvények sérelmével foglalták el, ugy eljárásaikban is sokféleképen sértik a nemzet jogait és szabadságait. Még inkább szaporodtak pedig e panaszok Rudolf alatt, kinek most a rendek is felette rosz néven vették, hogy bár semmi által nem gátoltatik, személyesen még sem jelent meg, hogy a panaszokat megszüntesse. A rendek tehát több ülés folytában nagy zajjal sürgették megsértett jogaik és szabadságaik helyreállitását. A királyt képviselő főherczeg a kivánatokat nem teljesitette, de közbenjárását igérte a császárnál. A rendek ezáltal némileg lecsilapitva sérelmeiket összeszedték, s a királyhoz Prágába küldötték, és mig azokra választ nyerének, a kir. előadásokat vették tárgyalásba. A Prágából leérkezett válaszra azonban, mely csak igéreteket adott, s halasztást czélzott, ismét felzajlott az indulatok vihara, s ujabb feliratokban sürgették kérelmeik teljesitését. De az ezekre érkezett királyi válaszok sem elégitették ki a rendeket; s

midőn a főherczeg, biztatásaival, és ellenvetéseivel semmire sem mehetvén, kijelentette volna, hogy azon felül, mi a leiratokban foglaltatik, egyébre nincs felhatalmazva, a tárgyalásokat végkép megszakasztották, s végzés nélkül zajongva oszlottak szét."

Pénz azonban kellett s Rudolf a következő évben ismét országgyülést hírdetvén, azon személyesen is megjelent. Bár a sérelmeknek egyikét sem orvosolta, s bár azon igéretnél egyebet: hogy 1583-ban ismét országgyülést hirdet, hol aztán majd a sérelmek orvoslásáról is lehet tanácskozni, nem tett, — a rendek kapunkint két aranyforintot ajánlottak.

1583-ban ismét pénz kellett, s ismét megszülettek a királyi igéretek, de a rendek azzal egyáltalában nem akartak most megelégedni; bár a király személyesen jelen volt, s boszuságát el nem titkolhatá, a rendek követeléseik mellett szilárdul megmaradtak — volna, de kéthónapi üres vitatkozások után, midőn végre Draskovich György kalocsai érsek és Radeczy István egri püspök, nehány világi főrendüvel ismét közbejárókká lettek, s becsületszavukat adták, hogy ő felsége igazságos kivánataikat minél előbb teljesitendi, s ekképen a rendeket némileg lecsillapitván, — denique az adó, kapunkint két forintjával ismét megszavaztatott. A királyi igéret ezentúl is puszta ígéret maradván, a főpapok becsületszavukkal se segithettek az ügyön semmit.

A törökkel mindig folytak az apróbb csatározások, változó szerencsével, a magyar nemzet vérével, pénzével, életével áldozott, erejét kicsinyes küzdelmekben elpazarolta a nélkül, hogy sorsát jobbra fordithatta volna.

Az 1593-ban tartott országgyülésen a rendek ismét keserű panaszokra fakadtak, bár panaszkodtak eddig is mindig, most azonban látván, hogy ismét csak pénz kell, hevesen kikeltek a német kormány ellen. Felhozták, hogy a király 1583 óta Magyarországnak feléje se volt, noha folyton igéré, hogy a sérelmeket orvosolni lejön hű magyarjai közé. Ezt mindeddig elmulasztá, bár a birodalom csendes lévén, jelenléte ott nem szükséges, mig a magyarok a veszély szélén állnak, s azért sérelmeik orvoslata is sürgetőbb, „mert a ki nem szabad, az kedvvel nem harczolhat." De ezt mellőzve is, véginségre jutott hazájok védelméről mulhatatlanul kell intézkedni, hogy hitvesеikkel, gyermekeikkel együtt rabságba ne vitessenek, vagy nyomoruságosan el ne veszszenek. Kivánták tudni, áll-e a béke, vagy nem a törökkel? s hevesen kikeltek az ellen, hogy a törökkeli viszonyok, miktől mégis az ő életök, javaik, becsületük föltételeztetnek, idegenek által, s oly titkosan tárgyaltatnak, hogy azt se tudják, hányadán vannak a törökkel. Ha a béke megujittatott, azt károsabbnak tapasztalják a háborúnál, mert csak a múlt évben is többet vitt el a török 35 ezer léleknél. Daczára az elkeseredésnek, s a sérelmek nem-orvosoltatásának, mert kellett, kapuk után 3 frtot szavaztak meg a rendek.

Gyakran igen szép sereg gyült össze magyarokból, s bár a német zsoldosok száma mindig, és sokkal kevesebb volt, a fővezérség rendesen németre bizatott, amiért is a török ellen nagyobb eredményt soha se birtak felmutatni.

„Mátyás herczeg vala főkapitány: ez oly engedelmes ember lőn, — irja Illésházy, — hogy semmi igazságos büntetést a táborban nem mivele, és ez okáért sok számtalan emberölések esnek vala, egy nap sem volt, hogy magyart nem öltek, paráznasággal, s részegséggel, vendégséggel, kalmáráruval, udvari pompával ugyannyira rakva volt a tábor, hogy nem a sz. Istennek, de még a jámbor embernek is iszonyu vala benne maradni. A kapitányok ha tiz órán az ételhez ültek, délután négy órán részegen keltek fel az asztaltól, ki aludni ment, ki mulatni a mezőre. Mátyás herczeg két hétig sem jött ki a táborból. Öt hat mértföldig mindenfelé a falukat, városokat mind elpusztitották, a szegénységnek minden marhájokat, lovakat, barmokat elhordták pénznélkül, a mezőn a vetéseket mind elkaszálták, és lovaiknak adták, mint ellenségek, és a lovak alját is abból vetették meg. A hádakozó tanács véle vala a herczeggel, Ungnád Dávid, ki fölötte részéges ember vala; e mellett két német kapitány, kik soha sem törököt nem láttak, sem hadban soha nem voltak, és Ferdinandus gróf és Hardeck győri kapitány.“ Hol a várakban német őrség volt, azon vár rendesen feladatott, mint például: Győr, — s ha a német őrség vegyest volt a magyarral, a vár rendesen elárultatott, mint például a Rudolf országlásának idejében Eger.

Az 1602-iki országgyülésen a rendes panaszok felhozása mellett, a töröknél sokkal rettentőbb ellenség, a német zsoldosok, s rendetlen hadművelet mellett hol harcz-, hol zsákmányból élő hajduk ellen is kitört a rendek boszusága, ha ugyan puszta boszusággal valaha mehettek volna valamire; noha ekkor vette kezdetét amaz ellenzék, mely később fegyverrel igyekezett a nemzet jogainak érvényt szerezni. Ezen zsoldosok, a németek ugy mint a magyar hajduk, a városokat mint tulajdonaikat foglalták el, dultak, pusztitottak, férjtől nejét, anyától gyermekét rabolták el, s mindenféle kegyetlenségeket vittek véghez. De még a hegyek és erdők se voltak biztosak, a nép ha oda bujt, ott is felkerestetett, hogy testét takaró egyetlen ruhájától is megfosztassék.

„De e panaszok se hatottak el a műhelyeibe temetkezett Rudolfhoz; a bajok legalább nem orvosoltattak.“

Mátyás főherczeg volt akkor a nemzet védszelleme, bár csak imént irtuk, mint viselte magát a táborban, de legalább a magyarok közt volt, s némi tekintetben igyekezett a nemzet kedvét keresni, különösen pedig nagyon sokat tudott igérni; miért is a rendek, az igéreteknek elvégre is soha se tudván ellentállni, az 1602-iki országgyülésen a hadakon kivül meglehetős adót szavaztak meg; Mátyásnak pedig hála fejében házankint 20 denárt ajánlottak.

Szeretne e nemzet mindig, és pedig nagyon hálás lenni, csak tudna miért.

A Bocskay fellépése kissé nekibátoritotta a rendeket is, kik aztán határozottan Mátyáshoz pártolván, Rudolfot a trónróli lemondásra kényszeritették.

IV.

Mátyás trónraléptekor ismét remélt a nemzet, s ha bár a többihez hasonló s oly számtalan panaszokra nem is volt annyi ok, de hogy Mátyás se volt magyar király, kitetszik Horváth Mihály történelmének következő soraiból; előre bocsátva még: hogy a török, hihetőleg azért, mert a német őrséggel könnyebben elbánhatni vélt, Mátyásnak azt tanácsolta, hogy a magyar végvárakba német őrséget rendeljen:

„Mátyásra nézve alig mondhatott volna ezeknél kellemesb dolgokat a török követ. A bécsi békekötés által kormánya elébe szabott korlátokat régóta sajnosan érzé, s többször szeretett volna is már azokon tágitani; de idegen katonaság ugyanazon szerződés tilalma miatt az országban nem lévén, abban nem volt módja. Annál örömestebb hajlott most a korlátlan hatalom ezen eszközének megragadására, minthogy azt maga az ellenség javaslá, s e javaslat elfogadására a török béke biztositása is elég mentségül szolgálhatott, ha tán a magyarok a bécsi békekötés e sérelme ellen felszólalnának. Sejté azomban maga is, hogy ily lépés ujabb feszültséget hozna a nemzet, s kormány közti viszonyokba, s habozásában a törvény és önkény közt, Albert öcscsétől, Belgium kormányzójától kért tanácsot. „A török ama kivánata“ — irá neki pár hét mulva, „hogy a magyar végekbe magyarok helyett németek tétessenek, a magyarok pedig mezei munkáikra küldessenek vissza, mi nélkül a megkötött békét fenntartani nem lehetne, igen nagy fontosságu, kivált miután az egész nemzetre nézve sérelmes .... Mi minket illet, minél tovább fontolgatjuk, annál inkább isteni végzet szinében tünik előnkbe, hogy a török maga eltörölni kivánja a Bocskay idejében alkotott törvényeket és kötményeket, s miként akkor ellenünk, (tehát az uralkodóház és Magyarország érdeke kétféle valami) vagy most a magyarok ellen nyilatkozik, s mit akkor tőle hosszú, bajos alkudozások által se lehetett kieszközölni, azt most ebből eredő saját kárának s veszedelmének daczára önmaga oly hévvel kivánja. Ezáltal a német nemzet, melyet a magyar olyannyira lenéz, hogy Magyarországban saját védelme (köszönjük az oly védelmet) végett sem tür, őt megillető előbbi méltóságára emeltetnék, s e szép alkalmat nem kellene elszalasztani. Midőn akkor a pozsonyi országgyűlésen titkostanácsosunk Molarth János, a németeknek a végekbe bocsátása végett oly hosszan s fáradalmasan alkudozott .... egyéb sértő nyilatko-

zatok közt akként válaszoltak, hogy ők ugyan nem ellenzik a németek behozatalát, de csak őrizet s védelem végett, ugy mindazáltal, hogy a végházak kulcsai, azok kapitányságai, a magyarok kezében maradjanak. Most e hálátlanságok-és bizalmatlanságokért (mintha nem lett volna ok elég) maga az ellenség méltó büntetést szab rájok, midőn tőlük a végházaknak nem csak védelmét, de kulcsait, igazgatásait, egészen elvétetni kivánja. Ha megfontoljuk, hogy Magyarország a mi magas házunk öröksége, s e mellett meggondoljuk azt is, mily különös, ártalmas fondorlatokat szőnek a magyarok, hogy a szabadválasztást benn és kinn megalapitsák: (persze hogy a nemzet is saját szempontjából itélt) ugy találjuk, nem nyulhatunk jobb eszközhöz, mint ha — a török kivánsága szerint is németek által helyettesitjük a magyarokat, kivált miután e módon a gonoszokat is mindenkor rendben tarthatjuk, a kirugókat megbüntethetjük, s következőleg Magyarországot magas házunk örökségében annál könnyebben megtarthatjuk. Ha továbbá a magyarok jelen állapotát tekintjük, ugy találjuk, hogy ők most szegények és gyöngék, a békéért epedő többi tartományokból sem várhatnak segélyt, melylyel e szándékunkat ellenezhetnék: hadi készületektől tehát e miatt félni nem lehet; s akarnak, nem akarnak, kénytelenek akaratunk-s parancsunkhoz simulni, s engedelmeskedni, *kivált miután egy részről a töröktől, másról tőlünk kellene tartaniok*, (tehát a török vagy ők!?) ha valamely káros mozgalmat kezdenének . . . . Végre ezen régen várt, s most kinálkozó alkalom, a végházakat németekkel rakhatni meg, egyszersmind eszközt is nyujt kezünkbe Erdély megtartására, mi a németek behozatala nélkül egyáltalán nem volna lehetséges, miután Erdély felső Magyarországgal, s ez avval szoros összeköttetésben van, egymást segitik, s egymás hajába kapni nem hajlandók. S ekként a németeknek a végházakba való vitele által, mind a végek megvédetnének, mind a portánál házunk ellen fondorkodók (mindig csak: házunk) megbüntethetnének, mind Erdély megtartatnék Magyarország mellett, mind egyéb százszoros haszon eszközöltetnék."

Mátyás uralkodásából, kinek a magyarok hálát szavaztak, elégnek tartjuk e levelet felemliteni.

V.

II. Ferdinand követte Mátyást, kinek trónra léptekor a magyarok ismét reméltek, s egész kormánya nem volt egyéb duló valláshábórunál, félretéve minden más gondot, egyedül a protestáns vallás kiirtására törekedett, s a nemzetet folytonos vérengzés által szintén a pusztulás felé segitette.

VI.

III. Ferdinand folytatta a valláshábortút, s ugyannyira megfeledkezett Magyarországról, hogy a török, — bár vele béke köttetett, — egy betörése alkalmával Eszterházy nádornak, Lippay kanczellár által kellett sürgettetni a királyt, küldene pénzt legalább is két ezer zsoldos fogadására, s engedné meg egyszersmind a vármegyék felülését. „De ezek az emberek“ — irja Lippay kanczellár a nádornak — „magukat sem tudják oltalmazni, nem hogy minket .... A minemü gubernatióval vannak, igazán mondom nagyságodnak, hogy én egyebet nem várok utolsó romlásnál, nem csak a töröktől, de másutt is .... Most az egy isteni félelemnél több jó bizon nincsen ugy látom az egész gubernatióban. Jó az egynek, igaz; de több is kell hozzája. Ezek az emberek mindenestől bemerültek a birodalmi hadba, ugy hogy még fülök sincsen ki belőle, hogy hallani kivánnák a mi nyavalyáinkat. Meg is vagyok szólitva, noha nem ő Felségétől, hogy az nagyságod irásainak csak is a velejét vegyem ki, n e fáraszszam annyival, és terheljem fülöket. De én ... vagy szeretik vagy nem, untig, fáradtig előbeszélem nyavalyáinkat; ne vethessen a világ, sem én reám, sem nagyságodra. Oly nem örömest hiszik el a töröktől való félelmünket, hogy még Damasd elveszte sem tudja őket felébreszteni .... Damasd ugyan nem nagy erősség; de elvesztének következései igen roszak. Még is mind halálig a tractát, békealkut emlegetik .... Attól félnek, hogy megharagszik a török, és minden jóakaratját leteszi, ha berzenkedünk.“ — Végre nagy erőfeszités mellett mégis sikerült a kanczellárnak, hogy két ezer lovasra pénz utalványoztassék, s a nemesség felülése iránt megadassék az engedelem. Tehát nem hogy védtek volna, — de magunkat is csak engedelem mellett védhettük.

„A számtalan kifogások és követelések, melyekkel a török a béke megkötését annyira megnehezitette, hogy az alkudozás már egészen megszakadni, s a háború elkerülhetetlenül bekövetkezni látszék, annál nagyobb aggodalmat gerjesztett a nemzetben, minthogy a végházak, a német birodalomban folyó vallási háború óta fölötte rosz karban léteztek. Mily alapos volt ezen aggodalom, kitünik azon kimeritő véleményből, melyet Eszterházy Miklós, a gondos nádor-ispán, 1641 végén, a török-béke tárgyalása alatt, az ország, s különösen a véghelyek védelmei állapotáról, a király elébe terjesztett. Látjuk ebből, hogy Csehország, Morva, Slezia, számos évek óta egészen megszünteték, a német örökös tartományok pedig oly hanyagul és hiányosan küldötték, a nekik is védelmül szolgált végházak jókarban tartására rendelt pénz- és fegyveres népből álló segedelmüket, hogy e várak falai jobbára düledező állapotban léteztek, őr és védszer félannyi sem volt bennök, mint azelőtt, Mátyás idejében; és még e csekély számu őrségeknek is, ha nem loptak,

nem raboltak, nem volt mit enniök. Ez volt oka, hogy a török birtokába oly gyakran betörtek, s azokat is hasonló rablókalandokra ingerelték, miket aztán oly sűrűen és kártételekkel űzött a török, hogy a magyaroknak az utolsó 4—5 év alatt, csak foglyok kiváltására mintegy 200 ezer ftot kell vala fizetniök."

Ennyire mert a nemzet, a magas ház érdekeit támogató német őrségekkel.

Az ország ily nyomorult helyzetéhez járult még a Rákóczy Györgygyel folytatott vallásháború. Bethlen István akkor szemrehányásokat tett a nádornak, a papságot pedig vádolá, hogy: „Pedig az evangelikusok közt is sokan voltak oly jó hivei ő felségének, mint azok, kik az ily resolutiót meggátolták .... Nem tudom mi hasznok az nagy pap uraknak is ő kegyelmeknek az nagy romlásban? Noha nagy és szép csendes uraságok volna ő kegyelmeknek. Csak erővel ne akarnák az embereket idveziteni, hanem hagynák az Isten szent lelkének vezérlésére."

Ilyen volt a III. Ferdinand országlata is. A helyzetre fényt derítő pontokat szóról-szóra közöljük, nehogy elferditésről vádoltathassunk.

VI.

A már gyengülő s hanyatlófélben lévő törökön Sz.-Gothárdnál végre diadalt nyert a keresztény had, mely diadal után Vasváron a trónon ülő Leopold békét kötvén, a békéről következőképen ir Horváth Mihály:

„Minél nagyobb örömet ébresztett a keresztényvilágban a szentgothárdi győzedelem, mely által a keresztények annyi évek után először nyertek diadalt a török derékhada felett: annál nagyobb volt a meglepetés, az elégületlenség, a búsulás, a német birodalomban nemkevésbbé, mint Magyarországon s Erdélyben, midőn a vasvári békekötés hire elterjedt. A birodalmi rendek boszankodva hallák, hogy a császár hirök s tudtok nélkül kötötte meg a békét, az oly nagy reményeket ébresztett hadjárat alatt, melyhez mgok is tetemes áldozatokkal járulának. Hangosabb, közönségesebb volt az elégületlenség és boszúság kitörése Magyarországon. Száz tizennyolcz év óta létezik a király és nemzet közös akaratával alkotott, a királyoktól esküvel pecsételt és többször megujitott törvény: hogy midőn akár békéről, akár fegyverszünetről kell határozni, a királyi felség a magyarok tanácsával éljen; maga Leopold is midőn trónra emeltetett, hitlevelében egyebek közt azt is fogadta: hogy valahányszor Magyarország ügyeiről kellend határozni, azokban mindig a magyarok tanácsával fog végezni. És ha nem volna is ilyféle törvény: mi igazságosabb, mint hogy jogaikról, szabadságaikról, országukról s magukról, nálok nélkül semmi se végeztessék? A béke alattomos megkötésében mindez mellőztetett. Legalább Újvárt

kellett volna megvenni, a külföld szivességéből annyira erősödött sereggel, hogy avval még Buda vivását is meg lehet vala kisérteni. De igy Újvár, Nográd, Nagyvárad a török kezében hagyatván, nincs már oly vidék az országban, mely a török rablásainak s dulásainak kitéve nem volna. Az érsek-ujvári basa egészen Morváig terjeszti már ki a maga hatóságát. A béke, melylyel oly jeles várak, oly nagy területek elvesztek, nekünk egy szerencsétlen háborúnál is károsabb; az ellenségnek a győzedelemnél is előnyösebb."

Uralkodói önkényből származott, a nemzet reményét, lelkesedését igy összetörő tény, a végrevalahára kivivott diadalt megsemmisitő korlátlan hatalomgyakorlás, valóban oda mutat, hogy a kormány nem csak hogy jobbágytelepeknek nézé a nemzeteket, de hogy csekély önhaszonért azok végromlását is kész lett volna aláirni. Veszteség vagy diadal egyenlően kárára volt a magyarnak.

A külföldi segélyhad száz diadal árával se fizette volna pedig meg azon zaklatásokat és zsarolásokat, melyeket az országon véghezvitt.

„A nép már a különben gyülölt török uralmati s inkább ohajtá a fennállónál. A gyülölet oly fokra hágott a tél folytában, miszerint a németek már alig mutathatták magukat anélkül, hogy a nép körülöttök össze ne csoportozzék: s midőn kissebb csapatokban utazának, a vármegyék őket helységről helységre kénytelenittettek kisértetni, hogy őket a rablásban gátolják, s a dühös nép boszújától megóvják."

Az ily segitség aztán nem nagy hasznára volt a nemzetnek.

„Egy napon, midőn Pasko Kristóf, az erdélyi fejedelem Konstantinápolyba küldött követe, a maga titkára, Rozsnyai Dávid által Reinninger Simon császári ügynököt, az erdélyi ügyek előmozditása végett sürgetné, Tafferner jezsuita, Lesley nagykövet gyóntatója, ki történetesen Reinningernél vala, hallván Rozsnyai előadását, következő szavakat intézé hozzája: „Istennek hála, valahára ti magyarok is elveszitek, amit érdemeltek; ti a felséges osztrákháznak több izben sok gondot és bajt szereztetek, de megfogyva, meggyengülve, ezután nem fogtok gáncsoskodhatni, s ne is várjátok, hogy sorsotok a mi közbejárásunk által enyhittethessék." Mindig boszantóbbak valának és szélesebben is elterjedtek a magyar közönségben ama gúnyos beszédek, melyek az udvarhoz járatos német urak ajkairól hallatszottak. „A magyaroknak is, — mondák ezek — majd nem sokára letépik forgóikat, kucsmáik, kalapjaik ékességét, s megfékezik a szilaj népet; dolmányaik arany, ezüst gombjait ólomgombokkal cserelik fel, cseh nadrágba szoritják száraikat, s igát vetnek kemény nyakaikra" stb.

Az ily hizelgő szavak, képzelhető, mennyire emelték a nemzeti közérzelmet a német kormány iránt, s mily nagy hálára kötelezték le.

Az 1665-diki országgyülésen a rendek egy kérelmet adtak be

Leopoldnak a német zsoldos hadakat illetőleg: hogy szabaditsa meg őket a nyűgtől ő felsége; engedje át nekik magoknak tűzhelyeik védelmét; tapasztalni fogja, hogy őket a németek sem vitézségben, sem hűségben nem múlják felül: különben azt kellene hinniök, hogy az idegen zsoldos had nem a török, hanem Magyarország szabadsága ellen hozatott be hazájokba.

Igértetett, hegy a német zsoldosokat ezután szigoruabb rendszabályok közé szoritják. Az igéret igéret maradt, bár Kassára mint Ónodba magyart, amoda Csáky Ferenczet, emide Pethő Zsigmondot nevezték ki főkapitányul. „Ez indithatta a kassaiakat, hogy Stahrenberget, ki Csáky hivatalba iktatása végett kir. biztosul jött hozzájok, városukba nem eresztették; a 13 felvidéki megye pedig, nov. 12-kén Kassán tartott gyülekezetében, a vasvári békekötésnek ujabban is ellentmondott; mert látván egy részről a török rablókalandjait, más részről a labanczok ragadozásait és hatalmaskodásait, mi elébb csak gyanú volt, mindinkább hitté kezdett válni a kedélyekben: hogy a bécsi udvar akként egyezett meg a portával, miszerint mind a ketten tetszésök szerint bánhassanak az országgal, s bármit mivel is egyik, abban őt a másik nem akadályozza."

Egyáltalában, a Leopold kormánya se tartozott azok közé, melyek a nemzet szivében hálát, az országban pedig áldást terjesztettek volna.

„A politikai pártdüh, egyesülve a nemzetiségi és vallási türelmetlenséggel, oly gyülölettel és oly szánandó módon dult a hazában, hogy történelmünknek ennél alig van szomorúbb időszaka. Mig egyrészről Ampringen kormányzó, a nemeseket és nemteleneket egyaránt türhetetlen adókkal terhelte, s a népet szabadsága elvesztésére, az idegenek uralmára minden falatjánál, minden italánál emlékeztető fogyasztási adót (accissakat) kiméletlen szigorral szedeté; más részről a német tábornokok és várkapitányok, kivált a véres emlékezetű Kobb, a bujdosókra, kik szintén nem szüntek meg becsapkodni, formalis vadászatot tartott, s az elfogottakat karóba vonatták, kerékbe törették, s a halál más kinos nemeivel végeztették ki."

Soprony, Mosony, Pozsony, Trencsény, Árva, Liptó, Turócz megyei s bányavárosi protestáns lelkészek a király s katholikus vallás ellen intézett s intézendő lázadásról vádoltatván, bár az reájok be nem bizonyult, mindazonáltal a büntetéstől mentek nem maradtak. „Választásukra hagyatott, vagy végkép kiköltözni a hazából, vagy ha benn maradni kivánnának, téritvény által kötelezniök magukat, hogy lelkészi, tanitói tisztjükről örökre lemondanak, s nem csak hűségben maradnak, hanem a lázadásról gyanúsokat is feladják a kormánynak. Kik a számüzetést választották, útlevéllel elláttatván, egy hónap lefolyta alatt köteleztettek családjaikkal elhagyni az országot." „A lelkészektől ekképen megfosztott bányavárosok követeket küldének Ampringen kormányzóhoz, esedezvén, engedtetnék meg nekik más lelkészeket választani. De válaszul nyerték: hogy ez nem áll hatalmában, miután ő felségének akarata, hogy a többi predikáto-

rok is eltávolittassanak az országból. A követek tehát Bécsbe mentek, s egy szivreható folyamodásban könyörögtek a császár előtt: engedtetnék meg nekik, kik hűségöket soha meg nem sértették, kik vérüket ontani is készek ő felsége szolgálatában, hogy minden városban legalább egy német, s egy tót ajku lelkész választathassék, kik ha nem is templomban, legalább magánházakban táplálhassák őket szellemi eledellel. A folyamodók Bécsben Szelepcsényi érsekhez utasittattak, ki őket 1674-ki január 16-kán oly válaszszal bocsátá haza, hogy folyamodásaik a márcz. 5-kén Pozsonyban tartandó rendkivüli törvényszék által fognak tárgyalásba vétetni: ennek itéletéből értendik meg ő felsége akaratát. Az érsek egy körlevele ugyanazon napra valamennyi evangelikus és reformatus papot és tanitót a törvényszék elébe idézett, hogy feleljenek Majláth Miklós koronaügyvéd azon vádjára, mely szerint „ők is részesek volnának a múlt évek folytában ő felsége ellen némely gonosz emberektől inditott utálatos lázadásban.“ E törvényszék múlt évi eljárása után előre láthatták sorsukat az idézettek; miért sokan még idején Erdélybe, vagy a török földre, vagy Németországba menekültek. A megjelentek száma mégis többre ment háromszáznál. Most a Vitnyédy levelein kivül, a budai basának egy állitólagos levele szolgált vádalapul, mely szerint a basának 50 ezer tallért igértek, ha minél több kathol. papot elfogat. Az itélet, mint az elmult évben, valamennyire halált mondott; a kegyelem valamennyinek ugyanazon feltétel alatt adatott meg. Kétszáz harminczhatan mindjárt aláirták, része a kivándorlásról, része a tanitói s lelkészi hivatal elhagyásáról szóló téritvényt, s bántatlanúl hazatérhettek. A többiek Leopoldvár, Sárvár, Berencs, és más várak börtöneibe vettettek. De a szenvedések, rábeszélések ezek közől is számosak állhatatosságát megtörték, s aláiratták velök az egyik vagy másik téritvényt: nehányan szökéssel menekültek. Hatvanegyen, mások szerint hetvenen, kiknek két harmada kálvinista volt, szenvedéseik által is hajthatatlanok, részint Triesztbe, részint Nápolyba vitettek gályarabságra. Nápolyban, az odajutott negyvenegyből a következő évben, miután három onnan is megszökött, s többen elhaltak, még harminczan valának életben,“ — kik végre a b r a n d e n b u r g i é s h o l l a n d i f e j e d e l m e k k ö z b e j á r á s a f o l y t á n hazabocsáttattak.

„A bujdosó elégületlenek, kiknek számát az elbeszélt események egyre szaporíták, hitfeleik ezen üldöztetését számos becsapásaik alkalmával, hasonló kegyetlenséggel boszulták meg a kath. papokon, szerzeteseken és a német katonákon, kiket elfogniok sikerült. De ezekért aztán az iszonyu Kobb sem maradt adósuk. Az ily kalandoknál elfogottakat csoportosan vonatá karóba, töreté kerékbe, sütteté lassu tűzön, nyuzatá elevenen stb. A kuruczok és labanczok a legvadabb embertelenséggel dühöngtek egymás ellen. E szörnyűségek szinhelye kivált a Tisza vidéke volt, mert a bujdosók jobbára Debreczen s Eger táján tartózkodtak, onnan intézték becsapásaikat.

Februárban (1674) Barkóczy István, szabolcsi főispán, ki Ferencz testvérével s Pálfy Miklóssal álla őrt Kobb mellett a Tiszavidéken, Nánás mellett mintegy 500 kuruczot lepett meg s fogott el; a kuruczok viszont a tavasz végén Ónodnál Pálfynak majdnem egész dandárát levágták vagy fogolylyá tették. És mig a két fél egymást igy rontá, öldöklé, a föld népét ezek is, amazok is iszonyu módon zaklatták, sanyargatták e hadjárataik alkalmával. Alig vonult el a kurucz csapat, már is a labancz had ült a védetlen nép nyakán. Megrendül a hazafi szive, midőn e zsarlások s pusztitások leirását olvassa az évkönyvekben."

Nem egy borzasztó jelenet fordúl elő a századon át duló, fosztogató, pusztitó, — német részről a labancz, magyar-török részről a kurucz csatározások s politikai küzdelmek alkalmával is. A politikai s vallási bujdosók, üldözöttek, azzal, kivel lehetett, tehát franczíával, lengyellel, törökkel lépvén szövetségbe, igyekeztek hazájokat a német kormány alól kiszabaditani, s tulajdon jogaikat a vérrel szerzett anyaföldhöz, és soha el nem adott, de elnyomott szabadságaikat visszaszerezni.

Bár Leopold Kara Musztafa nagyvezért rövid időre adományával maga részére hóditotta, a szövetségesek nem hagytak fel háborús terveikkel: „Mialatt Bethune a zsoldjába fogadott hatezer lengyelt felkésziti s Boham őrgróf vezérlete alatt az országba inditja, a magyarok Veselényi Pál alatt már a nyár közepén kicsaptak, s a Hegyalját, melynek urnéja, Zrinyi Ilona, Rákóczy Ferencz özvegye, hozzájok csatlakozni vonakodott, elpusztiták; Schmidt tábornokot jul. 22-kén Lebenye mellett megverték; a következő hónap folytában Savnikot, Késmárkot hatalmokba ejték. — A bécsi udvar ezek hirére ismét a véres emlékezetű Kobbot nevezte ki Strasoldó helyett kassai főkapitánynyá, ki mihelyt magát tisztébe bevezettette, körleveleiben, melyekben vérveresre festett akasztófa, karó és kerék volt ábrázolva, ismét karóba vonatással, kerékbe töretéssel fenyegetett mindenkit, aki fegyveresen elfogatik, vagy különben egyetért a kuruczokkal, mit aztán többeken nem sokára végre is hajtott. Egyedül a kassai piaczon 62 magyar vérzett el bakó keze által, 22-ten karóba vonattak, negyvenen, köztök kilencz hires vitéz férfiu, lefejeztettek. De e kegyetlenséget aztán a magyarok is hasonlóval viszonozták. Tokaj és Ónod közt egy német ezredet megvervén, foglyaikat, voltak légyen tisztek vagy közlabanczok, egyaránt karóba vonatták. E közben Boham őrgróf is megérkezett kétezernyi lengyelből álló dandárával, s miután októb. elején a Forval által Erdélyben szintén franczia zsoldra szedett ugyanannyi főből álló haddal s mintegy másfélezer kuruczczal egyesült, Nyalábnál, Szatmárban, a Schmidt vezérlete alatt lévő császári hadat megverte. Ezer ötszáz német, köztök Herberstein szatmári kapitány hullája fedte a csatamezőt."

A foganatba vett eszköz csakhamar bebizonyitotta káros következését. A bujdosók kegyetlenséget kegyetlenséggel viszonozván,

a mindkét fél részéről napirenden levő visszatorlások, lázas ingerültségbe hozták az egész nemzetet. Ezt a higgadtabb gondolkozású, bár a kormányhoz szitó egyének látva, s a mindinkább túlfeszitett húrok elpattanásától félve, békésebb rendszabályok behozatalára birták Leopoldot, ki is a vérengző Kobb helyett az emberségesebb Wrbna grófot nevezte ki főkapitánynak. „Majd 1678 tavaszán a hűséges főrendeket is Pozsonyba hivatá, hogy a belbéke helyreállitásáról tanácskozzanak, Hocher birodalmi kanczellárt küldvén le közéjök a maga biztosául. Az urak véleménye most is az volt, melyet már több izben nyilvánitottak: vezettessék ki a német hadsereg, töröltessenek el a törvénytelen adók, adassanak vissza a protestánsoktól elvett, és különben is sokhelyütt üresen álló templomok, tartassék országgyülés, választassék nádor, helyeztessék vissza az alkotmányos kormányzat, és magoktól megszünnek a zavarok. Midőn a heves indulatú Hocher ismét s valamennyitől csak azt hallaná javasoltatni, mit már annyiszor hallott, s mindenkor ellenzett, haragra gyúlván, a magyarok ellen szitkokra fakad, őket pártütőknek, lázadóknak nevezi. A szörnyű szót néma csend követi a méltó fájdalomtól s boszuságtól elárasztott gyülekezetben. Örökségeiket a felkeltek dulták, égették; a foglyok, még a németeknél is kegyetlenebb bánásmódban részesültek hűségök miatt, s csak nagy dijakon válthatták meg szabadságukat; kik hűségökben a király mellett fegyvert fogtak, honárulóknak, a haza ellenségeinek tekintettek. És mindezen szenvedések díjául most a német kormány is, melyért mindezt tűrték, pártütőknek, lázadóknak bélyegzi őket! Ez már kimeritette türelmöket. Az elbusult urak közől Pálfy Tamás nyitrai püspök s kanczellár emel szót. Inti Hochert: „ily általános és vakmerő gyanusítással ne sértse a nemzetet, ne gyalázza nevét, melyet néhányak bűne miatt szenny nem érhet; ha valamennyien pártütők, nevezze meg őket személy szerint. Avagy tán nem szabad szólniok a hazai jogokról, kik alattvalói, nem rabszolgái a királynak? Bűn-e az, ha szabadságaikat, melyeket őseik, midőn az uralkodóházat az ország trónjára meghivták, magoknak, s utódaiknak számára fentartottak, de Hocher s a hozzá hasonlók jog és igazság ellenére megsértettek, helyreállittatni kivánják? Vagy azt akarja-e, hogy fel se jajduljanak, sőt meg se moczczanjanak, bár az idegenek önkénye által kifosztatnak? Mindenben megegyezzenek, mindent tapssal fogadjanak, akár törvényes, akár törvénytelen, méltányos vagy igazságtalan dolog kivántatik tőlök?“ Hogy Hocher a már annyiszor hallott panaszokat ismét hallani megunta, annál semmi sincs természetesebb, de hogy vajjon a rendek, annyiszor, és sikertelenül szivesen panaszkodtak-e? saját sorsunktól kérvén feleletet, bámuljuk magunkat, hogy keserves kitartásunk által mégis gátot birtunk vetni a megsemmisülésnek, mely annyiszor himbálá Damokles kardját a nemzet feje felett.

S ha bár nem hozatott is be Magyarországba az inquisitó, de a vallási üldöztetés ha nem oly borzasztó módon is, de elég kegyetle-

nűl üzetett, s tiltatott meg minden lehető mód felhasználása mellett a meggyőződés, lélek és gondolatok szabadsága. A protestánsoknak „templomaik, paplakjaik, iskoláik, kórházaik s azoknak alapitványai erőszakosan lefoglaltattak, részben ólakká vagy más világi czélokra fordíttattak. Miképen halottjaiknak csak nagy díjak lefizetése mellett adhatják meg a szeretet és tisztelet utolsó bizonyitványait. Miképen lelkészeik, tanitóik mindenféle szines ürügy alatt házaikból kiűzettek, börtönbe vettettek, hallatlan kinzásokkal faggattattak; bujtogatás, lázadás szine alatt száműzettek, vármunkákra, gályarabságra hurczoltattak; a többiek tanitói tisztökről lemondani kényszerittettek, ugy hogy a nép minden istenitisztelet nélkül barmok módjára kénytelen élni, s még a csecsemők közől is számtalan halt el a keresztség nélkül. Miképen nemesek és parasztok egyaránt különféle őrv alatt elfogattak, javaiktól megfosztattak, vallásukból kitérni, a kathol. papokat fizetni, katonai hatalommal is kényszerittettek. Miképen a nemesek a vármegyékben birói tisztökből, a polgárok a városokban hivatalaikból kivettettek; ugy hogy e gyülésre is többhelyt csak a katholikusok választhattak követeket. Miképen a protestánsoknak, bár benszülöttek, a városokban házat venni, megtelepedni, a czéhekbe lépni nem engedtetik; az iparosok czéhjogaiktól megfosztattak, kathol. isteniszolgálatra, egyházi menetekre kényszerittettek. Miképen a protestánsok végrendeletei végre nem hajtatnak, kegyes hagyományaik más czélokra fordittatnak stb. Kérik tehát a királyt, vessen valahára véget még ezen országgyülés alatt királyi hatalmánál fogva e sérelmeiknek, s helyezze vissza hűséges evangelikus rendeit azon állapotba, melyet nekik törvények, szerződések biztositanak.“ A kérelem pusztában elhangzó szó volt mindig, csak akkor és addig teljesittetvén, mig a nemzetnek fegyveres hatalma volt azt önerejéből is kivivhatni. A bizalom azért hatalmasan követeltetett mindig.

Tökölinek a bécsi kormány ellen tartó hosszasabb küzdelme igen sok példákban mutatá be mind Magyarországnak, mind Európának a bécsi kormány politákáját, hol a lovagias fogalomnak ugyan még csak szinére se találunk.

1683-ban már csak árnyéka volt egykori fényének a török hatalom. A magyar, Hunyadi János és Mátyás király alatt oly tiszteletet szerzett fegyverének minden külsegedelem nélkül, hogy a hatalmas török, és nem a magyar tartá a békét szerencséjének. Mióta idegen kormány ült a trónon, a török birodalomnak prédája és játéklabdája lett Magyarország. Most, Leopold alatt, midőn mind európai, mind ázsiai hatalmára nézve hanyatlásnak indult ez egykor Európát reszkettető harczias uralom, XI. Incze pápának még most is össze kellett tenni kezeit, s Isten szerelmére kérni Lajos franczia királyt, hogy venné szivére a kereszténység ügyét. Bécs is fenyegetve lévén, tehát a császár is komolyan kezde gondolkozni, minden elérhető szomszédot segitségre hiván.

Waldstein gróf és Zierovszky császári követek Szobieszky János lengyel királynál teljesen czáljokat érték. Márcz. 31-kén egy szövetségi okmány iratott alá, mely szerint a szerződő felek kötelezték magokat, hogy egymást a török ellen kölcsönösen segélyezzék; a lengyel király 40 ezernyi sereggel igérkezett Leopold hadaihoz csatlakozni, ha a török Bécset ostromolná; a császár pedig hadi költségek fejében egy millió 200 ezer ftot kötelezett lefizetni szövetségesének. A bajor és szász választófejedelmek példájára, s a pápa sürgetéseire a birodalom többi fejedelmei és rendei is bőséges segedelmet igérének. A dolgok ezen állásában a bécsi kormánytanács minden egyezkedést megszakaszta Tökölivel, kivel ezóta csak büszkén s megvetéssel kezdének beszélni. Ez vala rendes modora e kormánytanácsnak: bőkezű volt az igéretekben, mig félt, csökönyös az engedményekben, ha félelme megszünt."

A Bécs védelmére mindenfelől összecsőditett segét-hadaknak kedvezni kezdvén a szerencse, különösen a Szobieszky hős karja által, Budáig nyomták a hátrálni kezdő törököt, s végre, amint tudva van, és oly rettenetes nagy tény gyanánt feljegyezve az osztrák uralom krónikájában, noha azelőtt és azóta kisebb hanggal hirdetett sokkal nagyobb diadalok vivattak már, — tehát végre Buda is megvétetett.

Mint minden, úgy e győzedelmet is rettenetesen meg kellett fizetni az országnak. „A német katonaság, irja krónikájában a soproni Csányi János, erős executiókat tartott; mivel a lakosok a tiszteknek nem fizethették meg a havi pénzeket, minden marhájok elhajtatott s eladatott; a parasztok nagyobb része elfutott házaiból. Ekkor aztán földes uraik exequáltattak;.. a nemesekkel oly gonoszul bántak, hogy akik a végekhez közelebb estek, legértékesb vagyonukkal Sümeg várába zárkozának, ellentállásra készülvén. Három ezred parancsoltatott ellenök; de miután a felség ennek következményeire figyelmeztetett, ez mégis elmaradt... Számtalan magyar jön városunkba (Sopronyba) koldulni, kiket elébb a tatárok, aztán a két téli szállásolás alkalmával a németek mindenükből kifosztottak. Parasztok, kiknek azelőtt 12 ökre, 12 lova, 30 sertvése, és egy birkanyája volt, kiknek az itteni német napszámosok évenkint 300 keresztet s kalangyát is arattak, jőnek most hozzánk kenyeret kéregetni; s mivel őket eleinte nem akarták a városba ereszteni, a mezőn szedett parajt ették; ez mutatja, mily éhséget szenvedtek e szegények." És ismét: „A mi városunk is jóformán szenvedett a szállásolás alatt, bár mi, itt lévén maga a lothringeni herczeg szállása is, nem természetben, hanem pénzül, havonkint 1800 ftot adtunk tartásukra, s e felett szénát és zabot 80 lóra. De a Rábaközét két hónap alatt annyira kiélték a katonák, hogy a legtöbb falu üres maradt, a parasztok elfutottak, ugyanannyira, hogy a katonákat február végén a Rábaközből Ausztriába kellett küldeni, mivel amott már nem volt mit enniök. Maguk a szegény lakosok kutyáikat,

macskáikat is kénytelen voltak megenni éhségökben." Az ily diadalok nem igen szoktak áldást hinteni a nemzetekre, bár nagy volt szegény Magyarországban az öröm, de, irja Horváth Mihály: „Az öröm, melyet Budának s vele az ország nagy részének a török járom alól megszabadulta a hazafiak kebelében ébresztett, nem maradt sokáig háboritatlan. A mint csökkent a török hatalma, s benne gyöngült a támasz, melyhez a nemzet 1604 óta vivott szabadságharczaiban újra meg újra folyamodott: ugy nőtt a császár szolgálatában lévő hatalomviselők, miniszterek, tábornokok önkényes hatalomgyakorlata az országban."

Mindez nem gátolta Leopoldot, hogy mit elődei több izben sikeretlenül kisérlettek volt meg, — a királyi méltóságot családjában örökössé tegye. Ki a nemzet lovagiasságát ismerte, tudta azt, hogy minden a legkisebb felhozható és véghezvitt jótettért, keresztül nézve a nagy roszakon, hálás szokott lenni.

Országgyülés hirdettetvén a királyi előadásokban többek közt ezek is foglaltattak: „Miután ő cs. kir. felsége, Isten segedelméből szerencsésen túlesett ama sulyos veszélyeken, miknek kedves Magyarországa, mely hajdan dicsőséges I. Ferdinand császár s király alatt az ausztriai fejedelmek, és örököseik, és utódaik uralmának s hatalmának mindörökre alávettetett, s miknek továbbá koronája, sőt maga ő felsége személye s Bécs városa s következőleg az egész kereszténység ügye a gonoszok pártoskodása miatt ki voltak téve, és miután az ellenség legyőzetvén, Buda, az országnak hajdan virágzó fővárosa, több más erőségekkel és helyekkel együtt a török torkából kiragadtatott, s a török szolgaság alól az ország nagyobb része kiszabadittatott: oda fordítá leginkább gondjait, miként lehetne ezentul hasonló veszélyeket megelőzni, az országot megbékéltetni, s azon bajoktól, melyek súlya alatt szánandólag nyögött, megmenteni. És végre nem látott hatékonyabb s alkalmasabb eszközt, mint ha egy részről diadalmas háboruját a török ellen folytatja, más részről az ország rendeivel közönséges gyülésen tanácskozik, s egyszersmind idősb fiát, József örökös főherczeget, szokott módon jövendő királyokul s urokul megkoronáztatja .... Adhatna ugyan ő felsége ezen országnak, melyet részint a lázadók, részint a török kezéből annyi munka, veszély, költség s az övéinek vére éltal foglalt vissza, teljes joggal új törvényeket; s mit fegyverrel foglalt el, azt a hadjog szerint külön meg is tarthatná magának s örököseinek, külön kormányozhatná szelid s alkalmas törvények által: ő felsége mindazáltal vele született kegyelmességénél fogva a KK. és RR. régi jogait, kiváltságait, szabadságait és törvényeit épségben hagyni, s azokat a megkoronázandó új király által azon esküforma szerint, melyet I. Ferdinand koronáztatásakor mondott, nemkülönben azon esküforma szerint, mely felett, mindennek, a mi kétséges, ártékony, vagy épen kivihetetlen, mellőztével, az

egyesség megtörténendik, szinte megerősittetni; a fegyverrel visszafoglalt részeket az országba bizonyos módon ismét bekebelezni s a régi törvények alá vetni kivánja; csak ugy mindazáltal, ha elébb az, mi I. Ferdinand esküformájában II. Endre 1222-ki 31-dik t. czikkének megtartásáról beiktatva létezik, meg fog igazittatni, egyszersmind pedig a felséges osztrák ház trónörökösödési joga, mely ünnepélyes szerződések által szereztetett, és ámbár az osztrák ház elsőszülött herczegeinek a királyi széken egymást szakadatlanul történt felváltása által tényleg megtartatott, de az idők mostohaságában, a belmozgalmak alkalmával, e század elején, a roszakaratuak sérelmes értelmezése által szinleg meggyöngittetett s kétségbevonatott, a rendek méltányos kijelentése által tökéletesen helyreállittatik, s az e végre alkotandó és a koronázási oklevélbe is beiktatandó törvényczikk által örök időkre megerősittetik.“ Fejtegeti továbbá, mily ártalmas, a kormányzást mennyire lehetlenitő azon ellentállási jog, mely II. Endre említett t. czikkében foglaltatik. Végül felhivja a rendeket, hogy minél elébb adják be fontosabb sérelmeiket, s egyszersmind gondoskodjanak a megrendült igazságszolgáltatás helyreállitásáról.

„A rendek azt kivánták volna, hogy a felsőtábla, valamint egyebekben igényli a kezdeményezési jogot, ugy e fontos tárgyban is elébb, vagy legalább velük együtt nyilatkozzék, s midőn őket a királyi személynök, Orbán István, a nov. 7-diki ülésben felszólitá, szólnának a királyi örökösödésről, mély s hosszú csend váltotta fel szavait. „Ne tartóztassa a rendeket, — e szavakkal szakasztá meg ismét a csendet a királyi személynök, — véleményök kijelentésében az, hogy az urak még nem nyilatkoztak; különben oly valami történhetnék a karokkal és rendekkel, mit nem vártak volna.“ Felállt végre Dolni István, az esztergami káptalan olvasókanonoka s követe, és az egész papirend nevében előadá: miképen az osztrák ház kegyelmessége s Magyarország megszabaditására forditott fáradalmai s költségei méltán igénylik, hogy a rendek ő felsége kivánataiban megegyezzenek; s a papság nevében ki is jelenti, hogy ő felsége ágyékából származó és származandó osztrák herczegek örökösödési jogát teljes készséggel elismeri; ám lássák a többi rendek, mit mivelnek. — „Ebben senki sem volna ellentartó a karok és rendek közől, — szólal fel utána Petróczy János, pozsonyvárosi jegyző s követ — csak a szabad választás előzze meg.“ — „Ki az, — vág szavába a királyi személynök — ki mégis a szabad választást vitatja?“ S midőn a követ neki megneveztetett, őt a maga itélőmestere által följegyezteté. A rendek nyilatkozatát sürgető ujabb ösztönzésére, Cserminczky Gáspár zólyommegyei jegyző s követ ugy vélekedett, hogy az örökösödés elvét elfogadhatnák a rendek; de Endre király törvényét épségben kellene fentartani. A királyi személynök figyelmeztetésére azonban, hogy feltételhez nem lehet kötni ő felsége kivánatának

teljesitését, Nádasdy Endre a dunántuli kerület nevében nyilvánitá, hogy József főherczeget elismerik örökös királynak; mire aztán a dunáninneni kerület is kijelenté, hogy a papsággal együtt elfogadja a király kivánatát. Hasonló szavazatot mondott Kende Ádám a 14 éjszakkeleti megye nevében, bár, mint megjegyzé, e megyék utasitásai ellenkezők. Követte őt a távollevő urak részéről Dúl Mihály, Koháry István követe, a királyi városok nevében pedig Petróczy János. S igy a rendek táblája egyező szavazattal végzéssé emelte a királyi ház férfi-ivadékának örökösödési jogát, csak azt kötvén ki, hogy ennek kihaltával a választási jog visszaszálljon a nemzetre, s ennek régi jogai és szabadságai az örökös királyság alatt is teljes épségökben tartassanak fenn."

Hogy itt nem egészen a nemzet hálája működött, ugy hiszem, ki a fenntebbi sorokat olvasta, be birja látni. A királyi személynök fellépése pressiót gyakorolt a jelenlevőkre, s utána a Dolni István beszéde, oly két előre kiszámitott valami volt, melynek pillanatnyi hatását biztosan lehetett várni. Tagadhatatlan, hogy az összefolyt érzelmeket egymástól rögtön elválasztani nem lehetvén, a féligmeddig ijesztés, féligmeddig rábeszélés által létrejött királyi örökösödést, mert a kifejezés ellen nem nyilatkozott senki, hálának is lehet magyarázni, s ha volt a hálára valami érdemes dolog, ugy a rendek keblében bizonyosan volt hála is. E pont fejtegetésébe azonban mélyebben nem bocsátkozhatunk.

A királyi személynök ezután az előadások másik főpontját hozta szőnyegre, fejtegetni kezdvén a rendeknek, hogy Endre király 31-ik törvényczikkének megigazitásával nem egyebet czéloz ő felsége, mint az ország, annak lakosai, mostani s jövendő királyai békeségét; mert valahányszor mozgalmak, lázadások támadtak az országban, azoknak forrása mindig ama törvényczikk volt, mely a rendeknek fegyveres ellentállásra jogot adott. Érezték a rendek, hogy a fenforgó körülmények közt e pontra nézve sem ellenkezhetnek a király akaratával; s ha bár emelkedett is kebelökből néhány szó, mely Endre király törvényét az 1622-ki 20-dik és az 1635-ki szintén 20-dik törvényczikkek értelmezése szerint tovább is fentartatni óhajtotta; a vitatkozás mindazáltal leginkább a körül fogott, mi módon segitsen magán a nemzet oly esetekben, midőn jogait, szabadságát a királyi hatalom erőszakosan elnyomni törekedik? Erről, ugy vélekedének, intézkedni annál mulhatatlanabb a jövőre, mivel ilyféle jogtapodás az örökös királyság alatt még könnyebben s többször nehezedhetik reájok, mint eddigelé: holott bizony e tekintetben eddig sem hiányzott az ok alapos panaszra. Ime, mondák, az eperjesi piaczon máiglan fenáll a vérpad, *) melyen az alkotmányos jogok annyi hazafiak kegyetlen kivégeztetésével megsértettek; s a

---

*) Karaffa vértlázító iszonyatosságait mert mindenki előtt ismeretesek, bővebben felhozni nem tartottuk szükségesnek.

nemesi kiváltságok gúnyjára máiglan számos ártatlan hazafi nyög ama város börtöneiben. Ime a törvények ellenére kivetett, s az ország lakosait koldusbotra juttatott elviselhetlen katona-porcziók kiméletlen executiója alatt jelenleg is pusztul az ország. Hosszas vitatkozás után végre abban egyeztek meg: menjen egy választmány a főrendekhez, mely az örökösödésre vonatkozó végzést tudtokra adja, s őket egyszersmind felkérje: nyilatkoznának, miként akarják az Endre király fenforgó törvényét módositani; a kormánynál pedig sürgetnék az eperjesi foglyok szabadon bocsáttatását, a kivégzettek özvegyeinek s árvainak megvigasztalását, az országra rótt porczió-szám kevesbitését.

A főrendeknél e közben már szintén folyamatban vala a két királyi kivánat tárgyalása. Az örökösödés ott még nagyobb ellenzésre talált, mint a rendeknél: attól féltek, hogy miután a bécsi minisztertanácsot eddig sem igen birták ellensulyozni a fejedelem előtt, az örökös királyság alatt végkép elvesztik befolyásukat. Legállhatatosabban ragaszkodott ez oknál fogva a választási jog fentartásához Draskovics Miklós országbiró, mignem a reá riadt királynak ezen szavai: „Te vagy tehát egyedül, ki fiamat örökös királynak elismerni nem akarod?“ — őt is elnémitották; a miniszterek egyike által novemb. 8-kán kezeibe csúsztatott irat pedig annyira felháboritotta, hogy azt felolvasván, szélhűdés miatt szörnyet halt. Eszterházy nádor, Széchenyi György primás, Korompai Péter nyitrai püspök s kanczellár igyekezetei, végre a főrendeknél is legyőztek az ügy örökösödésére, mint Endre törvényeinek módositására nézve, minden ellenzést; s a kir. előadásokra intézendő válaszfelirat nov. 10-kén a nádor javaslata szerint, mind az uraktól, mind a rendektől elfogadtatott. Kijelentetett ebben: hogy az ország rendei készek ő felsége elsőszülöttét örökös királyukká koronázni, ugy mindazonáltal, hogy az egyenes vonalon leszármazandó férfiágnak magva szakadtával a nemzet választási joga megint helyreálljon; készek továbbá igazitani Endre király törvényén is, feltéve, hogy a rendek ama joga épségben marad, mely szerint csak megidézve állittathatnak törvény elébe, s a biróság még hűtlenség esetében is törvényszabta legyen, végül köszönetet mondanak a királynak, hogy a töröktől visszafoglalt részeket az országba kebelezni igérte.

A török Magyarországból végképen kitakarodván, utóhangokul a karloviczi békekötés után Horváth Mihály ezeket irja: „Mohácsnál a nemesség szine királyával együtt elhullott. A nemzet egy része most a német császári ház ivadékát választá királyul, azon remény s biztatások által kecsegtetve, hogy e kapocsnál fogva biztosabban számolhat a birodalom segélyére. Mind hasztalan. Sőt épen ez sülyeszté el az országot: elegendő segély még ezután sem érkezett; a veszély ellenben nőtt, miután a franczia, a Habsburg-ház ezen újabb gyarapodását nem tűrhetvén, a törököt még inkább felizgatta. I. Ferdinand számtalanszor elejébe terjeszté Károly császár-

nak s a birodalom rendeinek, miképen végre is saját védelmök érdeképen kellend fegyverhez nyulniok; de minél tovább hagyják terjedni az árt, annál nehezebb lesz azt a maga medrébe visszaszoritani; most ezerekkel még többet lehetne segiteni, mint nem sokára milliókkal. Bécs orstroma rémülettel töltötte el Németországot; de a veszély multával ismét helyreállott a régi gondatlanság. Ezóta önfentartása, önvédelme végett néha-néha nyujtott ugyan segélyt Németország; de az többnyire későn érkezett és eredmény nélkül távozott, ugyannyira, hogy ártott inkább mintsem használt, hóditásainak mind tovább és tovább terjesztésére izgatván a törököt. És e fölött még azon megbocsáthatlan hibába is esett a német birodalom kormánya, melynek feje a magyarnak is királya volt, hogy e kevés jót és sok kárt eredményezett segélynyujtás következtében már arra is feljogositva hitte magát, hogy a magyart megfoszthatja nemzetiségétől, ősi alkotmányától. És nem egyszer történt, hogy a török visszanyomására behozott német katonaság nem a török, hanem a magyar nemzet maradványai ellen forditatott! s mig a török csak anyagilag, ő erkölcsileg hódoltatott; mig a török a magyarnak csak vagyonában dúlt, csak birtokait vette el, a német katonaság, mely védelmére vala rendeltetve, nemcsak vagyonát versenyt fosztogatta, hanem mintha ellenség földjén lenne, kénye-kedve szerint bánt vele; személyes szabadsága, nemzetisége, ősi alkotmánya ellen is irtó háborut folytatott. Csoda-e, ha aztán az ekként zaklatot magyar gyakran önként a török karjaiba vetette magát, ki ha koldussá tette is, de nem illeté személyes szabadságát, s vele együtt a németre fordult, ki a barát álarcza alatt még kiméletlenebb ellenévé lett?“ Ezeket irva, nem képzelhetjük el, miként beszélhet Horváh Mihály mégis, és ugyanezen történelmében oly háláról, minővel mi a németnek tartozunk? Igaz, hogy segélyével vertük ki a törököt, de nem lettünk volna e segélyre csak kissé erélyes magyar uralkodó alatt se rászorulva. És a török épen az ellenkirályok küzdelmét felhasználva alapitá meg másfélszázados uralmát Magyarország felett; s e másfél század alatt nem csak hogy nem védettünk, de több esetben még magunkat védeni se állt szabadságunkban. S vajjon végre is, nem Bécs ostroma töltötte-e el rémülettel Németországot, s akkor is a diadal kivivásában nem a Szobieszkyé volt-e a főérdem? Tehát a lengyeleknek inkább tartozhatunk hálával, kik a törökön a győzedelmet megkezdték. S ha most már Németország diadalra segittetve saját bőrének érdekében a diadalt felhasználta, és segedelmünkkel, mint mi az övével, tehát közösen küzdve szabadultak, és szabadultunk a töröktől, pusztán ezen küzdelmet tekintve, kölcsönös hálával tartozunk egymásnak, tehát hála a hálába: felmegy. Más rovásra iratott azonban azon garázdálkodás, melyet másfélszázadon keresztül szenvedtünk a törököt behozó ugynevezett német segitségtől, általa inkább nyuzatva mint gyógyittatva, inkább gyengitve mint erősittetve; — de mert e te-

kintetben mi volnánk a követelő felek, ezen számadás csak a rováson hagyatik.

A törökkel folyt háboru megszünvén, újra felszinre került a vallás kérdése, a nemzeti alkotmány nyirbálása, s a nemzet osztrákositása, miért Horváth Mihály szerint, szintén lehet, hogy hálára vagyunk kötelezve. „Kollonics maga, ki e terv létesitése által nemcsak az uralkodóház, hanem a kath. vallás érdekeit is, miket ő egymástól elválasztani nem tudott, előmozditani hitte, annyira bizott a sükerben, hogy meghittjei előtt nem is palástolá többé fő czélzatát. Rákóczy Ferencz tudósit, hogy többször hallották tőle e szavakat. „Faciam Hungariam captivam, postea mendicam: deinde catholicam“ — Magyarországot elébb rabbá teszem, aztán koldussá, végre katholikussá. S nem is késtek a kisérlettel. „Ugyanezen (1696) esztendőben — irja Károlyi Sándor az akkori deákos magyarsággal, — folytanak az hazának udvar előtt nagy és sulyos dolgai, az midőn majd az szine az országnak . . . felcitáltatott és ottan nagy három dolgok objicialtattak és conclusumok imponáltatott.“ A gyülekezetnek Kollonics következő beszédben adta elő az inditványt: „Semmi sem bizonyitja világosabban ő felsége atyai kegyelmességét, mint azon határzata, miszerint ezután Magyarországgal is oly módon fog bánni, mint Ausztriával és egyéb őrökös tartományaival. Szükség tehát, hogy, mennyire csak lehet, az ország is alkalmazza magát az örökös tartományok szokásaihoz, igazgatási elveihez, erkölcseihez és törvényeihez.“ Hogy osztrákosan jót akart velünk tenni ő felsége, ám volt légyen az az ő akarata szerint. De ősi magyar törvényeink, alkotmányunk, csak magyarosan lehetvén javitható, nemzeti szellemünk- s erkölcseinkkel egyezőleg; minden oly gyógyszer, mely összeütközésbe jön a természettel, a helyett, hogy azt elősegitené, s erőltetés utján mégis használtatik, halált okoz. Lehet az a legjobb szivből jövő akarat (?), de a betegre való nézve semmiesetre se üdvös. A Kollonics nyilatkozata azonban, ki a kormánynak mindenesetre hatalmas eszköze volt, valami nagyon jó akaratról épen nem tanuskodott.

„De bár azon megnyugvással tértek haza Bécsből az ország főrendjei, hogy az alkotmány felforgatásának veszélyét elháritották: a féktelen katonaság zaklatásai ellen ők maguk is szintoly kevéssé valának biztositva, mint a jobbágyság. Károlyi Sándor, Szatmármegye főispánja irja, miképen még ugyanezen évben (1696), Auersperg tábornok s szatmári parancsnok, Kahlenberg nevű kapitányát egy osztály némettel nagy-károlyi várában reá küldé, hogy tőle hat ezer forintot „exequaljon.“ De emberére talált a kapitány, mert midőn rendeletet mástól, mint Auerspergtől előmutatni nem tudott, a haragra gyult várur fegyveres szolgái által őt várából katonáival együtt kiűzeté. De a kisebb birtokosokat, kik magukat egy sereg fegyveres szolgával hasonló erőszak ellen nem biztosithatták, s mégkevésbbé a jobbágyokat, nem volt ki védje a katonaság zsarlásai

ellen: tűrni kénytelenittettek azokat, ha személyes bántalmaktól menekülni kivántak. Néha mindazáltal a katonaság is drágán fizette meg e zsarlásait; a zaklatások által dühösségig ingerlett nép, midőn szerét tehette, véres boszut álla zsarnokain. Igy történt egyebek közt 1697-ben a pataki parancsnokkal, ki midőn az ujhelyi vásárra menő néptől szokatlan vámot zsarolna, embereivel együtt agyonveretett."

A törökkel kötött béke se volt valami nagyon üdvös az országra való nézve. „Bár a béke egyenesen Magyarországot illette, számtalan törvények s királyi igéretek daczára, annak kialkuvásában egy magyar sem alkalmaztatott. A békelevél nem közöltetett ugyan az országgal, de mégis köztudatra jutott annak tartalma; s nem lehetett keserűség nélkül látniok, hogy annak egynémely pontja ellenkezik a törvényekkel; hogy benne Magyarországgal s Erdélylyel oly módon rendelkeznek, mintha csak meghóditott tartományok, az uralkodóháznak csak magán-uradalmai volnának; hogy benne „Magyarországról s a magyar királyról" szó sem fordul elő, hanem e kifejezések helyett mindig gondosan emezek: „császár, császári birtok s alattvalók" használtatnak, — mintha az ország tartománya volna a német birodalomnak.

„Az elégületlenség az udvar ezen alkotmánysértő rendeletei- s intézkedéseivel s a német katonaság szünni nem akaró zsarnokságával s fosztogatásaival évről-évre növekedett; mivel azonban a várakban s városokban lévő német katonaság azt mintegy elfoglalva tartá, országgyülés pedig, hol az elkeseredett kedélyek legalább bajaik elpanaszlása által szerezhettek volna maguknak könynyebbülést, nem tartatott, csak meghitt körökben barátságos összejövetelek alkalmával törtek ki a panaszok. De a kedélyek ingerültségét maga a titkolózás szüksége is nevelte; s igy az ügyek lassankint oda jutottak, hogy csak egy szikra kelle a meggyült gyúanyag lángra lobbantására, s még csak a vezér hiányzott, ki a felkelés zászlaját kitüzze. Ezzé az elégületlenek, miután Tököli a törökkeli összeköttetése miatt népszerüségét elvesztette, s mióta Konstantinápolyban tartózkodék, érintkezésben a hazával többé nem is lehetett, hallgatag megegyezéssel Rákóczy Ferenczet tüzték ki."

Rákóczynak az események is segedelmére jöttek. „A Tisza-vidék népe, egy részről az adószedőktől, másról az országra kivetett s a franczia háborúba küldendő 12 ezer zsoldos kiállitásával foglalkodó hadszedő hivataloktól majdnem a kétségbeesésig zaklattatván, a tél folytában (1703-ban) mindinkább elveszté türelmét; mert annyira ment a dolog, hogy a sóval oly bővelkedő országban a nép már kenyerét is sótlan ette, e bányaterméknek a kamara által felette magasra szabott ára miatt. Kis Albert, a fentebb emlitett egykori kurucz-hadnagy, ki miután börtönéből megszabadult, s néhány czimborájával erdőkben, hegyekben bujkálva ügyekezett

elkerülni a császári zsoldosok közé való besoroztatását, egy Esze Tamás nevü sóárussal, kit a sótisztek megkárositottak, az elégületlen nép élére állván, vele gyülekezeteket kezde tartani, melyekben arról tanácskozának, miképen lehetne segitni nyomasztó sorsukon. A tavasz elején az elégületlenek Bige Lászlót és Pap Mihály orosz papot Lengyelországba küldék, hogy Rákóczyt és Bercsényit felkeresvén, őket az ország megszabaditására behivnák, mi most, midőn a császári zsoldosok az egy Montecucculi-ezreden s a csekély várőrségeken kivül egészen kivezettettek, könnyen sikerülhetne. Rákóczy sem vakon követni, sem megvetni nem akarván a nép hivását, a követeket Bercsényi lovászával küldé vissza, ki az ügyek állapotát bővebben megvizsgálná, s a népnek jó reményt vinne. A lovász két hónap mulva azon kecsegtető hirrel tért meg, hogy a nép őt a fejedelem jószágain s egyébütt is a Tisza vidékén nagy lelkesedéssel fogadta s csak zászlókat kér, melyek alá a fejedelem bejöttéig sorakozhassék, mert már mind nagyobb tömegekben gyülöng a hegyek közt; hogy a szinte elégületlen nemesség sem fog késni fegyvert ragadni, mihelyt a fejedelem segélyéről biztosittatik."

A nemzet szabadságának ügye Rákóczy Ferencz vezénylete alatt csakhamar talpra állitá az egész országot, mit is Bécsből látván a kormány, Széchenyi Pál kalocsai érseket kérte fel a király a felkeltek közti közbejárásra. Felszólitották, hogy fedezné fel, mi légyen e nagy pártütésnek tulajdonképen oka, mi czélja, s mi módon volna az lecsillapitható. Kéri tehát őt, nyilatkoznék ezek felől. „Az érsek deczember 20-kán válaszolt, miképen ő Veszprém táján, hol leginkább lehetett tartani a lázadástól, eddig is minden lehetőt megtőn a kedélyek csillapitására, s ha ő felségétől megbizatik, a békeügyet kész minden erejével vérével és életével elősegiteni.

„A lázadás okait, czéljait, ugymond, ő, ki annak fejeivel nem értekezett, csak a nép szavából, a közvéleményből ismeri, s kész azt egész őszinteséggel megirni. A sérelmek alapjának tartatik a királyi szó megszegése, mi ilyféle jelenségekben mutatkozik: a kiváltságok, okmányok, törvények szentül megtartásának Pozsonyban tett igérete számtalan sérelmek által megsemmisittetett; minden jelentékenyebb hivatal idegenekre ruháztatott, minden nyereségesebb vállalat s keresetmód idegeneknek adatik; adók zsaroltatnak ki a magyaroktól, nem az ország határainak őrzése vagy kiterjesztése, hanem idegen czélok végett; ezen adók aránytalanok, elviselhetlenek s nem is termesztményekben, hanem pénzben szedetnek, minek szerzésére nincs mód; a fiskusra szállt javak nem érdemes magyaroknak, hanem idegeneknek adományoztatnak; a fiskus maga féktelenül tapodja az ország minden törvényeit; a pörök az országon kivül, bizottmányok által itéltetnek el; a katonaság féktelensége türetik, azért soha senkinek elégtétel nem adatik; az udvar az ügyek bevégzését huzza-vonja; a tanácsosok s biztosok kevélyek és kapzsik: a kamarai bizottmányok jogot, törvényt kényök-ked-

vük szerint sértenek; a magyar nemesség szintugy mint a magyar nemzet megvettetik. A nem-katholikusok ezekhez még vallási sérelmeiket kapcsolják, panaszolják templomaik elfoglaltatását; gyülölik az uj szerzeményi bizottmányt, mely itél s rendelkezik oly javakról, miket a király esküje szerint köteles vala visszafoglalni; mely az uradalmak körüli nehézségek eligazitását a rendes törvényszékektől elvonja. Megsértetett a papság is, mivel az alapitók szándékai s a törvények ellenére a javadalmak idegenekre vagy szerzetesekre ruháztatnak; az alapitók czéljai önkényleg megmásittatnak; hogy a kamara a templomokat házakká, ólakká alakitja; egyházi javakat azok birtokában levőktől elfoglalt. Mond egy sérelmet a maga részéről is valamennyiek nevében, a tizedeket illetőt. Ezek, ugymond, körülbelül az okok, melyek a Francziaországtól is izgatott népet felkelésre ingerelték."

A kormány látva, hogy a felkelők hatalma mindinkább terjed, többször alkudozni akart, de az alkudozás nem vezetett eredményre, mert ha Leopold magát erősödni érzé, rendesen másként beszélt, s előbb tett igéreteiről nem akart tudni semmit.

„Széchenyinek panaszaival, esdekléseivel sikerült vala ugyan juliusban oda vinni az ügyet, hogy Heister, ki a magyarokat kegyetlenségei által még inkább ingerlé, sőt az érsek béketörekvéseit is többfélekép gátolá, valahára visszahivassék. De a háborut s erőszakot javasló párt augusztusban neki ismét átadatta a hadak fővezérletét. Ő ugyan, miután Körmendbe, Kismartonba s Kapuvárba őrségeket vetett, aug. 20-kán gyarói táborából, Sárvár mellett, amnestiát hirdetett; de még ez is oly szavakba volt foglalva, melyek csak az ingerültséget szitogatták. „Bár ő felsége — irja nyilt leveleiben Heister — a pártütők ezen istentelen csőcselékét haragjában méltán kiirthatná; megemlékezvén mégis a vele született kegyelmességéről, engem jelentékenyen megszaporitott hadakkal ujra fővezérül küldött be, hogy a megtérőknek s azt kivánóknak, (kik maguk is eléggé tapasztalhatják, miképen e pártütőknek nem más a czéljok, mint hogy az ország kincseit különféle módokon maguknak összeharácsolják, az országot rézpénzzel árasztván el, az aranyat ezüstöt pedig maguknak tartván meg) cs. kir. kegyelmet osztogassak; azokat pedig, kik a pártütés főnökeit tovább is követik, legyőzzem s kiirtsam...." És alig vette át a hadak vezérletét, daczára a kihirdetett kegyelemnek, már is borzasztó kegyetlenségekkel sanyargatta az országot. Sárvárról Pápára nyomulván, e várost végkép kifosztotta s felégette, lakosait kardra hányta. „A cartellát (cartel-t) semmiben sem tartják meg — irja aug. 22-én Széchenyi érsek, — a paraszt embernek puskaporral töltik meg a torkát, száját, s a hasán veti ki magát a por; sütik, nyuzzák elevenen a szegénységet, az asszonyokat emlőjöknél fogvást kötik fel a gerendában, ugy kinozzák őket; a templomokat fosztják, a papokat ölik, vagdalják. Ha ezekben alább nem hagynak, bizony hasonlót s többet is várhatnak."

VII.

A felkelésnek végét Leopold nem érte meg s ez József fiának uralkodásába is áthuzódott; József azonban trónra lépvén, a magyarok ismét reméltek. A reménység hogy nem teljesedett, mutatja, mert a fegyvert se a honát oly forrón s minden önérdek nélkül szerető Rákóczy, se társai le nem tették, a nép pedig folytonosan harczolt zászlóik alatt, sőt később közakarattal az ország fejedelmévé választotta, s a szövetséget ujból is megerősitette.

„A választás megtörténvén, Rákóczy ünnepélyesen a gyülésbe kisértetett s vezérlő fejedelemnek ujabban is kikiáltatott. Ezután Telekessy egri püspök misét énekelt. Annak végeztével felolvastatott a szövetség okmánya, mely szóról-szóra eképen hangzott: „Mi alólirt magyarországi Statusok és Rendek adjuk tudtára mindennek, a kiknek illik, ezen levelünknek rendiben: hogy minekutána a szabadságos uraságra vágyódó ausztriai ház a királyi diplomákat hite megszegésével általhágván, minden törvényeinket megvetvén és a földre tapodván, hazánkat, nemzetünket minden szabadságától nemcsak megfosztotta, hanem feltalált minden kegyetlenséggel üldözte, és sokakat közülök rettenetes kínokkal e föld szinéről eltörleni nem irtózott volna, Istennek csodálatos vezérléséből azon kegyetlen uralkodás rabságából Méltóságos fejedelem Rákóczy Ferencz, kegyelmes urunk kiszabadulván, és azon hazánkat eltörlő, ártatlan vérünket szomjuhozó ausztriai ház ellen velünk együtt fegyvert fogván, és már harmadfél esztendőtől fogva hadakozván, a végre, hogy ezen ügy dolgában közönséges akaratból tovább is annál jobb rend vétethessék, e folyó 1705-dik esztendőnek szeptember havának 1-ső napján, ide a szécsényi mezőben generalis Conventusra bennünket hivogató levelei által összegyüjtött volna: közönségesen itéltük, hogy mindeneknek előtte egy oly fejet válaszszunk magunknak, a ki velünk együtt hittel confoederálván, ezen hazánk ügyét, valamig Isten által régi szabadságink helyrehozásának megnyerésével kivánt czélját el nem éri, nemcsak a hadi dologban, hanem a törvényes, egyházi, bellicum, oeconomiai állapotokban is igazgassa, kormányozza, és velünk együtt oltalmazza: tetszett közönségesen és egyenlő akarattal a praetitulált méltóságos Fejedelmet, minékünk is Confoederalt statusoknak, Vezérlő Fejedelmünknek választanunk, a minthogy választottuk is. Melynek hogy nagyobb ereje és állandósága légyen, a következendő két rendbeli esküvésnek módjával ratificáltuk, stabiliáltuk, sőt annak világig való megtartására nemcsak magunknak, hanem maradékainknak is sub poena notae infidelitatis et perduellionis in patriam (hütlenség és honárulás büntetése alatt) obligaljuk és obstringaljuk.“

A fejedelem azután az egri püspök kezébe tette le esküjét.

Midőn a fejedelem fegyverét szerencse kisérte, az uralkodóház rendesen alkudozáshoz kezdett, mi a vesztes fél részéről máskülönben is természetes dolog, de annyira elveszté már hitelét a nemzet előtt, hogy az, a kötendő szerződés biztositásaul külhatalmak kezességét kivánta. Ime a következő sorok:

„A szövetséges rendek tanácsa a béketervet elkészitvén, a bizottmány azt következő 23 pontban szolgáltatta a közbenjárók által a császári felhatalmazottak kezébe: 1. A készítendő szerződést külhatalmak s nevezetesen a közbenjárókon kivül Svéd,- Poroszs Lengyelországok és Velencze kezessége biztositsa,“ stb.

A békéből semmi se levén, „a nemzetet maga a fejedelem jul. 30-kán érsekujvári táborából kelt nyilt levelében értesité az alku eredménytelenségéről, azt egyenesen az udvar őszinteséghiányának s önkényes uralmát folytatni törekedő vágyának tulajdonitván, a ki midőn látná megerőtlenedett hadainak a nyugovás által lett megépülését, megkoplaltatott várbeli őrségeinek megelevenedését s netalán máshonnan jöhető segitségének reménységét, elszakasztá a frigybeli időnek kötelét és az által . . . az alkudozás folytatását minden igaz ok nélkül abbanhagyá.“

Hozhatnánk még fel igen sok példát, mely Rákóczyt arra kényszerité, hogy a nemzeti jogok kiküzdését elvégre is a fegyver szerencséjére bizza, s bár a küzdés eredménye balul ütött ki a magyarok részéről, de a nemzet szivében hagyá az öntudat s szabadság-szeretet azon hatalmát, mely azóta is már nem egyszer nyilvánult, és még nem egyszer fog nyilvánulni. „A forradalmak még egy nemzetet se tettek gyengévé“ — irja Cantu Cæsar. A nemzet ilyenkor jön saját erejének öntudatára, s bár nagyobb erő által legyőzetik is, de nem győzetik le az eszme. melyért a küzdők vére hullt. El lehet azt egy időre nyomni s le lehet szoritani, mint a gőzt, de elvégre ha nyilásra nem talál, szétveti a legerősebb kazánt is. Nem a testi, de a lelki erőben él a szabadság szikrája, s valamint az ész még mindig hóditója volt az erőnek, ugy nem képes az anyagi hatalom e szikrát eloltani, de soha.

A függetlenség eszméje nem 1849-ben mondatott ki először, kimondatott az már Rákóczy Ferencz alatt is Ónodon s habár akkor, mint később, hibáztatható volt a lépés, de a forradalmi láztól ingerült nemzet elkeseredésének végső fegyvere volt ez. A küzdők legyőzettek, de az eszme ime megmaradt, tanuság rá 1849. Akkor legyőzettek a küzdők ujra, de az eszme bár hogy is, bár miként, de tagadhatatlan, hogy elszórva most is él a nemzet szivében, s ha a kényszerüség ismét felzaklatja pihenéséből, sajtótörvény, börtön, sőt talán vérpadok daczára ismét ki fog törni.

Ide iktatjuk az elszakadásnak Rákóczy fejedelem alatt felhozott okait:

„Mai naptól fogva Józsefet nem ismerjük el többé királyunknak, ellenemondunk uralkodásának, készebbek mindnyájan halált

szenvedni, mintsem alattvalói maradjunk. Ezen nyilatkozatunkat szövetségünkre mondott hitünkkel erősitjük. A királyság mindaddig üresen fog maradni, mig a jövő országgyülésen uj királyt nem választunk. Józsefnek ezen letételét pedig a királyságból külön törvényczikkbe kivánjuk igtattatni."

„A franczia udvar még a rozsnyói gyülésen a bajor választófejedelmet inditványozá a maga követe, Desalleurs marquis által megválasztatni az ország királyává. Ezen inditványt a követ a rendek előtt is megujitotta oly módon, hogy az északkeleti tizenhárom vármegye Erdélylyel együtt Rákóczy fejedelem kormánya alatt maradjon. Végzéssé lett ennek következtében, hogy a bajor fejedelemnek tudtára adassék, miképen az ország kész őt ünnepélyesen is megválasztani a maga királyává, mihelyt értesül, hogy a trónt elfoglalni hajlandó, s annak elfoglalására ő felsége a franczia király által is segittetik; e végzést a vezérlő fejedelem tudassa a trónjelölttel.

„A további végzések szerint, a kormányhatalom addig is, mig a jövő gyülésen a királyválasztás megtörténnék, a vezérlő fejedelem kezében megerősittetett; s azon esetre, ha neki a közjó tekintetéből az országból ideiglen netalán távoznia kellene, helytartójává Bercsényi Miklós választatott; az igazság kiszolgáltatására huszonnégy tagból álló főtörvényszék alkottatott; a háboru folytatásának szükségleteire a régi rovatok szerint kétmilliónyi forint vettetett ki adó fejében, melyben mindenki, maga a fejedelem is részesüljön jószágai arányában; ugyanezen czélra a harminczadok fölemeltettek; ellenben a nép könnyebbsége végett a só ára leszállittatott; a hadfogadás, élelmezés czélszerübben szabályoztatott stb.

„Junius 20-án megérkezett végre az erdélyiek küldöttsége is, mely aztán ünnepélyesen fogadtatván, a két testvérhaza rendeinek szövetsége is megujittatott. Mindezek után az alkotott törvényczikkelyek a fejedelem által megerősittetvén és meghirdettetvén, a gyülés junius 22-én szétoszlott. A függetlenségi nyilatkozat, a törvényczikkek sorában második, ekként hangzik:

„Miután az osztrák ház, királyi hatalmával visszaélve, és a határozott törvényekben és hitlevelekben kifejezett kötelmeit tekintetbe nem véve, különféle ürügy alatt erőhatalommal és vérontással törekedett a nemes magyar nemzet romlására, s magát nem akképen, mint királyhoz, kormányzóhoz s fentartóhoz illik, hanem az ország-lakosok és szabadságaik nyilvános ellensége gyanánt viselte; és miután a nemzet mind az osztrák főbb uraknak, mind I. Leopoldnak, mint valamely istenségnek mély alázatossággal benyujtott számtalan könyörgéseire sem nyerhette meg sérelmei orvoslását, sőt naponkint mindenek roszabb állapotba sülyedtek: e súlyos iga s kényuralom mindazon sérelmet és szabadságaink eltiprását is méltán szemeink elébe állitá, mely zsarnok kormányának elejétől fogva, de kiváltképen a mi korunk emlékezetére bármi

ürügy alatt elkövettetett, s melyeket mi egybegyüjtve már egyéb nyilvános iratainkban terjesztettünk a keresztény világ ítélete alá. És bár e sérelmek által felingerelve, már fegyverfogásunk s kényuralma ellen irányozott szövetkezésünk s a vezéri kormány megalapitása által is eléggé s tényleg ellentmondottunk a királyi hatalommal visszaélő hatóságának, s magunkat az alól s az iránta való engedelmességtől fölmentetteknek nyilatkoztattuk: éretten megfontolván mindazáltal a most uralkodó I. József császárnak királyi koronánkra képezett helytelen követelését, melyet a pozsonyi diétán az ország rendei s karai által örökös joggal nyertnek állit, s tekintve azt, hogy magából ezen diéta rendeletéből, mely igy szól:

„ „Mi Leopold. . . . Minthogy a mi Magyarországunk régi jóllétének helyreállitására forditott gondjaink között is hasznos eszköznek látszék, hogy ugyanazon Magyarország s kapcsolt részei valamennyi egyházi s világi urainak, nemeseinek s egyéb rendeinek az 1687-ki sz. Lukács napjára sz. k. Pozsonyvárosunkban közönséges gyülést hirdetvén, s ott magunk is jelen lévén, fenséges József főherczeget, elsőszülött fiunkat az ő jövendőbeli királyuknak, s uroknak megkoronáztattuk . . . .“ “ tekintve, tehát, hogy magából ezen diéta rendeletéből kiviláglik, és saját emlékezetünkből is kénytelenül tudjuk, hogy akkoron még tényleg fennállván az iszonyatos eperjesi vérpad borzasztó mészárlásai, s az ország majdnem minden főbb rendei, életök s javaik veszedelme miatt végszorongattatásban lévén, minden előleges választás nélkül kényuralmilag emeltetett fel a trónba; tekintve továbbá, feltételesen mondott esküjének semmiségét, az erőszakolt szavazatoknak törvénytelenségét; s végre mi legtöbb, tekintve azt, hogy a kényuralmat, melynél fogva annyi álnok békealku után is nemhogy az országot régi szabadságába visszahelyezni ügyekezett volna, hanem atyjának kormánytetteit megerősitvén, maga is folytatta, és szolgai megigázást czélzó fegyvereinek kegyetlen pusztitásától meg nem szünt; — és mivel más részről, már országunk alapitója, sz. István, első törvénykönyvének negyedik czikkében, a maga fiának, sz. Imre herczegnek, s következőleg minden utóbbi magyar királyoknak adott parancsait a következő szavakban fejezte ki: „Ezekből pedig, azaz a főnökökből, zászlósokból, főispánokból, katonákból s nemesekből szolgának senkit ne tégy, senkit ne nevezz. Ha békeszerető lészsz, ugy királynak, s királyfinak fogsz tartatni és szerettetni a katonáktól; ha haragos, kevély, irigykedő, viszálykodó lészsz, s fejedet a főnökök, s azok fölébe emeled, a katonák hatalma megalázza királyi méltóságodat, s másnak adják országodat;“ — ezen itéletet pedig az elhunyt császár is magára vonta az által, hogy magát nyakunk fölébe emelte, az ország karait s rendeit, szabad nemzetünket zsarnoki szolgaságba s hűbéri alattvalóságba sülyesztette, megigázott gyanánt elnyomta, s hazánk összes törvényeit, szabadságait eltiporta: s végre

a trón birtokát József is csak kényuralom által, nem pedig törvényes királyi jogánál fogva, mint nem szabadon választott, hanem atyjától erőszakosan feltolt követeli: Mi tehát ezen egyértelműleg s közakarattal alkotott törvényczikkelyünk erejénél fogva magunkat I. József császár s általa az egész osztrák ház engedelmessége, királyi tisztelete, s koronánkra, országunkra, a kormányunkra bármi módon követelt joga s hatósága alól szabadoknak, menteknek nyilatkoztatván, annak ellenmondunk, azt megtagadjuk. És ilyképen szabadságaink s legfőbb jogunk erejénél fogva, mi bennünket isteni és emberi törvények szerint megillet, önként és szabadon, senki által nem kényszeritve, s minden ellenmondás nélkül, a trónt üresnek nyilatkoztatjuk. S végre, az ország mindazon fiát, kik jelen törvényczikkelyünk keletétől számitandó két hónap alatt szövetségünkbe lépni vonakodván, az ő hűségében és szolgálatában bármi czim alatt megmarad, s az ország törvényes hűségére vissza nem tér, a haza ellenségének nyilvánitjuk, ugy hogy a mondott határidő eltelvén, minden javaik örökre elkoboztatnak s az országra hárulnak, hivatalaik, méltóságaik, előjogaik megsemmisittetnek; azonképen az egyháziak is, kik jelen rendeletünknek magokat alája nem vetik, minden javadalmakra képteleneknek nyilvánittatnak s minden politikai jogoktól megfosztatnak.“

Igy mondtattak tehát ki, és ezek voltak az elszakadás okai.

A bécsi kormány ezek után 1708-ban Pozsonyban országgyülést hirdetett, Eszterházy nádor által szét is küldetvén a meghivó leveleket. Rákóczy e meghivó levelekre következőleg nyilatkozott: „Látván (a bécsi udvar), mely hasznos volt az utolsó (1687-ki) pozsonyi gyülésnek alkalmatosságával oly diétának összehivása, a hol a maga megcsinált emberei által ama közmondást bizvást kimondhatta: „A mit az úr kér, azt jobbágynak akarni kell“, — és azon kevés számu gyülekezet által mind az esküjének záradékát: „prout conventum fuerit stb. (amint a törvények értelme fölött megegyeznek stb.) magyaráztatni, mind az örökös királysága által az elviselhetetlen vas jármot és azon igát nyakunkba vetni, a melyet eddig való fegyverünk boldogulásával és összeszövetkezett szivünkkel s hirünkkel nyakunkból kivetettünk. Kitetszik ennél is nyilvánabban szándéka abból is, hogy mindaddig, mig a békeséget tractálni kivánta: vagy propositiókat tétetett, vagy a tétettekre válaszolt, holott mostanában mindeneket félretévén és emlékezetbe sem hozván, csak gyűlést hirdet, a hol a kevés számu követekkel, maga birodalmában lévő városban armádiája között kedve szerint alkudhasson, sőt azok távollétében is a tőle ugynevezett országgal mindazokat ujonan is megerősittesse, a melyek elviselhetetlensége miatt kénytelenittettünk fegyverünkhöz nyulni.“ — A nádornak pedig Tokajból oly értelemben válaszolt, „hogy a nagyszombati békealkudozáskor volt volna ideje az országgyülés egybehivásának; kéri a nádort, kevesed magával, kik abban, hogy magukat a császár

alattvalóinak nevezik, nagyobb dicsőséget látnak, mint hazájok szabadságában, ne gyalázza meg az országot a külföld előtt avval, hogy a császárnak oly kis számu hivei magukból erővel Magyarországot akarnak csinálni; — ne emlegesse közbenjáró hivatalát, ki az ország szabadságának elnyomását nyugodtan nézte, sőt azt elnyomni maga is segitette; kövesse inkább az elfelejthetetlen Perényi nádor dicsőséges példáját." — Rákóczy, mint a Kossuth küzdelmét, árulás szakitá félbe, s tört össze kétszer a nemzeti erő, két egyes ember önérdeke vagy boszuja alatt, és sajnos, alig volt még szabadságharcz, melyet ne az ellenhatalom igéretei által megvett haszonleső vagy megijedt gyávák vittek volna bukása felé.

1711-ben a Károlyi Sándor álnok közbejárása folytán a felkeltek előbb fegyverszünetet, később Szatmáron, bár a császár már nem volt életben, a Pálfy és Károlyi által eléjök adott pontok szerint békét kötöttek, melyet a kormány részéről Pálfy és Locher császári biztosok irtak alá. Rákóczy ugyan inté a rendeket. „Ne higyjenek, ugymond, a csalékony feltételekben, melyeket a bécsi udvar sohasem fog őszintén megtartani, ne rohanjanak vakon s hanyatt-homlok veszedelmökbe, mint a megrémült s futásnak eredt oktalan állatok az elsőnek példája után csoportosan rohannak a mélységbe; különben, ha egyszer az örvénybe ugrottak, késő lesz átkozniok azt, ki őket oda belecsalta."

VIII.

Történelme ötödik kötetét következő sorokkal kezdi meg Horváth Mihály:

„A szatmári békekötéssel szakadt vége azon felkeléseknek, melyek rövid szünetekkel minduntalan megújulva, egy egész század folytában, egy nagy táborhelylyé változtatták az országot, s harczi zajjal és a háboru minden rémségeivel tölték vala be annak határait. I. Ferdinandot s nemzetségét, mint tudjuk, leginkább azért hivta meg (?) megürült trónjára a magyar nemzet, mivel reményli s igéretét is birja vala, hogy általa a Németbirodalom fejedelmei s más keresztény hatalmak is egyesittetvén, Magyarország, a kereszténységnek ezen százados harczaiban már meggyengült, roskadozó védfala, biztosabban meg fog védetni a hódoltató izlam árja ellen. *De a nemzet reményei nem teljesedtek; sőt mit üdvére válandónak hitt, veszedelmének lőn forrásává.* Egy részről a Habsburg fejedelmi ház világuralomra, s a lelkiismeret szabadságának elnyomására irányzott törekvése fölébreszté a francziák, s más népek féltékenységét, s ellenséges visszahatását; miszerint aztán ezek nem csak segedelmére nem siettek többé a Habsburg-dynastia birtokába jutott Magyarországnak, hanem, e dynastia gyöngitése végett még maguk is ösztönzék vala támadásaiknak megujitására a különben is hódoltatni vágyó törököt, vagy legalább közönyösen nézék azóta ennek foglalásait; mert vallás-szabadságukban maguk is háborgattatván, nem érzének kedvet harczolni a török ellen. A magyarok ezt nehéz szivvel, de még is eltűrték, legfölebb panaszaik kiöntésében keresve könnyebbűlést szorongó keblüknek. De másrészről mig az eléggé nem védett hazának mind nagyobb, s nagyobb részét szállja, hódoltatja vala meg a török, a külföldön székelő német, cseh miniszterektől környezett királyok kormánya, az országnak épségben maradt felét is mindinkább megfosztani törekedett nemzeti függetlenségétől, ősi törvényeitől s alkotmányától, hogy igazgatására nézve azt egyenlővé tegye a fejedelmi ház német-cseh tartományaival; mindinkább elfojtani törekedett nálunk is a lelkiismeret szabadságát, hogy

az általa meginditott ellenreformatiónak itt is diadalt szerezzen, mint szerzett Csehországban s a német örökös tartományokban. De ezt már nem túrte békével a magyar nemzet. Bár előbbi széles terjedelméből csak némi foszlányok maradtak még épségben, igy megfogyva, meggyöngülve is, az aranybulla záradékából folyó jogosság czime alatt, több izben fegyvert ragadt királyai ellen, nemzeti függetlenségének, alkotmányos törvényeinek s vallásszabadságának védelmében. Mig a török Budán uralkodék, elfojtá magában a gyülöletet is, melylyel e zsarnok hódoltató ellen viseltetett, és szövetséget kötött vele, hogy segedelmével saját királyai ellen támadjon s azoknak kormányát a maga megsértett nemzeti függetlenségének, törvényeinek és vallási szabadságának helyreállitására, tiszteletére kényszeritse. Miután pedig az egyesült keresztény hadak a törököt az országból valahára kiűzték, s a bécsi kormány ebből magának jogot képze, a megszabadult országot uj szerzemény, fegyverrel meghóditott tartomány gyanánt tekinthetni s nemzeti függetlenségétől, alkotmányától ismét megfoszthatni: nemzetünk egymagára maradván, újabban fölkelt szabadsága, törvényei védelmére.

A nemzetnek e százados felkelései történelméből az uralkodóház is üdvös tanulságot merithetett végre jövendő kormánypolitikája tekintetében. Meggyőződhetett, hogy függetlenségét, szabadságát e nemzet semmi előnyért nem adja cserében; hogy ha ideiglen kénytelen is talán meghajolni a hatalom előtt, legelső alkalommal ismét fegyverhez nyul a maga bálványaiért, kész azok visszaszerzéséért mindent koczkáztatni; hogy annak hűségét s áldozatkészségét csak ugy biztosithatja magának állandólag, ha viszont nemzeti jogait, törvényeit, alkotmányát tiszteletben tartja s országát alkotmányos módon igazgatja."

I. József császár haldokló ágyán Eleonora anyacsászárnét rendelte birodalma ideiglenes kormányzójává addig, mig testvére, s örököse Károly, Spanyolországból megérkeznék, ki is 1712 elején meg is érkezvén, a szatmári békeokmányt több főúr hatásos sürgetése, könyörgése folytán megerősitette.

Károlyi becses közbejárásáért 50,000 fl. adományban részesittetett, s ezt neki még József megigéré vala.

Vajjon ha a nemzet József ez igéretét ismeri, bizott volna-e vajjon a Károlyi jóakaratában? S ily eset talán csak akkor fordúlhatott elő?

Károly bár egyike volt az osztrák-házból származott legjobb uralkodóknak, a hagyományos politika őt se hagyá folyton az igazság, s nemzeti jogok megtartásának egyenes utján maradni, s mert uralkodása időszakának egy részét jelen kö-

rülményeinkkel is össze lehet hasonlitani, azt ugyancsak Horváth Mihály után ide iktatjuk : „Károly alatt is, daczára annak, hogy a magyar alkotmányos jogokat s törvényeket, a pragmatica sanctio megalapitásakor, ujra biztositotta, s a nemzettel kötött szerződés szerint mind maga megtartani, mind mások által megtartatni fogadta, mind több és több rés veretett a nemzeti kormány függetlenségén; az ezt biztositó törvények megsértésének szokása mind mélyebben meggyökerezett az udvarnál. És ez most annál veszélyesebb volt közigazgatásunk törvényességének tekintetében, mivel Károly nem nyult olyfé'e kedélyingerlő szabályokhoz, minők Leopold alatt divatoztak ; nem tagadta a nemzeti jogokat, sőt a törvényeket s azok megtartásának szándokát minden alkalommal emlegette ; s gondosan kerülni látszék, az igazgatási formák megsértése által, a nemzet elégületlenségének élénkebben felszítását. Veszélyes volt e kormánypolitika kivált azért, mivel a százados belforrongás lecsillapodta után épen most szerveztettek újonan az igazgatás közegei, most állittatott fel a legfelsőbb kormányszék, a kir. helytartótanács, melynél ennélfogva az idegen befolyás annál könnyebben meghonosíthatta s gyökeresithette a törvényekkel ellenkező visszaéléseket. A visszaélést az idő s gyakorlat a világos törvény ellenére nem szentesithette ugyan ; visszaélés maradt az kétségkivül mindig, olyannak tekintette azt folyton a nemzet törvényhozása; s ennek itéletét kénytelen volt a kormány is mindannyiszor elismerni, valahányszor eziránt kérdőre vonatott ; kénytelen volt, habár azt többnyire homályos kifejezésekbe burkolta is, elismerni a szokással ellenkező törvény érvényességét : de, miként a nemzetnek keserű tapasztalatai bizonyitották, ilyesmi nem történhetett az alkotmányos igazgatás, a nemzeti függetlenség csorbulása nélkül oly országban, hol számos esetben a szokás is — természetesen csak a törvénynyel nem ellenkező, — törvényes erővel bir, s hol a királyt még akkor is, midőn időnkint néhány napra a nemzet kebelébe jő, idegen tanácsosok környezik.

És ennélfogva csak tisztében jár el a történelem, midőn szigorúan megróvja azon férfiakat, kik akkoron a nemzet igazgatásának élén álltak. A gáncs ezek közől kivált gróf Pálffy Miklós nádort s királyi helytartót, Koháry István országbirót, Pálffy János horvát bánt, Csáky Zsigmond tárnokmestert, Batthyáni Lajos kanczellárt, Eszterházy Imre primást, Csáky Imre kalocsai érseket s mindazon többi egyházi s világi urakat érheti, kik akkoron a nemzet ügyeit intézték, — hogy az udvari kegyek befolyása alatt, e visszaéléseket a nemzeti kormány függetlenségének csorbultával, lábra kapni s meggyökerezni engedvén, sőt hozzájárultokkal még segitvén is, nemzetöket az

utókorban tengernyi bajokba bonyolitották. Érdemesek a megrovásra különösen azért, hogy a királyi helytartótanácsot eleitől fogva ugy engedték rendeztetni s rendezték önmaguk is, hogy az még látszatát, szinét sem birta az önállóságnak. Nehogy e kormányszék tanácsosai valaha csak egy perczre is elfeledjék, hogy idegen befolyás alatt állanak, s nem is egyebek, mint kihirdetői, végrehajtói a jobbára idegen érdek-sugalta, az alkotmány szellemével gyakran ellenkező rendszabályoknak ; és nehogy valaha csak kisértetbe is essenek érvényesiteni a kormányszéket megalapitó törvény ama rendeletét : „hogy e tanács semmi más udvari kormányszéktől nem, hanem, mint királyi tanács egyedül ő felségétől függ,“ — ott ült minden tanácskozásaikban égy német tanácsos, mint biztosa a bécsi császári kormánynak, ellenőrködve e kormány czélzatainak, szándékainak pontos teljesitése fölött. És ekként, a törvény ellenére épen e kormányszék utján szenvedett aztán legtöbb sérülést az alkotmányos nemzeti igazgatás önállósága. Az emlitett magyar főurak s hivatalnokok megelégedtek avval, hogy a császári miniszterek s kormányszékek, a törvény betüje szerint, az egyenes rendelkezéstől az országban tartózkodtak ; de azt egyáltalában nem ellenzék, hogy e német miniszterek s kormányszékek a magy. kir. kanczellaria közbejöttével, s annak útján ne elegyedjenek ügyeinkbe. E törvénytelen idegen befolyásnak még tágasabb tér nyilt 1732 óta, midőn a király Pálffy Miklós nádor halála után, Ferencz lothringeni herczeget, a maga örökösének, Mária Teréziának kitüzött jegyesét nevezte királyi helytartójává. A kinevező levél szerint a herczegnek csak ideiglen, az országgyülés egybehivásaig, s uj nádorválasztásig kell vala maradnia a kormányszék élén ; de országgyülés Károly életében többé nem tartatott, s a herczeg mindaddig megmaradt a helytartóságban, mignem a toscanai nagyherczegség reászálla. 1731-ben Koháry István országbiró is meghalálozván, a magas hivatalban Pálffy János, ennek pedig a bánságban Draskovich János lett utódává. Az egyének e változása azonban egyáltalában nem lőn előnyére a magyar kormány törvényszabta függetlenségének. És a német kormányférfiak ez úton épen a legfontosabb nemzeti érdekek, a pénz, hadsereg, kereskedelem, külviszonyok ügyeibe igyekeztek leginkább belopni a törvénytelen idegen befolyást, amennyiben az országgyülésileg megajánlott adó mireforditása, a hadsereg szervezése, a vámrendszer, s külviszonyok intézése forgott kérdésben. És ez valóban sikerült is nekik oly mértékben, hogy aztán már az emlitett egyházi s világi uraknak elég okuk lett, midőn pályájok végén lefolyt nyilvános életükre visszatekintet-

tek, keserűen megbánniok erélytelenségüket a nemzeti jogok megőrzésében önzésöket, könnyelmüségöket, s hanyagságukat hazafiui kötelességük teljesitésében. De a bánat ha felébredt is bennök, már későn jött: az idegen befolyás hamar nyakukra nőtt; s a nemzetnek utóbb súlyos küzdelmébe került, magáról azt némileg lerázni, s a megsértett törvények épségét némileg helyreállitani, érvényességöket ujolag biztositani s a korona által világosan kimondatni, a nemzeti kormány alkotmányos önállóságát s függetlenségét. A példa emlékezete azonban ekkor is fenmaradt, s annak ingere a legujabb időkig csábitólag hatott a bécsi kormányra, meg-megújitani törvénytelen avatkozásait hazánk ügyeibe.“

„A hazai állapotoknak ekként alakulását, zárdaszerű életének daczára is, jól ismerte rodosztói számüzöttségében Rákóczy Ferencz, s annál inkább búsult felette, mivel nem vala módjában, hazafiui érzelmei, kivánatai szerint rajta forditani. A panaszhangok, kivált a közép nemesség kebeléből bujdosása helyére is elhatottak. Még az országban lakó szerbek is, kik felkelése alatt részint félreértések, részint a bécsi kormány izgatásai következtében, iránta s a magyarok iránt végiglen oly igen ellenséges indulatot tanusitnak vala, jelenleg több izben megkinálták őt szolgálataikkal a bécsi kormány ellen, mely a felkelés alatt tett igéreteit irányukban nem váltotta be.“

E sorokat olvasva ki ne gondolna Kossuthra ?

IX.

Károly nemcsak a fi-, de a leányág örökösödését is keresztülvivén, utána magas-szellemű leánya, Mária Terézia, Ferencz lothringeni herczeg 23 éves neje lépett a trónra. Uralkodásának korszaka valamennyi uralkodóé közt majdnem legismeretesebb azon pozsonyi hires országgyülésről, hol minden oldalról megtámadott birodalmának védelmére a magyar karokat és rendeket, fiát, a csecsemő II. Józsefet karjain tartva hivta fel. „Vitam et sangvinem !" — volt a rendek világszerte ismeretes felkiáltása, s a felkiáltásnak eredménye a birodalom megmentése.

Mária Terézia tagadhatatlan, hogy mindvégig háládatosan viselte magát a magyar nemzet iránt, melynek ha lett volna is a török kiverettetéséből származott tartozása. most dusásan, és többszörösen lerótta ; mindazonáltal, ő se volt ment a hagyományos politikától, noha szorúlt állapotában sokkal többet igért mint elődei, s igéreteit mégis jobban beváltotta. Panaszra ok azonban az ő uralkodása alatt is volt elég.

Ime Horváth Mihály saját sorai :

„A királynénak a nemzet iránt mutatott e hajlama s lelkiösmeretessége a legszebb reményekbe ringatá az ország rendeit : mindenki majdnem lázas izgatottságban várja vala a királyné válaszát a sérelmek- s kivánatokra. Julius 28-kán az végre leérkezett. De ki tudná ábrázolni a Karok és Rendek lelki állapotát, midőn reményeiket ismét meghiusúlva láták ! A királyné a miatti neheztelése okozta-e, hogy férjét a rendek kormánytárssá fogadni folyton vonakodtak ; vagy csak hadi csel volt-e, melylyel a királyné e hő kivánatának létesülését magának biztositani kivánta ; vagy végre megint azon német tanácsosok jutottak-e előtte tulsulyra, kikről maga is elismerte, hogy nem barátjai a magyaroknak ? Bárminek kellett is tulajdonitani az eredményt, a válaszleirat egyáltalában nem felelt meg a rendek várakozásának. A bevezetésben igéré ugyan a királyné, hogy hajlandó teljesiteni mindazon kivánatokat, melyek az ország alkotmányával megegyezők ; de sietett hozzátenni, hogy miután e kivánatok számos pontjai királyi jogaiba ütköznek, tekintélyének csorbulása nélkül azokat meg nem adhatja. A legtöbb

pont tehát tagadólag hangzott; s mi megadatni látszék is, oly megszoritásokkal s záradékokkal korlátoltatott, hogy az egész leiratban alig volt egy pont, mely teljesen kielégíthette volna a közkivánatot. Midőn azt Pécsy Zsigmond itélőmester a vegyes ülésben felolvasta, több izben tompa zugás, gúnyos hahota szakasztá meg szavát. A rendek, midőn a felolvasás bevégeztével szétoszoltak, élénk kikelésekre fakadva, nyitottak utat boszuságuknak. „Kár volt e választ oly sokáig halasztani s oly hosszura nyujtani, — mondák többen; elég lett volna e négy szóval felelni: igy akarom, igy parancsolom! mert e szavak s a leirat közt semmi különbség. Látjuk már, e gyülés sem fogja megalapitani hazánk nyugalmát.“ Azután csoportosan a királyi személynökhöz menvén, kijelenték neki, hogy ők a sikernek minden reményét elvesztvén, tovább hasztalan nem fáradnak, s haza-oszlani kivánnak; kéressék meg tehát a királyné, zárja be az országgyülést. A főrendek is leverten hagyák el teremöket; csak az országbiró maradt benn, Giliányi György báróval hosszu tanácskozásba mélyedve.“

A rendek kivánsága még azon országgyülésen sem elégittetett ki, melyen életüket, vérüket felajánlák, de a királyné fellépte bizalma hűségökben, lovagiasságuk elvitázhatatlan érzeténél fogva villanyozta fel ama lelkesedésre őket.

Mária Terézia hőn szeretve férjét, forró óhajtása volt, hogy őt oldala mellett, mint kormánytársát láthassa. A rendek azon reményben, hogy ragaszkodásuknak s hűségüknek ez uj bizonyitékát adva, végre az ő ohajtásaikat is teljesitve látják, Ferenczet kormánytársul kiálták ki.

„Ezen tettük után negyednapra leérkezett s felolvastatott valahára az oly rég várt második kir. leirat is a nemzeti kivánatokra, mely azonban uj, minden eddiginél hevesebb vihart támasztott az országgyülésen. A nádor és a kir. személynök a felolvasás után mindenkép ügyekeztek meggyőzni az ország rendeit, hogy e leirat újabb bizonyitványa a királyné kegyelmének; de a rendek avval, azon híresztelések után, melyeket arról Grassalkovics és mások elébb oly értelemben terjesztettek vala, hogy a királyné általában mindent megadott, korántsem voltak megelégedve. „Miként történhetett, — kiáltozák többen közülök, — hogy miután a királyné néhányak előtt akként nyilatkozott, hogy az ország rendeinek minden kivánatait teljesitette, a leiratban alig találnak valami kedvezőt?“ Csoportosan a kanczellárhoz, majd a személynökhöz menének tehát, s éles szavakban hányák vala szemökre, hogy e csalatkozásnak csak ők az okai. Okolicsányi János indítványára utóbb nagy zajjal végzést alkotának, hogy a királynéhoz egy harmadik felirat intéztessék; s mig a nemzet kivánatai nem teljesit-

tetnek, a nemesi felkelésről addig tanácskozni sem fognak. Még-inkább felháborodának a kedélyek, midőn szept. 29-kén a főrendek nagy része is hozzájok csatlakozott, s ifj. Eszterházy Imre, nyitrai püspök nyiltan kimondá, miképen néhány pontra nézve bizonyos tudomása van, hogy a királyné egészen mást határozott, mint a mi a leiratban foglaltatik : ennek szerkezeténél tehát csalásnak kellett történni. Ugyanezt ismétlik a rendeknél Balogh János, Pozsony, — Okolicsányi Zemplén —, és Csúzy Gáspár, Veszprém megyék követei. És hasztalan meriti ki minden ékesszólását Grassalkovics személynök, hogy a rendeket egy újabb feliratról lebeszélje ; hasztalan jelenti ki félelmét a nádor is, hogy a királyné a rendek ezen eljárását felette rosznéven vehetné, miért ő a felirat benyujtását nem is vállalja magára ; hasztalan lép közbe maga a rendek által leginkább kedvelt országbiró is. Végzésöknél a rendek állhatatosan megmaradván, a feliratot elkészitették s határozattá emelték, hogy azt, ha a nádor aláirni s átnyujtani nem akarja, ők maguk egész testületben viszik a királynéhoz, tudván, hogy ennek határozata a kanczellarián megmásittatott. Sinzendorf miniszter Baloghot a szabad szóért magához is hivatá ; s hire kezd vala járni, miképen a miniszterek ugy vélekednek, hogy a jelen körülmények közt nem lehetne jobbat tenni, mint ha, a többiek megfélemlitése végett, a három-négy szabadabb száju követnek feje leüttetnék. De mindez nem ijeszti meg, sőt még hevesebb ingerültségre gyulasztja a rendeket. Határozatuk októb. 4-kén végre a felsőtábla által elfogadtatván, a felirat a nádor által csakugyan benyujtatik. És kitartásuk ezuttal nem is maradt jutalmazatlan : a harmadik leirat, mely október 7-dikén adatott ki, a nemzet kivánatait, ha nem is teljesen, de legtöbb pontjaiban kielégitette."

A rendek most az egyszer kitartásuk által fel birták használni a válságos idő előnyét; mit tenni azelőtt és azután annyiszor elmulasztottak.

Hogy a királyné szép szavakkal végső áldozatkészségre is rá birta venni a nemzetet, azt gyakran bebizonyitá, be midőn Frigyes porosz király a békét megszegve ujra birodalmára tört :

„A királyné már márcz. 30-dikán újabban fegyverfogásra inti vala a vármegyéket. „Mindazon szerencsét, mely ügyeinket eddigelé támogatta, — irá e körlevelében — a minden jók kútfejének, istennek, az ő véghetetlen gondviselése után pedig leginkább az ősi magyar vitézségnek tulajdonitjuk ; ezt mi, valamint már elébb szivünk hálás elismerésével kijelentettük, ugy most is szünet nélkül, soha el nem halványulandó emlékezetben tartjuk. Mert miként csodálattal szemlélé Európa, hogyan bizo-

nyitja a nemzet életének s vérének készséges felajánlása s a hadseregek gyors kiállitása által szeretetét az anya, engedelmességét az urné, hűségét a királyné iránt. sat."

„A meleg szózat megtette hatását, az ország megint nagyszerü fegyverkezési zajjal telt meg; s nemsokára számos ezernyi felkelt sereg áll vala a morva határokon. „Apám Pálfy — igy ira ekkor az ügyes királyné saját kezével a nádornak, ki, agg kora daczára, annyi buzgalmat fejt vala ki a nemzeti had felállitásában, — Apám Pálfy, e lovat küldöm önnek, melyet hű alattvalóim leghivebbike méltó csak megülni. Vegye ön egyszersmind e kardot is, melylyel engem ellenségeim ellen védjen; s fogadja e gyürűt jóindulatom zálogáúl. Mária Terézia."

Ily és másnemű édes szavak a magyarokra nézve mindig megtették hatásukat, mert eddig még azokban is ritkán részesűlhettek, noha ezután gyakrabban fogunk ily irmodorral találkozni, ugyannyira, miként azt hihetné az ember, hogy a jelenkorig már meg is szoktuk, s mi hatását illeti: közönyös. A példák azonban ellenkezőről tesznek tanúságot.

E kifejezés „hű magyarjaim", nem ok nélkül hozatott be a királyi kiáltványok- és leiratokba, azt a nemzet királyai iránt nem egyszer bizonyitá. Mária Terézia alatt, mely időpontig az osztrák uralom nyomását oly keservesen tapasztalta és egész sorozatát számolhatá el a vele elkövetett méltántalanságoknak, akkor is megmutatá, hogy az uralkodóház iránt letett hűségeskűjét a legválságosabb időkben is kész megtartani; mig a birodalom többi részei gyávául hajoltak meg az idegen hóditók előtt:

„Salzburg és Felső-Ausztria, minden ellentállás nélkűl, sőt örömrivalgva hódolt ideiglenes új urának, a bajor Károlynak, midőn a háboru elején a tartományba hatolt. A csehek is kevés kivétellel, minden ellenmondás nélkül hódoltak s egész buzgalommal ügyekeztek szolgálni új királyuknak. Egyedül a magyar nemzet volt az, mely megfeledkezve kétszáz- éves szenvedéseiről, melyeket királyainak s ezek német és cseh minisztereinek kényuralmi hajlama hozott reá, nagylelkűleg védelmie alá fogadta azoknak hozzáfolyamodott utolsó ivadékát. S csak a magyar nemzet e példája s első győzedelmei keltettek aztán lelkesedést a többi népekben is, fejedelmi házuk védelmére, s tették lehetővé, hogy ez a békét végre megkötve, oly csekély áldozattal biztosithassa a maga örökségét."

S ime épen a magyar nemzet volt az, mely soha nem vette hűségének jutalmát, de ugy szólván ama tartományok áldozataúl szemeltetett ki. Igaz, hogy az ország, török és német nyomások alatt a kétségbeeséig zaklattatva, egyebet tenni már nem tudván, jogainak visszaszerzésére fegyvert ragadott, de

a mint uralkodója részéről bár a legcsekélyebb vonzódást, vagy méltányosságot tapasztalta is, azonnal lelkesedve kiálta fel: „Életünket, vérünket!“

Mint fentebb is emlitők, Mária Terézia, miután a nemzethez nem csupán uralkodói tisztje, de a hála köteléke is csatolta, ez érzelmét nem egyszer igyekezett bebizonyitani: „De másrészről, az egész monarchiát tekintve, egy, a magyar nemzet önállóságával s alkotmányos kormányzatával egyenes ellentétben álló elv, a monarchia kormányzati központositásának s az absolut fejedelmi hatalomnak elve is szünet nélkül lelke előtt lebeg vala Mária Teréziának. Ez volt a czél, melyre, őseinek hagyományos politikája s a bécsi kormánytestületekben meggyökerezett elvek szerint, ő is szakadatlanul törekedett kormányéletében. Minden erőszakolástól idegen, a lassu csöndes átalakulástól várt egyedül tartós sikert; s annak kivivására a fejedelmi és női kormánymesterség egész fegyvertárát működésbe tette. Ezen átalakitást oly halkan, a nemzet hajlamaival oly egyező módok által, fejlődésével, felvilágosodásával olyannyira lépést tartva, gyöngéi iránt oly kimélettel hajtotta ő végre, hogy senkiben sem támad vala aggodalom, hova vezetnek ezen, az alkotmányos kormány szellemével, a nemzeti függetlenséggel ellenkező átalakitások? Minél veszélyesebb volt valamely intézkedése az alkotmányos szabadságra s a nemzeti önállóságra nézve, annál több gondot fordit vala reá, hogy oly szinben tünjék fel az a nemzet előtt, mintha egyedül igazságszeretetből, országanyai gondoskodásból eredne, melylyel, szeretett hű Magyarországa becsületét, művelődését, javának gyarapodását hordaná szivén mindenekfelett.

Csak később tünt elő világosabban, hogy a királyné e központositási műtételében korántsem Magyarországot választá súlypontul; sőt a mennyire jó módjával lehet, erre is kiterjeszteni ügyekszik a német-cseh tartományok felsőbb kormányzatában megállapitott kényuralmi elveket. De akkoron már annyira körülhálózva volt általa a magyar főnemesség, hogy az többé nem támasztott ellenzéket s tanulékony alanynyá, mondhatnók, hajlékony anyaggá vált vala a szép királyné ritka ügyességü kezeiben.“

Mégis voltak jelenetek, midőn t. i. a királyné rejtett szándoka tisztábban és világosabban csillant elő, hogy a karok és rendek szilárd ellentállást fejtének ki.

„A királyné, ki ilyféle ellenzéshez nem szokott, s azt hitte, a nemességre halmozott kegyei s jótéteményei, annyiszor tanusitott anyai gondoskodása után tőle méltán több elnézést s engedékenységet igényelhet, aug. 24-kén a nádor által boszusan leizené a rendekhez, hogy a következő napon az országgyülést

befejezni s elutazni szándékozik ; miért is a törvényczikkelyek tüstént összeszerkesztendők. De az üzenet még hevesebben felizgatta a rendek kedélyét. Hangos panaszok emelkedtek, hogy a tanácskozásra elegendő idő sem engedtetik, s e zaklatás által a törvényhozási szabadság elnyomatik ; miért sokan minden törvény nélkül akartak szétoszlani. Mások követség által kivánták megkérni a királynét, halasztaná el utazását néhány napig, mit azonban a főrendek, mint illetlent, félrevetettek s átizenték a rendeknek, hogy lássanak a munkához : a nádor, ha szükséges, majd talál módot, a királynét párnapi maradásra birni. Tetőpontját érte el a rendek ingerültsége, midőn az elnöklő alnádor a városok beczikkelyezésének s Koch és Toussaint bárók a kormánytól inditványozott, de a rendek többségétől ellenzett honositásának kérdését szavazatra bocsátván, a királyi tábla tagjai, a városok s káptalanok követei által felkiáltással elfogadtatta. Az ügyek ezen erőszakolása miatt a megyék követei közől számosan annyira felháborodának, hogy a gyülésteremet tüstént odahagyták.

A nemesség e rideg magaviseletének a lefolyt országgyülésen a közéletre nézve jelentékenyek lőnek következményei. A kedélyingerültség nem lett ugyan tartós a királyné részéről : boszuságát hamar elfeledve, utóbb is csak ugy, mint az országgyülés előtt, ügyekezett ő éreztetni háláját a nehéz körülményei közt segedelmére oly lelkesedéssel sietett nemzettel ; a nemességet pedig, az egyesekre s egyes családokra halmozott kedvezései által Bécsbe édesgetve, kivetkeztetni különszerűségéből s ekképen monarchiájának erkölcseire, szokásaira nézve egymástól annyira különböző két részét egymással lehetőleg egyenlősiteni. De, miután a mult országgyülésen oly kellemetlenül tapasztalta, hogy a megyei nemességet a maga kedve szerint még nem hajthatja : az alkotmányos törvényhozástól még idegenebb lett, mint volt eddigelé, s azontúl egész tizenhárom évig nem hivta egybe az országgyülést, bár azt a közéletben minden lépten-nyomon mutatkozó hiány s hátramaradás, a nemzeti instituttiók fejletlensége, a közigazgatás minden ágainak rendezetlensége, az erkölcsi s anyagi érdekeknek százados elhanyagoltságszülte pangása, nagyon is szükségessé tette volna.“

Daczára ennek, a nemzet bár a hétéves háború őt nem illető érdekek miatt, a monarchia egész erejével folytattatott, a háború folytában 50 ezernél több újonczot adott a királyné érdekeinek támogatására.

„A királyné a hétéves háború után keményebben kezdi vala ostromoltatni a magyar rendi alkotmány azon pontjait, melyek neki az adó tárgyában korlátokat szabtak, s még inkább az alkotmány azon újabbkori kinövését, melynélfogva az egy-

házi s világi rendek, papság és nemesség, magukat a közterhek alól lassankint egészen kivonták, terjedelmes javaikat adómentesekké tették. Ő, miként már fentebb látók, eddig sem mulasztá el ugyan kegyelemosztásai, a nemességre halmozott kedvezései, a kormányszékek rendezése stb. által a kényuralomnak, mennyire az alkotmányos formák engedék, utat nyitni a nemzet politikai s polgári életébe ; hatása mindazáltal e tekintetben a hétéves háború kezdete óta tünik elő világosabban. Ezóta az absolutismus tanai is mind sürűbben merülnek fel a közéletben. A kényuralom egynémely eszméivel már előbb is találkozunk ugyan : a kormányszékek által kibocsátott rendeletekben; hol burkoltabb, hol világosabb módon, számos olyféle tanok s elvek foglaltatnak, melyek a nemzeti alkotmány s törvények szellemével ellentétben állanak. Az igy elhintett eszmék s tanok lassu ugyan, de annál biztosabb hatásuak valának, minél kevesebb követeléssel s mintegy mellékesen, rendszer nélkül hintettek el. Hol és midőn alkalom nyilt, a királyné személyesen is terjeszté az ilyféle eszméket. Igy például, ő a magyar országgyülést (Reichstag) mindig tartományi gyülésnek (Landtag) nevezte s kivánta maga előtt neveztetni ; mi aztán közönségesen szokássá is vált a német beszédben.“

X.

Anyja után, ki daczára uralkodóháza hagyományos politikájához történt ragaszkodásának, kegyét s jóakaratát is sokban éreztette a nemzettel, II. József, a Habsburg és Lothringen vérből származott utód lépett a császári trónra. Az ő uralkodásának időszakát igen röviden irjuk le.

II. József császár lángeszű, lánglelkű fiatal emher volt, s korát századokkal megelőzte. Ő az uralkodó kötelességét nem a törvények megtartásában, de a népek boldogitásában vélvén rejleni, ezen szempontot választá kiindulási pontjául. Ifju hevén át nem birta meggondolni azt : hogy a népek boldogitásának főalapja, törvényeinek megtartása, ha mindjárt roszak is azok, igen, de lassu, s magának a népnek beleegyezésével, s közbejárulásával történő fokonkénti megváltoztatása.

Ő egyszerre akart mindent, és pedig azon század felfogásával össze nem férhetőleg a mai, sőt még a mai kornak is csak magasabb műveltségű felfogásához lehetvén az ő eszméje alkalmazható.

Ő nem kérdezett senkit, magától tett mindent, Magyarország, úgy mint a német s egyéb tartományok százados szokásait, törvényeit, alkotmányát, egy rántással kifordítá sarkából, s helyette saját belátása szerint alkalmazott ujakat, mit aztán az illető nemzetek se felfogni, se megérteni nem birván, zavart és rendetlenséget, elégedetlenséget és zugolódást idézett elő. Ő ezen eljárása által épen azt érte el, mi ellen működött : népe elégedetlenségét, s ebből származott boldogtalanságát.

Reformtörekvéseinek, s mindent német szemüvegen át vizsgáló jóakaratának leginkább a magyar nemzet volt áldozata. Ő se a nemzeti szokást, erkölcsöt, typust nem vévén tekintetbe, a megszilárdúlt tömörült nemzeti testet hajlékony alakitható viasznak nézvén, s azt uj mintájába idomitani akarván, irtóztató módon csavargatta, nyomorgatta, törte. A mily hajlékonynak akarta látni népeit, oly hajthatatlan volt ő, vasvesszővel és katonai hatalommal, jót akarva bár, de zsarnokilag uralkodván.

Legnagyobb átok volt hazánkra nézve, hogy a császár né-

met volt s az által vélt boldogitani mindenkit, ha németté tesz. Magát magyar királylyá nem is koronáztatá meg, az országot nem önálló, de a birodalomtól különvált résznek tekinté, melyet szerinte össze kellett volna forrasztani.

Ő rendkivűlisége által átka volt magának s átka népeinek, mint embert sajnálni lehetett, hogy oly korán kimúlt, de mint uralkodónak, halála áldás volt. E rövid idő alatt is ugy kiforgatá sajátságaiból a nemzetet, hogy évtizedek kellettek aztán, mig az ismét magára ismert.

„Azok után, miket József minden népei iránt egyenlő szeretetéről s gondoskodásáról mind szóval hirdetett, mind némi részben tettel is tanusitott vala, azt kelle várni, hogy miután Magyarországot önálló nemzeti életétől, alkotmányától megfosztotta, s a kényuri hatalommal kormányzott német örökös tartományokkal egyenlővé tette, ezekkel azt kedvezéseiben s jótéteményeiben is egyenlőleg részesitendi. Várni kelle, hogy ama megbecsülhetetlen erkölcsi javakért, melyeket tőle az ünnepélyes kötmények s alaptörvények ellenére, erőhatalommal elvett, a nemzeti függetlenségért, alkotmányért, önkormányzatért legalább az anyagi érdekekben nyujtand kárpótlást, s teljesen megszüntetendi azon igazságtalan nyomást, melyet ezen érdekekre a bécsi kormány századok óta s különösen a Mária Terézia alatt megalapitott vámrendszer által az elébbinél is súlyosabb módon gyakorolt vala.

A történelem azonban mindamellett is czáfolhatatlan adatokkal tanusitja, hogy Magyarország még sem részesült a kormány gondoskodásából kifolyó jótéteményekben egyenlőleg a többi örökös tartományokkal; sőt, hogy még inkább József mint Mária Terézia kormányintézkedései lettek okaivá azon pangásnak, melyben a legújabb időkig tengének anyagi érdekeink. Igaz ugyan, hogy e kártékony hatást nem József indulatának, hanem az általa követett hibás rendszernek kell is tulajdonitanunk; de az a dolgon nem segit: az eredmény, bármi volt is oka, súlyosan nehezedett az országra, majdnem egy századig szomoru sorvadásra kárhoztatván anyagi érdekeinket.

Ő már nemcsak arra törekedett, mi Mária Terézia alatt tűzetett ki czélul, hogy Magyarország a többi tartományok adóját is segitsen viselni: ő egyesitési törekvéseiben Magyarország érdekeit végkép s egészen alárendelte a többi örökös tartományok érdekeinek."

„És mind ezen szintoly szomorú, mint méltánytalan viszonyoknak, melyeknél fogva Magyarország anyagi jólléte s természetszerű kifejlése a német örö-

kös tartományok java miatt feláldoztatott, mi egyéb volt a forrása, mint a központositásnak ama fokig tulhajtása, hogy Magyarország a monarchiába teljesen beolvadjon? Végzetszerű tények logikája, melylyel emberi ész s akarat, ha oly felsőbb rendű is az, minő Józsefé vala, örökké sikeretlenül fog küzdeni," — irta Horváth Mihály.

XI.

II. József halála után annak öcsese, II. Leopold foglalá el a magyar trónt, mielőtt azonban megkoronáztatott volna, a nemzet szokottnál erélyesebben követelé József alatt felforgatott alkotmányának visszaállitását : hogy készebbek véröket s életöket feláldozni, mint a törvények megsértését tovább is eltűrni. Némelyek, például Szepes megye, egy lépéssel továbbmenve, egész nyiltsággal kimondák, hogy valamint az új királynak, ha kormányát alkotmányszerűleg kezdi meg, eleve is hűséget s engedelmességet igérnek : ugy, ellenkező esetben, ha ő a nemzet s fejedelmi háza közt fennálló viszonylagos szerződéseket megszegné, a nemzetre se rovassék bűnül, ha aztán jogai s nemzetisége biztositékát ősi szabad királyválasztási jogának gyakorlatában keresendi. Még élesebb volt Pozsony megye felirata : „Csak azon feltétel alatt egyezett vala meg a nemzet, ugymond, a nőági örökösödésben, ha kormánylatát a fejedelem országgyüléssel, a maga törvényes megkoronáztatásával s a szokott eskü letételével kezdi meg ; és mivel e viszonylagos szerződvény egyik résztől, tudniillik, a boldogult császártól, a feltételek meg nem tartása, sőt egyenes megszegése által megsemmisittetett : az ország lakosait sem lehet a szerződvény megtartására jogosan kényszeriteni, hanem ha a törvények ezentul pontosan megtartatnak.“ Legközelebb járt a porosz kabinet kivánatához Pest megye, végzésileg kijelentvén, hogy József császárnak a pragmatica sanctio feltételeit megszegő, alkotmányt s törvényeket sértő kormánya által a nemzet s az uralkodóház közt létezett szerződés tényleg megsemmisittetett : a trónörökösödés folyama megszakadt. E végzést a megye utóbb a fejedelemnek is tudtára adá ; példáját pedig aztán több megye is követte. Ily módon irt fel egyebek közt Bihar megye is, kijelentvén, hogy a trónörökösödést az országgyülésen új szerződéssel szükség helyreállitani.“

Leopold észszerű intézkedése a megyék e heveskedését lecsillapitván, ez inditvány nem ment valósitásba.

A nemzetiségeket izgató reactió azondan Leopold alatt jobban az előtérbe lép, mint ezelőtt, s mig ő királyi népszerűségét

vesziteni nem akarván, jóindulatot mutatott, úgy látszik, más részről a külön nemzetiségek magyarellenes izgatása által akart odahatni kormánya, hogy tervei valósúljanak. Ezen izgatásról következőleg ir Horváth M. :

„A szerbek különszerű nemzeti állásra vágyódó separatisticus hajlama kezdte-e fonni azok szálait, vagy, hogy a f e l a v a t á s i h i t l e v é l s k o r o n á z a t e l ő t t i t ö r v é n y c z i k k e l y e k f e l e t t v i t á z ó r e n d e k n e k k é s z i t t e s s é k e r é s z r ő l i s e l l e n z é k, a z u d v a r t ó l s z á r m a z o t t a k e z d e m é n y e z é s ? — nem vagyunk képesek megmondani. Annyi bizonyos, hogy az udvar, Putnik metropolita újabb folyamodására, jul. 10-kén kelt leiratában engedelmet adott az illyr-szerb nemzetnek auguszt. 26-kán, Temesvárott nemzeti congressust tartania, báró Schmidfeld János péterváradi fő-hadi-parancsnokot nevezvén oda kir. biztosul. Sőt pár héttel utóbb még azon kedvezésben is részesité a szerbeket, hogy ellenére Mária Terézia Declaratoriumának, mely szerint az ilyetén gyülésen az egyházi, katonai és polgári osztály mindenikéből külön huszonöt küldöttnek kell vala jelen lenni, most a nemesi osztályból is 25, s igy összesen száz követ jelenhessen meg a gyülésen.

A gyűlést, mely Schmidfeld által szept. 1-jén nyittatott meg, az avatottabb tagok titkos ülései előzték meg, melyekben, mig az „imádott“ fejedelem hizelgésekkel, magasztalásokkal halmoztaték, a magyarok ellen a düh és nemzeti gyülölség mérges nyilai kimélet nélkül lődöztetnek vala. A többi közt egy szónok „barbárnak“ nevezi a magyar népet, „mely csak az imént áradt vala ki Ázsia barlangjaiból, és származása bélyegét örök időkre változatlanul megtartani akarja,“ mert „a vadság álmában szunnyadt el ;“ melynek „még próbát kell adni Európa váró szemei előtt, ha méltó-e élni művelt határai között ;“ mely „hogy a 18-dik század történetét a Rákóczy-kor vadságának jeleneteivel undokitsa, a birodalom válságos körülményeire várt, hogy aztán tulságos követeléseinek egész özönét kiöntse“ stb. stb. Ezen és hasonló kitörések közt pedig világosan kimondja azt is, hogy a szerb nép, melyet egyébiránt a mindenkép legyalázott magyar mellett, a tökély ideáljának ábrázol, „melynek fényes tulajdonságait a jelen gyülésen csodálni fogja a világ,“ hogy, mondom, a szerb nép nem akarja tovább viselni a magyar igáját ; hogy „eljött a régvárt idő, midőn az érdekek Illyriát elválasztandják Magyarországtól.“

A nyilvános ülésekben, melyek Schmidfeld tábornok kir. biztos jelenlétében tartattak, az idézettekhez hasonló dühös kifakadások nem hallattak ugyan ; de annál határozottabb igénynyel lépett fel az elszakadás s egy külön politikai nemzetiség

megalakitásának iránya. A tanácskozás ugyanis leginkább s legtöbb hévvel ama kivánat körül forog vala, hogy az országból a szerb nemzet számára egy külön territorium hasittassék ki, melyen az magát nemzetileg megalakithassa ; ezen tartomány igazgatására s jogainak képviselésére, az udvarnál egy külön kormányszék, magában a tartományban pedig külön hatóságok alkottassanak ; a nemzeti congressus végre, közügyeik elintézése s az egyházi, világi és katonai rend szoros egyesülése végett, gyakrabban hivassék egybe. Schmidfeld királyi biztos oly előzékenységgel viselteték a gyülekezet iránt, hogy a számukra kihasitandó tartományul maga inditványozá a temesi bánságot, mint a mely, bár Mária Terézia által 1779-ben az országhoz visszakapcsoltatott, de törvény által még nem kebeleztetett be az országba.

Mindezek ellen szót emelt a mély belátásu és tiszta jellemű Tököli Száva, de hasztalan, azon előadása : hogy szerbek nem a királyi kegyelem, de az országgyülés jogos intézkedéseiből várhatnak és kell javúlást várniok, mert csak a magyar nemzettel egyetértve lehetnek erősek, s biztosithatják országukat : a felizgatottak keblében csak gyülöletet okozott.

A katonatisztek lévén a gyülésen az irányadók, kikről, mint azt beszédeikben maguk is megvallák, kételkedni sem lehetett, hogy felsőbb utasitás szerint járnak el : a szerbek azon rajongó reményekbe ringatják vala magukat, hogy rövid idő mulva kérelmeik teljesedésének fognak örvendhetni. És valóban Schmidfeld, császári biztos, már szeptember 27-kén a következő kir. leiratot olvasta fel a congressus kebelében : „Ő Felsége nemcsak az illyr nemzeti gyüléstől elejébe terjesztett négy pontot fogadja tetszéssel, hanem egyszersmind a gyülekezet tagjainak szabályszerű, eszélyes, szerény és emberséges eljárása, valamint azon bizodalom fölött is, melyet az illyr nemzet ő felsége atyai indulatába helyezett, valóságos örömét nyilvánitja s igéri, hogy élete végéiglen egyike leend legbuzgóbb gondjainak, miszerint ezen, ő felségének oly drága s magának az összes monarchia iránt annyi érdemeket szerzett nemzet bizodalmának tökéletesen megfeleljen. Mihelyt Frankfurtból visszajövend, tüstént elő fog adatni magának ő felsége minden kérelmeket s javaslatokat, melyek e nemzetet illetik, hogy azokat megvizsgálván, e hű s ő felségének drága illyr nemzet kivánatait teljesithesse. A gyülés addig is bizton számithat reá, hogy ő felsége mindent megadand, mi e nemzet valóságos jóllétének előmozditására szolgál, s mikhez tartozik kivált egy külön udvari kormányszék felállitása, mely az illyr nemzetet állandóan képviselje, jogait, kiváltságait s vallásának szabadságát fenntartsa s mindenről

gondoskodjék, mit e nemzet javának gyarapitására mindjárt, vagy idő folytával teendő lészen."

A szerb congressusnak mindjárt eleinte ekként nyilatkozott szelleme nem maradt titok az országnak Budán tanácskozó rendei előtt; arra maga a fentebb idézett féktelen gúnybeszéd is, mely kinyomatva közkézen forog vala, elég világot deritett. Tudva volt előttök az is, miként fogadtatott Bécsben a szerb kérelem, s mily válasz küldetett azt illetőleg Temesvárra; mindezt maga a bécsi hivatalos ujság elbeszélte, mely egyszersmind a leirat szövegét is közzétette. És, mi méltán felötlő vala, mindezeket épen azon napokban közlé a hivatalos bécsi ujság, midőn az országgyülési küldöttség a királynak a koronázási hitlevélre szept. 20-kai és 22-kei válaszával Budára visszatért, s itt a rendek véghatározatra valának felhiva, hogy az új hitlevél és koronázás előtti czikkelyek további sürgetésétől elállva, nyugodjanak meg abban, hogy ő felsége minden sérelmeiket orvosolni, s minden méltányos kivánataikat megadni hajlandó a közönséges törvények utján. E körűlmények közt tehát nem téveszthették el hatásukat a Temesvárról érkezett hirek s a bécsi újság közleményei. Nyilván ezekre mutatának mind az országbiró, mind azon többi mérsékelt szellemü hazafiak, midőn a királyi válasz tárgyalása fölött ama veszélyes körülményeket emlegeték, melyek a nemzet és fejedelem közt e hitlevél miatt támadható meghasonlásból kifejlődhetnének, ha tovább is koronázatlan fő alatt maradna az ország, hol annyi zavar s rendetlenség uralkodik. A rendek tehát az új hitlevél sürgetésétől, mint már fenntebb előadtuk, elállottak, s a királynak újabb válaszát, melyben a koronázást nov. 15-kére, Pozsonyba tűzte ki, minden további ellenvetés nélkül elfogadták."

Horváth Mihálynak mint történetirónak az a nagy hibája megvan, hogy itélni nem tud, s birálatát egyes tények hatása alatt gyakran elhamarkodva mondja ki, vagy a mások itélete után indúl. Bár Leopoldot az osztrák császárok legjobbikának lehet mondani, őt annyi dicséret, mennyivel Horváth elhalmozza ezen történeti munkájában, még se illeti meg. Indokolatlan dicsőités, és néha elitélés Horváth főtulajdonai közé tartozik, amint azt röpiratára irt válaszunkban igyekezni fogunk bebizonyitani.

A nemzeti függetlenség és alkotmányos kormány teljes épségben fenntartása tekintetéből megalkotott törvények, bár nem feleltek meg a rendek várakozásának, de magukban foglalják az 1790 iki törvényczikket:

„X. Megismeri és vallja ő felsége, hogy Magyarország a pragmatica sanctio megalapitása mellett is kapcsolt részeivel szabad, és az egész törvényes kormányformájára nézve — ide értvén annak minden kormányszékét, — független ország, mely semmi más országtól vagy néptől nem függő, hanem tulajdon önállásával és alkotmányával biró, s ennélfogva törvényesen megkoronázott örökös királya, — tehát ő felsége s utódai, Magyarország királyai, által is saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára kormányzandó, s igazgatandó.“

E t. czikk, bár soha meg nem tartatott, de megiratott, szentesittetett, és sulyos a nemzet törvényei közt.

Hogy nincs csüggesztőbb valami, mint a félig ki-, félig ki nem elégitett állapot, azt bebizonyitotta a nemzet József után, kinek törvénytelen rendeletei ellen, bár sikertelenűl, de erélyesen védelmezte magát. Amint óhajtásai félig-meddig kielégittettek, megszűnt a lelkesedés ama tüze, mely a nemzetiséget fenntartotta, és sokan a kevéssel is megelégedvén, a buzgóbb hazafiakat előhaladásukban gátolták. A koronázás előtt tiltakoztak az ellen, hogy idegen nyelvek a nemzetre erőszakoltassanak; sőt mégazt is kivánták, „hogy a nemzeti nyelvet a királyi ház herczegei is tanulják ; a megyei s más törvényhatóságok pedig, s mennyire az ügykezelés engedi, a kormányszékek is hivatalos, tiszti nyelvökké fogadják ; a törvényszékeknél egy ideig még a deák hagyatván meg. E czikknek, mint Horvátországra nézve sérelmesnek fölvételét ellenzé ugyan gr. Erdődy János bán, és Verhovácz Miksa, zágrábi püspök ; az ország rendei mindazáltal azt fentartani határozták, kijelentvén, hogy a más-ajku országlakosokat magán-életökben egyáltalában nem szándékoznak kényszeriteni a magyar nyelv használatára ; sőt még a közéletben sem akarják azt tüstént s erőszakosan gyakorlatba vétetni : hanem csak az volna czéljok ama törvény megalkotásában, hogy a hol a közügyek rövidsége nélkül megtörténhetik, csak ott legyen az mindjárt a deák helyett tiszti nyelvvé ; egyébütt pedig csak fokonkint, a mint annak tudása terjed, tétessék gyakorlatba. Hogy pedig e czél minél elébb eléretthessék, törvénynyé határozták tétetni azt is, hogy a magyar nyelv minden nyilvános iskolákban, — az akademiákban és az egyetemnél pedig a magyar tiszti irály is, tanittassék.

Az új hitlevéllel felterjesztett czikkek azonban, mint tudjuk, a koronázat előtt nem nyertek megerősitést ; midőn pedig

azok utóbb Pozsonyban újra tanácskozásba vétettek, már tetemesen meghűlt vala a lelkesedés, és miként több más tárgyra — például, a kormány felelősségére, — ugy a nemzeti nyelvre nézve is, a megalkotott törvényben nagyon gyönge kifejezést nyert a buzgóbb hazafiak óhajtása. Többen azon elnémetesedett urak közől, kik az udvari kegyeket tarták legfőbb üdvöknek, most ismét hátat forditának a nemzetiség ügyének s még olyféléket is hiresztelnek vala, hogy az udvar nem örömest látná, ha azon élénk nemzeti szellem, mely elébb magukat is megragadni látszék, folyton ápoltatnék."

Ennyit láttunk szükségesnek a Leopold kormányzatának korszakából megemliteni. Különben se szándékoztunk történelmet irni, csupán arra szoritkozván, hogy a Horváth M. röpiratára teendő válaszunkban legyen alap, melyre támaszkodhatunk.

XII.

Leopold utóda, I. Ferencz, midőn a trónt elfoglalta, Bécs és Páris közt oly feszűltek valának a viszonyok, hogy a háború elkerülhetetlennek látszék. A látszat nem is csalt.

„A koronázási ünnepélyek, melyek közt junius 6-kán maga Ferencz, 10-kén pedig neje, a nápolyi származásu Mária Terézia (kivel első nejének halála után még 1790-ki szeptemberben kelt vala össze) a szokott módon avattattak fel, bőséges alkalmat nyujtának az udvarnak mindenféle kegyelemosztások, dicséretek, hizelgések, magasztalások által még inkább leláncczolni az ország rendeinek olyféle eljárással könnyen lelkesedésre gyújtható sziveit. Különösen feladatává tette ezt Ferencz a főispánok irányában, kik időközben a kanczellártól kéz alatt az iránt is intést vettek, hogy birnák reá megyéiket, miszerint a hadi segély bőséges megajánlására pótlék-utasitásokat küldenének követeikhez. Az ünnepélyek után pedig Sándor főherczeg nádor közlé végre a királynak hozzá intézett válaszát is, a rendek minapi tömeges hálanyilatkozatára, a hitlevélben tett módositásért. E levél a királynak még fentebb közlött beszédét is tulhaladja hizelgő kifejezéseivel. „Azon öröm, mond egyebek közt, mely egy szabad nemzet arczairól lesugárzik, az; mit az ő szive keres jutalmul s kárpótlásul királyi gondjai- s fáradalmaiért. Hogy ezen örömet jobban érezhesse, eltávolitotta magától a trón fényét, a karoknak és rendeknek ezáltal is értésökre adandó, hogy nem a királyi felség méltóságához, hanem nemzetök legbuzgóbb barátjához jöttek." Örömét fejezi ki továbbá, hogy a rendek, megértvén, miképen a franczia nemzettől igazságtalan háborúval bántalmaztatik, segedelmöket önként felajánlották, megvédendők őt és királyi házát s egyszersmind önmagukat ; „mert ő, ugymond, a maga sorsát soha sem fogja különválasztani a magyar nemzetétől." Vajha a béke áldásait áraszthatná a nemzetre ; de miután neki a franczia nemzet háborut izent, kénytelen kiállani a csatasikra. Nem volt ugyan szándéka segedelmet kérni a nemzettől ; de miután ez azt önként nagylelkűleg ajánl : a hála legbensőbb érzetével fogadja

azt, annak meghatározását a rendek nagylelkűségére bizván; mert jól tudja, „hogy a szükséges segélynek nem létezik jobb mértéke maguknak a rendeknek nagylelküségénél.“

Az udvar tudta mit csinált, s e hizelgéssel tökéletesen elérte czélját, a rendek újra készek voltak áldozni életöket, véröket.

A hála ezért is csakhamar bekövetkezett.

Még II. József alatt alakúlt az ugynevezett „patrioták“ pártja, melynek főczélja volt az alkotmányellenes törvénytelen rendeletek meghiusitása. „E párt működése élénk emlékezetében volt Ferencznek s kabinetjének. És hogy e párt az új irányu politikát is ellenzeni fogja, hogy a nemzeti alkotmányos szabadság megszilárditására minden lehetőt megkisérlend, s különösen az országos bizottmányok rendszeres munkálataiban tervezett reformokat erősen sürgetendi, kételkedni sem lehetett. Már is ébredezni kezd vala az elégületlenség a bécsi kormány több rendszabályai s mind világosabban nyilatkozó iránya miatt. Különösen a titkos kémkedés rendszerével semmikép sem tudott megbarátkozni a nemzet nyilt, egyenes jelleme; a névtelen vádak ösztönzése, jutalmazása, az azoknak adott hitel miatt mind nagyobb kedvetlenség támadt; miről Bécsben épen e titkos kémek tudósitásaiból tökéletesen értesülve valának. A német miniszteriumnak nem szűnő, sőt mióta Thugut emelkedett annak élére, folyton növekedő befolyása az ország ügyeire, a hazai ipar s kereskedelemnek egyre sulyos korlátozása a német tartományok érdekei miatt stb. számos panaszokra adott okot, melyeket Bécsben jól ismertek. Szóval, bizonyosnak tartható a bécsi kormány, hogy a „patrioták“ pártja a jövő országgyüléseken, miket a mindinkább súlyosodó háborúra szükséges segély miatt mellőzni nem lehetett, mind keményebben fogja ostromolni az ország törvényeinek szellemével, a nemzet jogaival s kivánataival homlok-egyenest ellenkező kormánypolitikát s annak megváltoztatásától függesztendi fel a háboru folytatására szükséges segedelmet.

Az ügyek e helyzetében tehát arra határozta magát Thugut, hogy a demokratiai elvek s tanok csekély számu hiveire csapjon le: a gyöngéket sujtsa, hogy az erőseket is megfélemlitse. Ijeszteni, rettenteni akart, hogy az alkotmányos, szabadelvű ellenzéket is hallgatásra, néma engedelmességre birja az elfogadott s egyes részleteiben már foganatba is vett kormánypolitika iránt. — A terv végrehajtása annál több eredménynyel biztatott, minthogy a franczia forradalom mind féktelenebb, mind vérengzőbb jeleneteinek hire nálunk is, mind nagyobb iszonyodást ébresztett a kedélyekben ama demokratiai tanok s elvek ellen, melyek magukat oly borzasztó események kiséretében ér-

vényesitteték. Sőt még a nemesség hálájára, ragaszkodásának növelésére vélt számithatni a bécsi kormány, ha azt megmenti ama párttól, melynek elvrokonai Francziaországban trónt és oltárt, papságot és nemességet minden kiváltsággal együtt eltörültek.“

Megkezdődtek az elfogatások, s azokat „Német János királyi ügyigazgató intézi vala, s azontul egészen az év végéig folytak az országban. És minthogy maga az elfogottak egyénisége, kora és polgári helyzete is vet némi világot ezen szomorú eseményre, ime álljon itt azok névjegyzéke:

Abaffy Ferencz, az 1790-ki országgyülésen Árva megye követe, s miként Kazinczy Ferencz tudósit, a tudományok nagy kedvelője, a papságnak pedig gyülölője.

Ambrózy Gábor; Aszalay János, mind a ketten juratusok, emez iró is.

Bacsányi János ismeretes iró, a kassai magyar társaság által kiadott „Magyar Muzeum“ szerkesztője, ki már „Az 1789-ki francziaországi változásokra“ irt költeményeért is feladatott, minek következtében 1793-ban szerkesztői hivatalától megfosztatván, gróf Forgách Miklós nyitrai főispán magántitkárává lett. A gróffal épen ennek nyitrai jószágán vala, midőn a Bécsből hazaérkezett grófné azon hirt hozá, hogy Bacsányi kerestetik. Ez ártatlannak mondván magát, Forgách tanácsára Budára megy, hogy Sándor főherczeg nádornál pártolást keressen; de elfogatván, Bécsbe viteték.

Baranyay Mihály; Brem János sebész; Bujanovics Kornél juratus.

Fodor Gerson, tanár a körösi reform. iskolában.

Erdélyi László, jogtanuló.

Hirgeiszt Ferencz, tizenkilencz-éves jogtanuló, „szépen nőtt deli ifju, mondja Kazinczy Ferencz, — de lelke még szebb; szerényebb, csendesebb, szelidebb, állhatatosabb charactert nem ismerek.“

Illés Ferencz ifju ügyvéd; Juhász János, prémontrei szerzetes pap.

Kazinczy Ferencz, kit forrásként többször idézünk, II. József alatt a kassai kerületben a nemzeti iskolák felügyelője. Az igazgatás régi rendszerének helyreállta után, Kazinczy első rangu költőnk, s kötetlen új irályunk teremtője, „Orpheus“ czimű folyóiratát szerkeszté, s épen ennek egy darabjával foglalkodik vala, midőn decz. 14. éjjelén elfogatott.

Kazinczy Miklós, Ferencz öcscse, Bihar megye esküttje s iró; Kopasz János jogtanuló.

Landerer Mihály könyvnyomtató ; Laczkovics László, János öcsese ; Lonovics Imre, orvostanuló ; Lukács Pál.

Makk Domokos volt pálos szerzetes , Márton István, pestmegyei orvos ; Nemesányi Endre, Pajczkoffer Antal, egykori nagyváradi biró ; Pruzsinszky József.

Rosty János, a kőszegi kerületi tábla jegyzője, Zsigray barátja, s kicsapongásaiban társa. Rosty Pál, egykor katonatiszt.

Szentjóbi Szabó László, gr. Teleki Sámuel erdélyi kanczellár titkára, s jeles költő.

Szén Antal kamarai számvevőtiszt ; Szlávy György biharmegyei főbiró ; Szlávy János juratus ; Szilla Miklós jogtanuló ; Sehy Ferencz szinész.

Szmetanovics Károly, jogtanuló, „lelke láng, könnyebben fellobbanni senkit soha nem láttam," mond Kazinczy.

Szolárcsik Sándor, ritka tehetségű, bő olvasottságu, alig 20 éves juratus.

Szulyovszky Menyhért, II. József alatt a zemplénmegyei törvényszék elnöke ; két izben jeles országgyülési követ, „igen nagy talentum, mond Kazinczy, társalgásban causticus, és az mulatsága, ha másnak gyengéjét kilesvén, magának és még inkább másoknak belőle bolondot csinálhat. A más érdemeit nem tűri, mert az reá homályt vet ; és meggyőzhetlen viszketeggel bir, másokat buktatni."

Tancsics Ignácz, gr. Sztáray Albert tanitója s nevelője. Túrós Péter ócsai reform pap.

Ujgyörgyi József ; Uza Pál, ifju ügyvéd Pesten, lelke oly szép, mondja Kazinczy, hogy szebbet soha sem láttam, csendes, elmozdithatlan characterű „jó ember."

Verhovszky Sámuel, a Nákó-család ügyvéde.

Verseghy Ferencz, volt pálos szerzetes, tábori pap s iró, ki egyebek közt a marsaillaiset is magyarra forditá.

Őz Pál fiatal ügyvéd s iró. „egyike a legjobb fejeknek az egész országban," irja Kazinczy. Midőn pöre a királyi táblán felolvastatott, Ürményi József királyi személynök azt mondá róla: „Ismerem az embert ; tudománya szerint méltó, hogy székembe üljön."

Ezeken kivül elfogattak még tizenhárman, köztök a 16 éves báró Révai László, ki azonban utóbb szabadon bocsáttatott. Király József kamarai tiszt, és Fodor József helytartósági titkár, magukat az elfogatás előtt agyonlőtték.

A foglyok Bécsbe vitettek, de onnan több megye erélyes felszólalása folytán mégis csak visszahozattak. A foglyoknak azonban ez mit sem használt. Czélját Thugut a hazai s törvé-

nyes birák eljárása mellett is elérheté, elérni erősen eltökélé magát. Utasitásokat küldetett a királyi ügyigazgatóhoz, ki a vádló szerepét viseli vala, s a főtörvényszékek elnökeihez, melyek szerint meghagyatott nekik, hogy a vádlottakra, a Saurau elnöklete alatt Bécsben müködött faggató bizottmány eljárása nyomán, a veszélyes demokratiai tanok s elvek elfojtása s a közvéleménynek azoktól elrettentése végett, szigoru, példás büntetéseket rendeljenek : ő felsége különben is nagy mértékben szándékozik gyakorolni a maga kegyelmezési jogát. Az ügyigazgatónak e fölött az ügyben teendő rendkivüli fáradalmai jutalmául ezer darab aranyat rendelt.

Daczára, hogy az elfogottak ellen semminemü izgatást, vagy lázitási szándékot kisütni nem tudtak, azok közől öt fővádlottra ápril 27-kén mondatott ki a fejvétel és jószág-elkobzás. Az itélet a király általis helybenhagyatván, a kivégzés napjára oly rendőri szabályok hirdettettek ki Buda-Pesten, mintha valamely népmozgalom kitörésétől kellett volna tartani. Az ikervárosokban tanyázó katonaság kemény töltényekkel ellátva állittatott ki, a megtöltött ágyuk mellé égő kanóczczal rendeltettek a tüzérek ; a városok lakosainak meghagyatott, hogy a kivégzést megelőző s követő éjen őrködjenek s magukat tüzvész ellen vizzel és más oltószerekkel lássák el. A csönd azonban egy perczig sem lőn megzavarva.

Az itélet majus 20-dikán a budai vérmezőn hajtatott végre az öt elitélten. Zsigraynak, ki első volt a sorban, csak a harmadik csapással oltotta el életét az ügyetlen bakó ; mi a nagyszámu néző közönséget zúgásra inditotta. Követé őt Szentmáriay, ki férfiasan, azután Laczkovics, ki e horáczi ódát : „Justum et tenacem propositi virum“ énekelve — utóbb Hajnóczy, ki socratesi nyugalommal fogadta a már ügyesebben mért halálos csapást ; s végül Martinovics, ki papi rendétől a szokot szertartások közt harmadnappal elébb megfosztatott, zárta be Thugut politikája áldozatainak sorát.

A kivégezések után, az itéletek szerint, a következő iratok égettettek el a bakó által : a két káté példányai ; a demokrat társulat szabályai ; egy a császárhoz irt levél ; a marseillaise magyar forditása ; némi horvát nyelven irt versek ; „Vox clamantis in deserto ad hungaros“ czimű versek ; „Intés a magyarokhoz, az ember és polgár jogainak megfejtésével ;“ — „Titkos okok, melyek miatt az országgyülés mennél tovább el fog halasztatni ;“ — „Utasitási pontok a jövő országgyülésre küldendő követek számára ;“ — „A franczia demokratiai alkotmány“ ; — egy a császárhoz s királyhoz irt levél ; Óz Pál ön-

védelme; izgató magyar versek; „Der Kreutzzug gegen die Franken“ czimű röpirat.

A többi vádlottak közől a királyi tábla még tizet, ugymint Szolárcsikot, Őzt, Kazinczy Ferenczet, Verseghyt, Landerert, Verhovszkyt, Szént, Szulyovszkyt, Szlávy Jánost és Szentjóbi Szabót, itélte halálra, a többieket egytől tiz évig tartandó fogságra; néhányat végre szabadon bocsáttatni kivánt.“

Ez volt tehát a hála, a franczia háboruban tett nemzeti önfeláldozásért.

1796. november 6-dikára Pozsonyba, miután a franczia háború ujra, s nagyobb mértékben vette igénybe a nemzet segélyét, hol a monarchia fenntartása vagy inkább egy szabadságért küzdő nemzet elnyomása tekintetéből, a magyar is eszközül szolgáltatott, — tehát nov. 6-ára országgyülés hirdettetett.

„A király a gyülést megnyitó ünnepélyen a császár-huszárezred egyenruhájába öltözve, kolcsagtollas kalpaggal fején ült fel trónjába. Pálffy Károly kanczellár magyar beszédben terjeszté elő az országgyülés czélját s ösztönzé a rendeket a királyi előadások gyors és sikeres tárgyalására. „Ünnepélyesen fogadtuk kormányunk kezdetén, — mondá aztán trónbeszédében egyebek közt ő felsége, — hogy az isteni gondviseléstől kormányunkra bizott népeket hittel és törvénynyel fogjuk igazgatni; jogunk is van tehát tőlök gyermeki szeretetet és teljes bizodalmat igényelni.“ Ő maga e bizodalomnak mindjárt bizonyitványát is adandó, nem határozza meg a nemzettől várt segély mennyiségét, hanem azt ennek ismert nagylelküségére bizza. „Ha valaha, bizonyára most fenyegeti végveszély Magyarországot, — mond az előadásokban — midőn a franczia nemzet . . . . minden törvényes kormányoknak, a keresztény vallásnak s az egész nemességnek kiirtására törekedik, hogy ezeket elnyomván, az emberek többi osztályait annál könnyebben és bizonyosabban zsarnoksága alá hajthassa. . . . . De ő cs. kir. apost. felségét nem rettenti meg a véres ütközetek kétes kimenetele, . . . mert szeretett magyar nemzetének feddhetetlen hűsége iránt azon bizodalommal viseltetik, hogy annak ősi vitézsége által nemcsak minden fenyegető veszélyt elháritani, hanem az isteni és emberi jogokat megvető ellenséget a felséges ház méltóságával megegyező békére is kényszeriteni sikerülend. . . . . Mert tudja ő felsége, hogy nagyanyja Mária Terézia alatt, a legsúlyosabb időkben hű magyarjainak ragaszkodása és vitézsége mentette meg a monarchiát; s azért nem kételkedik, hogy a hatalmas ősök ivadéka most is

hasonló buzgalommal sietend a királyi ház méltóságát védelmezni s a veszedelemtől a hazát megmenteni. Fel fog ismét buzogni ama harczias vér, mely ő felsége nagyanyjának koronáit annyi ellenség törekvései ellen megszilárditotta, s újabb dicső tettekkel fogja igazolni ő felsége reményeit s egész Európa várakozását."

A dicséretek, bizalomnyilvánitások, őseik dicső példáinak fölemlitése mikor maradtak még hatástalanok a magyar rendekre? Néhány nap mulva oly értelemben válaszolának tehát ezek a királyi előadásokra, hogy őket is az eleikéhez hasonló harczias szellem lelkesiti; ők is készek életöket s véröket feláldozni a trón és haza védelmére, s különben is tehetségök szerint járulni a háboru súlyainak viseléséhez. Ennélfogva ötvenezer ujonczot, tizezer lovat, huszezer ökröt, kétmillió négyszázezer mérő gabonát, hárommillió hétszázhatvanezer mérő zabot ajánlának részint termékekben, részint pénzül a háboru szükségeire a nemesség részéről. Ha pedig a trón és haza védelme ugy kivánja, magok is készek az ellenséggel szembeszállni, miért is a királyt a törvények értelmében felhatalmazzák, hogy szükség esetében közönséges fegyverrekelést hirdethessen.

Az udvar nagy megelégedéssel fogadta a fenforgó körülmények közt e nagyszerü ajánlatot, melynek, mint a királyi válaszban mondatott, „mind mennyisége, mind minősége jelentékeny segedelmet nyujt a háboru jelen körülményeiben." Czélját érvén az udvar, hogy a segély minél elébb kiállittassék, az országgyülést azonnal befejezni kivánta. Abban, hogy az országos reformmunkálatok tárgyalása alkalmasabb időre halasztassék, a rendek önként megnyugodtak."

Ime ilyen volt, és ilyeneket tett a magyar nemzet. Vajjon Horváth Mihály mindezeket saját tollával irva miként hozhatá azt fel, hogy Ausztriának mégis lovagias hálával tartozunk? De mindezekről később.

„Magyarország ezen első franczia háboru terheinek viseléséhez 1796-ig, tehát az utolsó országgyülésen megajánlottakon kivül, a gréczi lapok számitása szerint, részint készpénzül, részint gabonául 14,227,248 forinttal és 115,614 ujonczczal járult, mihez ha még a mult országgyülésen megajánlott s mintegy nyolcz millióra számitott önkéntes segedelmet s a nemesi fölkelésnek legalább is annyiba került költségeit, s a szintekkor kiállitott 50 ezer ujonczot hozzáadjuk, az ország által e háborura adott önkéntes segedelmet, a rendes adókon s más királyi jövedelmeken felül, harmincz millió forintnál és százhatvanezer ujoncznál többre látandjuk emelkedni."

Hát ezt visszafizetik-e nekünk a közösügyes tartományok?

Az áldozatok azonban meg lettek köszönve, Ferencz király egy leiratot intézett a nemzethez: „Fogadjátok — igy szól a felette hizelgő leirat vége, — fogadjátok teljes királyi tetszésünk s megelégedésünk nyilvánitását, nemkevésbbé atyátoktól, mint királyotoktól, melyet bennetek helyezett bizodalmunk s hálánk bizonyitványául ezennel hozzátok küldünk, biztositván benneteket, hogy dicsőséges cs. kir. kormányunk alatt soha semmi kellemesb és kedvesebb dolog nem leend előttünk, mint a mi igen szeretett Magyarországunk dicsőségének, javának, gyarapodásának előmozditása."

„A kilencz évig tartott két sulyos háborunak valahára vége szakadt. Bár az óriási harczok pusztitó tüze távol lobogott is hazánk határaitól, a suly mégis, mely e háboru következtében arra közvetve nehezedett, nem vala csekély. Nem volna nehéz felszámitani, hogy azon áldozatok, melyekkel Magyarország e háboru viseléséhez járult, 1792. óta katonában a kétszázezret, pénzben s pénzértékben, a rendes hadi adón felül, a száz millió forintot jóval meghaladják. Növekedék ezen áldozatok becse és sulya az által is, hogy a nemzet többször épen azon években hivatott fel bőségesebb segélyezésre, midőn az különben is sulyos körülmények közt létezék."

„És mindezen pénz-, vagyon-, vér-, és jogáldozat oly háboruért kivántatott, melyben az országnak, sőt magának a pragmatica sanctio monarchiájának is semmiféle érdeke sem forog vala fenn, mely egyedül a demokratiai elvek ellen, az absolutismus érdekében vivatott. A nemzet, bár sajnosan esett, de meghozta a sulyos áldozatokat, a monarchiai elvet vélvén veszedelemben forogni, melyet az ezredéves megszokás és hagyomány, erkölcsök és törvények, érzelmében és értelmében magával az alkotmánynyal s társadalmi institutiókkal egygyé forrasztottak. És meghozta az áldozatokat a háborura azon tanok s elvek ellen, melyek a kormány gondoskodásából az országban, igen kevés kivétellel, csak ugy ismertettek, mint a királyság, a nemesség, a hitvallás végveszedelmének, a terrorismusnak, vérferdőknek, pusztitásnak s minden társadalmi rend felforgatásának vésztelјes forrásai."

A háboru megszüntével 1802. május 2-ára Pozsonyba országgyülés hirdettetett, „hol a király a rendek feliratára oly értelemben válaszolt, hogy a maga kivánatait általok elfogadottaknak tekinti; az ország kérelmeire azonban egyáltalában nem adott kielégitő választ. A pénz és kereskedelem ügyét illetőleg, csak némi általános, semmi reményt nem nyujtható igéreteket tőn; a reformmunkálatok közől pedig csak a hadpótlást, népösszeirást, a törvényszékek rendezését s a váltótörvényt kivánta

tanácskozás alá vétetni. Az ezredek jelen állapotát végre a nádor által igéré tudatni a rendekkel.“

De hiszen már ekkor nem kellett a rendek segélye, kik, hogy a leiratra egykissé elbámultak, az természetes.

„A kormány jelenleg az erőszakos megszoritás, vagy a követek visszaküldése helyett, a főherczeg nádor tanácsa szerint egészen más módot kezde divatba hozni, hogy az ellenzéket mérséke'je. Azon követeket, kik magukat hevesebb ellenzésök által tüntették kl, s egyszersmind némi tekintélylyel s népszerüséggel is dicsekedhetvén, az ellenzéknek többé-kevésbbé vezérei, fejei valának, valamely diszesebb hivatalra való előmozditás vagy czimadományozás és más kitüntetés által ügyek ezett hallgatásra birni.“

A franczia háboru azonban Napoleon alatt megkezdődött ujra, s az osztrák hadsereg roppant vereségeket szenvedvén, a császár jónak látta ismét a magyar országgyüléshez fordulni. „A táborból jövünk, — mondá itt trónbeszédében, hogy a háboru sulyos gondjait kebleitekbe kiöntsük. . . M a g y a r o k! t i, m i n d n e m e s s é g ; m i n d v i t é z s é g á l-t a l d i c s ő, n e k ü n k k e d v e s n e m z e t! Nemrég adtátok ujabb tanuságát, hogy a háboru terheit s veszélyeit bölcsen méltányolva, s a haza és alkotmány szeretete által indittatva, segedelmeteket gyorsan szoktátok megajánlani. Már rég meghaladtátok őseiteknek 1741 ki tetteit, melyek által azok maguknak mind a történelemben, mind a felséges ausztriai ház fejedelmeinek szivében halhatatlan nevet érdemeltek ki. Most azt fogjátok bebizonyitani, hogy ily nagy lelkekben az irántunk s hazátok iránti hűség és buzgalom meg nem ernyedhet. . . . Ebben mi teljesen bizva, s nagylelküségetekről meggyőződve, a táborba sietünk vissza. Ti tanácskozzatok s végezzetek gyorsan : én azalatt érettetek s birodalmunkért és a magyar korona méltóságáért harczolandok ; s most hadakozva, a béke helyreállta után pedig atyailag gondoskodva bizonyitandom be, mennyire szivemen fekszik a magyarok üdve s boldogsága.“

A nemzet előre tudható, hogy megadta a kivánt segélyt.

A főrendekről, kik ez országgyülési határozatoknak nem kis tényezői valának, igy ir Horváth M. : „A független főrendek közt Mária Terézia óta — mert e tekintetben, mint látók, Károly alatt is felette roszul állott a nemzeti ügy, — mindig létezett a főrendeknél egy nemzeti párt is, mely a rendek többségével kezet fogva ellenzé a kormány politikáját. Most azonban, ha titkon talán többen voltak is hivei a nemzeti ügynek, nyilt el-

lenzéket a miatt, a nevezett négy főrendűn kivül, senki sem képezett a felsőházban, senki sem csatlakozott a rendi tábla ellenzékéhez. Ennyire kiveszett már, részint az udvar, részint a kül-események hatása alatt minden szabadelvűség, s az élénkebb nemzeti érzet is főrendüinkből, kik 1790-ben még valóságos zászlótartói valának mind a nemzeti érdekeknek, mind a szabadelvűségnek, s emerre nézve még a rendeket is tulhaladták! A főrendi tábla többsége ezóta, mint látni fogjuk, a legujabb korig, változatlanul előharczosa lőn országgyüléseinken a kormány elveinek s politikájának ugyannyira, hogy az, igen kevés tárgy kivételével, általában egynek tekinthető magával a kormánynyal."

És ebben tökéletesen igaza volt.

A hála ismét és nemsokára bekövetkezett; az 1790—1-iki országgyülésen, a rendek felterjesztésére oly válasz érkezett, mely az egész országgyülést lármás, és boszus kifakadásokra ingerelte.

„A nemzet, hogy megrendült pénzügyeit rendezhesse, veszélyezett anyagi lételét némileg megszilárdithassa, békét kivánt, s a háboru jogát a maga törvényes hozzájárultával követelé gyakoroltatni; a kormány ellenben, mely háborús tervekkel foglalkodék, ezt figyelembe sem véve, pénzt és katonát kivánt. A nemzet, hogy némely régi sérelmeinek orvoslatát valahára megnyerhesse, megadta a mi tőle kivántatott, de viszont azt k vetelte, hogy ezen ujabb áldozatok fejében kereskedelme a gyarmati viszonyok alól felszabadittassék, miszerint isten-áldotta földjének természeti gazdagságát, mit a nyomasztó vámok és tilalmak mintegy lebilincselve tartanak, kifejthesse. A kormány azonban, mely elébb mindent igért, mihelyt a pénzt és katonát megszavazva látá, az országgyülést rögtön bezárni határozta, ismét a bizonytalan jövőre halasztván a nemzet méltányos kivánatainak teljesitését, sérelmeinek orvoslatát."

Jött azonban a franczia megint, és Ferencz király 1809 február 19-kén és ápr. 1-én kibocsátott nyilatkozmányaiban tudtára adá az országnak, hogy a békét többé fenntartani nem képes. József nádor, és Károly Ambrus primás főherczegek megyéről megyére járták be az országot, hogy bővebb segélynyujtásra buzditsák, és lelkesitsék a nemzetet. „Mostanság — mondá egyebek közt József főherczeg nádor Pest megye rendeinek gyülekezetében, — királyunk üdve, hazánk fennmaradása, ősi alkotmányunk létele forog kérdésben. Nem arról van többé szó,

viseljünk-e háborut, vagy tartsuk fenn a békét, hanem arról : vajjon fennmaradhatunk-e még továbbra is alkotmányunkkal, s törvényes szabadságunkkal, vagy még magyar nevünk vesztét is kelljen siratnunk.“ Ezen alkotmány, a törvényes szabadság fenntartását pedig mind a király a maga leveleiben, mind a főherczegek is annak nevében, a királyi szó szentségének lekötése alatt, ujonan is igérték. A nemzetet gyors és bőséges segélynyujtásra annál inkább buzditandók, a politikai viszonyokat s a császári hadak állapotát is bizodalmasan közlék a rendekkel. E közlemények szerint még a lovasság s az eleség-készlet nem látszék elegendőnek a hadviselésre ; felszólittattak tehát ugy a megyék, mint egyesek, hogy minél több lovast, vagy legalább lovat, s a sereg élelmezésére gabonát adjanak segedelmül. „Tudjuk — ugymond a király egyik felszólitásában, — hogy nagyobb segélyajánlat csak országgyülésen tétethetik törvényesen ; de az ország veszedelme időt erre most nem enged. Őseitek az örökösödési és hétéves háboru alatt országgyülési határozat nélkül is mind katonával, mind élelemmel bőségesen ellátták a sereget . . . . Hogy ujabb bizonyitványait is adjuk annak, mily szigoru őrei vagyunk a törvényeknek, királyi szavunkkal biztositunk benneteket, hogy e jelen intézkedésünkből, melyet a monarchia, de kivált a ti fennmaradástokért teszünk, a jövőre semmi következtetések nem fognak levonatni.“

Az alkotmányt, Magyarországnak e legféltettebb szentségét, ahányszor hatni kellett, mindannyiszor felhozta a bécsi kormány, pedig ő azt minden lépten-nyomon megsértette, s rögtön a végpusztulás rémes képét tárta a nemzet elé , ha az a birodalom fenntartásaért meg nem hal.

Végre édes igéretekkel zárta be kiáltványát, mely igéretek amint a veszély elmult, rögtön feledésbe mentek. A nemzet azonban rendesen kiállt a sikra, s fennen, hogy hősi bátorságát egész Európa hallja, hangoztatá : „Vitam et sangvinem !“

Igérni pedig igért Napoleon is ; hogy megtartja-e igéretét vagy nem, ezen kérdésre nem felelhetett a nemzet, mint a bécsi kormány igéreteire, azonban megmutatta, hogy ő hüséges tud lenni királyához, bár e hüséget akkor egy német iró „szolgalelküségnek“ nevezte.

„Magyarok ! — igy szólt Napoleon kiáltványa.

„Az ausztriai császár megszegvén a békeséget, melyet velem kötött, s nem gondolván azon nagylelküséggel, melyet már három izben, névszerint az 1805-ik esztendőbeli háboru végével, iránta mutattam, megtámadta hadi népemet. Én visszavertem az igazságtalan megtámadást. Az Isten, ki a győzedelmet adja, és a háladatlanokat és hitszegőket megbünteti, szerencsé-

sekké tette fegyvereimet ; elfoglaltam Ausztria fővárosát, és már a ti határaitokon állok diadalmas seregeimmel. Az ausztriai császár, nem pedig a magyar király izent nekem háborut. Hazai constitutiótok szerint nem is cselekedhette volna ő azt a ti megegyezéstek nélkül. Országotoknak mindig csak a haza oltalmára intézett egész systhemája és azok a rendelések, melyeket ehhez képest az utolsó országgyülésen tettetek, eléggé s nyiltan kimutatják, hogy ti a békeségnek fenntartását kivántátok.

„Magyarok ! Eljött azon szempillantás, melyben visszanyerhetitek régi függetlenségteket. Fogadjátok el a békeséget, melyet ajánlok. Maradjon fenn egész épségében egész országotok és szabadságtok ; maradjon fenn hazátoknak constitutiója akár azon állapotjában, a mint eddig vala, akár pedig azon változtatásokkal, melyeket abban ti magatok teljes tetszéstek és kényetek szerint az időknek mostani környülállásaihoz képest jóknak és saját polgártársaitok hasznára nézve talán szükségeseknek itélni fogtok. Semmit sem kivánok én titőletek, egyedül csak azt akarom látni,hogy szabad és független nemzetté legyetek. Az Ausztriával való egyesittetés volt a ti szerencsétlenségtek főbb oka ; Ausztriáért folyt a ti véretek messze országokban, és legbecsesebb javaitok szüntelen annak örökös tartományai miatt voltanak feláldozva. A ti országtok tette az ausztriai birodalomnak legszebb részét ; és mégis ugy nézték hazátokat, mint valamely meghódoltatott tartományt, olyan indulatok és mellékes tekintetek által igazgattatván mindeddig, melyek ti reátok nézve idegen természetüek voltak. Vagynak még tinektek tulajdon nemzeti erkölcseitek, vagyon nemzeti nyelvetek és dicső eredetöknek régiségével méltán dicsekedhettek. Szerezzétek most vissza nemzeti lételeteket ; legyetek újra, a kik valaha voltatok ! Válaszszatok királyt magatoknak, olyan királyt, a ki érettetek országoljon, a ti hazátoknak kebelében, ti közöttetek lakjék, és a kit a ti polgártársaitok és katonáitok vegyenek körül-!

„Magyarok ! Ez az, a mit Európa tőletek vár, mely most reátok néz ; ezt kivánom tőletek én is: állandó, bizonyos békeséget, kereskedésbeli szabad közlekedést velem, és tökéletes függetlenséget és bátorságot. Ily jutalom vár titeket, ha dicső eleitekhez, és önnönmagatokhoz méltók akartok lenni.

„Nem fogjátok ti ezen jószándékból eredő és a ti saját javatokra czélzó ajánlataimat megvetni ; nem fogjátok tovább hasztalanul ontani véreteket oly gyönge fejedelmekért, kiket szüntelenül megvesztegetett miniszterek igazgattak, oly miniszterek, kiket Anglia, Európának ezen közellensége, mely a maga

gazdagságát egydeárusságra és a mi viszálkodásainkra épitette, pénzzel fizetett.

„Gyülekezzetek azért össze Rákos mezejére, őseitek szokása szerint; tartsatok ott nemzeti gyülést, és adjátok tudtomra végzéseiteket. Napoleon. A császár parancsolatjára: Neuchateli herczeg, generalmajor Sándor.“

Ki tudná megmondani, mily fordulatot vett volna Európa utóbbi történelme, ha Magyarország ezen ajánlatot elfogadván, Ausztriától akkoron elszakad, s ha aztán Napoleon 1812-ben a függetlenné lett Magyar- és a felszabaditandó Lengyelországra támaszkodva, intézi oroszországi hadjáratát?!..

Később a béke helyreálltával, a kormány rendezni akarván pénzügyeit, a leendő országgyülést összehivó leveleivel, tehát egy időben utasitások is küldettek a megyék főispánjaihoz, kötelességökké tevők: hogy a követválasztásokat akként ügyekezzenek intézni, hogy az udvar czéljait nem pártolók, a mennyire csak lehet, mellőztessenek; a követek utasitásai pedig az udvar szellemében, s érdekeinek igényei szerint készittessenek. Némely főispánoknak személyesen is kijelöltettek azok, kiknek követekké választatását minden áron meg kell gátolniok. Ily utasitást vett egyebek közt Eszterházy herczeg, soproni főispán, Nagy Pált illetőleg. E lánglelkü szónokunk már 1807-ben is nagy hatással ostromolta vala, mint fentebb látók, a kormány financzrendszerét; s mig azt, mi most bekövetkezett, eleve is megjóslá, egyszersmind köztetszéssel fogadott irányt is tüzött ki, melyet a kormánynak, hogy az állambukást elkerülhesse, követnie kellene.

A megnyilt országgyülést aztán maga a király nyitotta meg.

„Trónbeszédében, melylyel a kir. előadások átnyujtását kisérte, mondá egyebek közt: miképen megismeri ugyan, hogy nagyok az áldozatok, melyeket a financzügy rendezésében a hű magyar nemzettől igényel; de, ugymond, a nemzeti fennmaradást és szabadságot nem is lehet csekélységgel megmenteni; s azért bár atyai szivének nehezen esik, hogy a szükségtől kényszeritve, ily sulyos áldozatra kell a nemzetet felszólitnia, de bizik annak hüségében, méltányosságában s nagaszkodásában, hogy most is megfelelend várakozásának.“

Hogy a kormány keresztülvitte akaratát, talán felesleges is mondanunk.

Hogy a hála milyen volt, álljanak itt. H. M. következő sorai:

„A kormány, eltökélte, hallgatagon mellőzni az alkotmányt, s a mennyire zaj nélkül, mintegy észrevétlenül lehetséges, a maga kényuralmát terjeszteni ki az országra, még akkor és azokban is, mik által egynémit valóban javitani szándékozott.“

A király 1820-ban Buda-Pestet meglátogatván, az őt üdvözlő küldöttségnek ezen biztosító választ mondá: „Hazátokat Isten kegyelméből, eddig a legnagyobb viszontagságokban is megmentettem a veszélytől, s rajta leszek, hogy azt ezután se érje baj; mert az én boldogságom, az isteni gondviselés által kormányomra bizott hű népeim boldodságában áll. Most ismét veszélyek fenyegetőznek: az egész világ eszelősködik s mel ék-ezélokból ábrándos alkotmányokat hajhász, nem tudva, mit kiván. Szerencsések ti, kiknek őseiktől öröklött alkotmánytok van; melyet, hogy szeressetek, akarom, mert én is szeretem azt, és valamint eddig megtartottam, ugy ezentul is megőrzendem, s a maga épségében szállitandom maradékaimra: remélvén, hogy ti sem fogtok engem bármily veszélyben is elhagyni.“

Hogy a király védte-e meg az alkotmányt, vagy a nemzeti szivósság? — oly kérdés, melyhez nem kell hosszas magyarázat, e beszéd azonban annyira meghatotta a népet, hogy ujra kész lett volna életét és vérét feláldozni.

Az elvek és irányok pedig „soha se voltak szükkeblüebbek s minden szabad mozgalmat és öntevékenységet, mi nélkül pedig haladásra gondolni sem lehet, gátlóbbak, mint a 19 század harmadik tizedének elején, midőn a bécsi kabinet megfeszitett törekvésének következtében, Németországban a szabadabb szellemet, Nápolyban, Sicziliában, Piemontban, a forradalmat elfojtotta. Az elzárás, a censura, a szellemi butitás, a titkos kémkedés kormányrendszere oly súlyosan nehezedett a nemzetre, hogy mindenfelé a legszigorubb erkölcsi és anyagi pangás hatalmazott el a nemzet életén.“

A béke Olaszországban is helyreállván, a bécsi kormány példájára s ösztönzésére a többi kormányok is, mind az appenini félszigeten, mind Németországban, a reactiót teljes uralomra emelték, — most a bécsi kormány is erősebben el volt tökélve mint valaha a maga szándokait erőhatalommal is ke-

resztülvinni, s az alkotmányos ellenzéket ama nehány megyében, mint nem türhető „v a k m e r ő s é g e t" egyszer mindenkorra megtörni. Ezen megyékre tehát k i r á l y i b i z t o s o k a t k ü l d ö t t, kik akaratának, ha jó szerével nem megy, a szigor alkalmazásával is foganatot szerezzenek. A kinevezett királyi biztosok, a k é n y u r a l o m e b ü n ö s e s z k ö z e i" — jegyzi meg Horváth Mihály, „következők valának : Báró E ö t v ö s Ignácz, koronaőr gróf Cziráky Antal, gróf Amade Ferencz, báró Malonyai János, L ó n y a i Gábor, és báró W e n k h e i m József" . . . .

. . . .

„A kormány kényuralmi hajlamánál fogva mindig arra törekedett, hogy a törvény szerkezete homályos legyen, melynek kétes értelmű kifejezéseit a maga érdekében magyarázhassa. Ez volt oka, hogy a rendek gyakran kicsinységekkel bibelődni, egyes kifejezések, sőt szavak beiktatása felett, néha heteken s hónapokon keresztül küzdeni kénytelenittettek ; mert a törvények szigorú megfontolás nélkül leirt szava jogfoglalást vonhatott maga után a kormány részéről."

És igy van ez most is, bár kormányunk czimzetesen magyar.

A bécsi kormány tapasztalatot meritvén abból, hogy a magyar országgyülést kitartással rendesen le lehet győzni,egymásután háromszor, négyszer, sőt volt eset, hogy többször is visszavetette az országgyülés felterjesztéseit ; miből aztán a rendek azt következtetvén, hogy a kormány nem enged, ők engedtek, noha Mária Terézia, sőt Ferencz alatt is meggyőződhettek volna a felől, hogy szilárd kitartásuknak, — mi ugyan nem volt gyakori, — megjött üdvös következménye.

Később azonban mind a körülmények,mind pedig több igaz hazafiui érzésű, s jelesebb szónokok törekvése erősebben kezdék kifejteni az ellenzéket, mit a kormány látva, szintén ovatosabban kezdé forgatni vasvesszejét. Az 1828-iki országgyülés már egyike volt azoknak, hol az előbbinél sokkal bátrabb hangok emelkedtek a kormány eljárása ellen, s egyáltalában felkaroltatott azon reformok eszméje, mely napjainkig végighuzódik hazai történelmünkön.

„A nagyobb tömegeket tekintve a nemzeti állapotok felől külön három vélemény volt kiváltképen uralkodó ezen korban.

Egy tömböt képezének azon hű, de gyönge, erélytelen kedélyek s kislelkű ábrándozók, kik a jelen nemzeti sülyedés miatt búsongva, a nemzet dicsőbb történelmének multjában kerestek vigasztalást ; a nemzetet elaggottnak tartva, annak újjá-

születését a mostoha körülmények közt, melyek által lenyügözve tesped,többé nem remélve, lassú sülyedésbe vélék elveszendőnek.“

„Egy másik tömbhöz sorozhatók azon, jobbára fiatalabb nemzedék egyénei, kik az ujjászületett irodalomból a megifjult, s folyton tökélyesbülő nemzeti nyelvből meritve reményt a nemzet egyetemes ujjászületésére ; s meghatva, és lelkesitve az európai polgárosodás nagyszerű, gyors fejleményeitől, hazájok szebb jövendőjében is hittek, és a felé sóvárogva, hévvel sürgették a korszerű reformot, s haladását ; de annak iránya, módjai s eszközei iránt eligazodni nem tudván, türelmetlenűl várják vala az országos bizottmányok rendszeres munkálatait, s az azokban javasolt újitási tervek életbeléptetését.“

A harmadik, számra nézve legnagyobb csoportban találjuk azokat, kik azt óhajták, hogy a felmaradt sérelmek orvosoltassanak. „Ha az ország anyagi állapotának pangásáról szóltak, egyedül a kormányt okozták, hogy papirpénzével, ellenséges vámrendszerével, a közvagyonosság kifejlését gátolja, az ország anyagi érdekeit a kényuralommal igazgatható, s ezért kegyeltebb német, szláv, örökös tartományok anyagi jobbléte miatt feláldozza,“ sat. — Ezen pártot lehet hasonlitani a mostani baloldalhoz.

Majdnem általános hiba volt azonban a rendeknél az, hogy kiváltságaikat féltve, nem akarták felfogni a kor intő szavát mely a demokratikus elvekben nyilatkozni kezdett. A főnemesség nagy része készebb volt a kormánynyal szövetkezni ez eszme, mint a néppel a kormány kényuralma ellen, mely soknak közőlük és igen gyakran még hasznára is vált. Középkori aristocratikus gőggel lévén megtelve, irtóztak azon gondolattól, hogy a népet kedvezményekben részesitve, magukhoz közelebb lépni engedjék, de máskülönben önérdekük unszolására is hajolva, készebbek voltak a láncz, mint a szabadság alapjának védelmére kelni.

Az 1830-iki országgyülésen a rendeknél ujonczok megszavaztatását sürgeté a kormány. Sajátos, itt ismét csillapodva látjuk a már szép fejlődésnek indult ellenzéket. Csak kevesen voltak, kik felhozták, „hogy az országgyülés az ezredekben támadhiányokat törvényeik értelmében nem köteles megszavazni, hogy az, a szokott toborzás utján pótolandó ; hogy a kormány maga az oka,ha toborzás utján nem kap elég ujonczot ; mert ez csak onnan ered, hogy a magyar ezredeknél is német vezénylet divatozik ; a tisztek ellenére a törvénynek nagy részben németek, kik a németül nem tudó legénységgel méltatlanul bánnak“ sat.

„De a rendek többsége mindezek mellett is késznek nyilatkozott teljesiteni az udvar kivánatát, mihelyt a szükség a kormány által indokolva kimutattatik. A szükség ezen indokolt felfedezését mindazonáltal mulhatatlannak nyilvánitották, szoros kapcsolatban lévén az a nemzet azon sarkalatos jogával, mely szerint a béke és háború meghatározásában befolyással bir."

„A főrendek azonban még ezen loyalis nyilatkozattal se valának megelégedve, és Cziráky országbiró inditványa szerint, m i n d e n e l ő l e g e s t u d a k o l á s t, é s s z ü k s é g k i m u t a t á s t f e l e s l e g e s n e k á l l i t v a, subsidium gyanánt egyszerüen megszavazandóknak vélik az ujonczokat, kiknek számát a kormány egy királyi leiratban 50 ezerre szabta."

Ime, lehet-e nyilvánosabb bizonyitéka, a hazát, a nemzetet, a népet áldozathozás anyagaul tekintő és megvető önérdeknek, — mint az? A spartaiak bánhattak igy a helotákkal, és Róma patriciusai a plebejusokkal, de még akkor se igy, a kormány érdekével összeforrt érdeküket szolgalelküleg támogatandók, de Sparta és Róma javaért.

A rendek lágyan, simán felhozott indokait az aristokratia sárga csizmái eltaposták, s a nép, melynek fiaból valának az ujonczok kiállitandók, nyáj gyanánt dobadott az önkény kezeibe, hogy az válaszsza ki belőle magának a javát.

És vajjon igy van-e ez most is?

A megyék e tettükért megrótták követeiket, megrótták azért, hogy a nemzeti nyelv használatától, mintha nem is magyarok lettek volna, oly könnyen elálltak, s hogy a kiállitandó 28 ezer ujonczon kivül, még másik 20 ezret is megszavaztak. Visszaéltek a megyék azon bizalmával, hogy őket teljhatalmú képviselőjük gyanánt küldék föl, s az ország akarata helyett saját akaratukkal döntek el annak sorsát. Ez szolgai kény, s a hatalom kivánsága alatt meghajló, a nemzeten elkövetett zsarnokság, nem képviselet.

És akkor, midőn a nemzet örömest rántot volna kardot, midőn egy sziv és lélekkel lett volna kész egy testvér elnyomott nemzetnek, a lengyelnek igazságos ügyét az orosz tulerő ellen oltalmazni, — akkor a nemzet nem tehetett semmit, nem rendelkezhetett saját erejével, nem követheté szivének nemes sugallatát, vére más, a kormány érdekeinek táplálására lévén fenntartva.

Több megye gyönyörü feliratot irt a felséghez, ne hagyják ama jeles nemzetet, mely a birodalom és Magyarország védelmében annyi vért hullatott, az orosz zsarnok hatalom által elpusztittatni, de a feliratok elhangzó szavak voltak a pusztá-

ban, s igy a magyar megkötözve, még csak hálóját se róhatá le.

Feltünő hasonlatosság létezik az akkori országgyülések egyik legjelesebb szónoka, Nagy Pál, és Deák Ferencz közt. Nagy Pálról igy ir Horváth Mihály: „Nagy Pál, ki az előbbi gyülések folytában ily (t. i. szabadelvű) szerepet viselt, régi befolyását ezen országgyülés alsóházi tagjai közt nem tarthatta fenn többé. Ő ugyan még nem hanyatlott, még semmit sem vesztett lángszelleme hajdani erejéből: most is elragadá még hallgatóit, midőn akár a nemzetiségről, akár az alsóbb néposztály állapotáról, s ennek javitása szükségéről szólott; de hatalma mind amellett se volt már a régi, követtársai között. Ő ezen utólsó évek alatt nem haladt párhuzamban a radikalismus felé hajló reformmozgalmakkal; minek következtében a szabadelvűség fénykörét, avval együtt a többség bizalmát is mindinkább elvesztette. Ő a javitások legtöbbjeit nemcsak nem ellenzé ugyan; sőt egyike volt azok legbuzgóbb pártolóinak, egyike a nemesi kiváltságokból származó visszaélések legszigorúbb ostorozóinak: de az ő eszménye csak az ősi aristokrata, bár fattyú növéseitől megtisztitott alkotmány maradt; ennek határain túl ő egy lépést se volt hajlandó tenni, s a divatosakká válni kezdett democratikus irányú, radikál reformeszmék, benne határozott ellenzőre találtak. E miatt „p o l i t i k a i s z i n v á l t o z á s t v e t e t t e k s z e m é r e," — ugymond jellemrajzának irója."·

Az országgyüléseken felette sok vitára adtak alkalmat az úrbéri tárgyalások, hol kivált a felsőtábla csökönyös ragaszkodása zsarnoki ősi jogaihoz, csupán saját, tehát néhányak érdekeinek a nép érdekei fölé való vonczolása, az emberiség Isten parancsolta jogainak el nem ismerése, a népet nyomorgató oligarchicus elvek további fenntartása, — több nemesen gondolkozó hazafi keblében elkeseredést szűlt. Más bünük volt a magyar nyelv iránti közönyösségük sőt ellenségeskedésük; maga Wesselényi és Széchenyi, ki bár születésénél fogva szintén e casthoz tartozott, de érzelme- s gondolkozásánál fogva nagyon magasan állt a felett, tehát e két mágnás is, „szemeikre hányá bünük lajstromát" és Széchenyi egy egész óráig küzde ellenük, csipős élczeinek egész záporát öntvén ki rájok, bár szólottak többen is, erélyesen a nemzet elidegenithetlen, saját nyelvével élhetésének joga mellett, — mind hasztalan; azt, hogy a feliratok és törvények a trón elébe magyarul terjesztessenek, a főrendek többsége visszavetette.

Azon remények tehát: hogy a király környezetében lévő főurak a haza javát könnyen elősegithetik, őszinte s komoly buz-

galmuk által, egészen meghiúsult, „*a helyett, hogy ezen érdekek tekintetében kedvező irányt állapitottak volna meg a kabinetben, maguk ragadtattak el a hagyományos kabineti politika árjától, magukba szivták az osztrák bureaukratia szellemét, azonositották azéval a maguk eljárását.*

Az akkori követek közől Horváth M. Deák Ferenczet is jellemezvén, többi közt ezeket mondja róla: „*A kifelé törekvés, alkotás ösztönének hiánya, néha csaknem a lomhasággal és bátortalansággal látszik benne határosnak.*“ Mennyire nem változott azóta. Somsich Miklósról pedig igy irt Kölcsey: „Somsich vagy megtagadta magát, vagy soha sem volt az, a minek lenni hitték; az ő ajkai közől mióta personalis lett — liberalitást éreztetni akaró hangok jönni nem szoktak.“ Ezt nem azért hozzuk fel, mintha minisztereinkre akarnánk czélozni, csupán példa gyanánt: hogy a hivatal gyakran átváltoztatja az embert.

Az 1834-iki országgyülésről szólva, igy kiált fel Horváth Mihály: „*De hasztalan volt minden okoskodás, hol a többség mesterségesen volt előkészitve.*“ — Vajjon nem lehetne ezt a jelen többségre is alkalmazni?

Hogy a kormány korteskedni is szokott, egy k's figyelmeztetésül a jövő követválasztásra, ime felhozzuk ezt is: „A kormány és főrendek kétévi tapasztalás után eléggé meggyőződhettek, hogy a reformügy előhaladásának a követek egyéni szilárdsága még erősebb támasza s biztositéka gyanánt szolgál, mint a megyék utasitása. Különösen az urbéri munkálat tárgyalása közben megelégedéssel tapasztalák, hogy bár a reformpárt átalábanvéve mind kül, mind belterjében, számra ugy mint erkölcsi erőre nézve, elvitázhatlanúl gyarapodik: a *megyéket mégis ügyes fondorlat, csel, és czélszerűleg kezelt vesztegetés által* nem lehetetlen reá venni, hogy eredeti szabadelvű utasitásaikat, a kormány és főrendi tábla nézetei szerint módositsák; s ekként a rendi tábla szabadelvű többségét, legalább némely kérdésben, kevesebbséggé olvaszszák. E tapasztalat elég ösztönül szolgált nekik arra, hogy az úrbéri ügyben megkezdett cselekedést egyébb kérdéseknél is buzgalommal folytassák.“

„A főispánok egy része azontul gyakrabban eltünt Pozsonyból s jelent meg az illető megyékben, s hol egy, hol más fenn-

forgó tárgyra nézve vétette vizsgálat alá az eredeti utasitást.“

„A reformpárt csakhamar tapasztalni kényszerittetett, hogy mig maga csak észszel és okokkal, legfelebb rábeszéléssel küzd, a nemzeti haladás legfontosabb kérdései a kortes nyers tömeg által egyenkint ledorongoltatnak : a példát tehát, fájdalom, maga is követé, és szintén használni kezdé a dicstelen eszközt, mely azonban a körülmények szerint egyedül biztosithatott diadalt. . . . .
Ekként mind több aljas szenvedélyek vegyülvén a politikai véleménykülömbségbe, valóságos párt-düh fejlett ki a felekezetek közt.“

„Nem csak szavazat, fegyver által is törekedtek pártjoknak biztositani a diadalt, s a csatatéren nem egyszer vér folyt, s halottak estek áldozatúl.“ E szerint a kormány kezdte meg ez utálatos divatot!

Wesselényi Szatmármegyében a jobbágyok örökváltsága mellett tartott beszéde miatt perbe idéztetett. „Miután Szatmármegye rendei, bár köztük a főispán, mint a kormány képviselője is jelen volt. Wesselényi ellen keresetet nem inditottak, ő még csak széksértést sem követhetett el, s annál kevésbbé olyast, mi n o t a-pernek tárgyául szolgálhatna. Beöthy Ödön megmutatta, hogy törvényeink szerint puszta szóval felségsértési s hűtlenségi bűnt elkövetni nem is lehet ; hogy továbbá a szólásszabadság egyik fősarkköve az alkotmánynak. Hivatkozott magára a főherczeg nádorra, ki egy főrendi ülésben nem rég maga is akként nyilatkozott, hogy „a szólásszabadság a constitutio palladiuma.“ Ezen, s több hasonló okoknál fogva erélyes feliratot inditványozott, melyben ő felsége megkérendő volna, hogy a szólásszabadságon ejtett sérelmet rögtön orvosolja ; a Wesselényi Miklós ellen inditott pert pedig megsemmisitse.“

„Az inditványt a rendek nagy többsége végzéssé emelte, a felirat mindazonáltal e tárgyban is megakadt a felsőtáblán, mely mióta a szabadelvű reformok meggátlása végett egészen a kormányhoz csatlakozott, mindenben, mi ennek tetszésével nem találkozék, egy makacs vétót kezd vala gyakorolni. . . . . .
Bár elborittattak a szólás-szabadság mellett harczoló megczáfolhatatlan érvek által, megátalkodottan ellenzék a feliratot átbocsátni.“

Mindezen dolgokat a közönség tájékozása végett hozzuk fel és pedig a nélkül, hogy bővebb commentálásába bocsátkoznánk. Legjobb azt igy szárazan, a maga valóságában, a Horváth Mihály történelme után előadni. Se ferditéssel, se részrehajlással nem vádolhatnak bennünket, holott a gondolkodó ész

minden utmutatás nélkül rá akad az ahhoz hasonló jelenkorra, s bár igen csekély különbséggel, maga előtt látja az érdekek működését, egy vagy más tekintetben, és irányban.

„Kölcsey 1833 nyarán elég okot talált az országgyülési rendek egy részének magatartásán búsulni,s mondani : „a mi kinézéseink el vannak homályositva, a mi reményeink feldúlva, s kebleinkben minden gond, minden aggodalom az ország jövendője miatt felriasztva," mert „azok kik a kormány szelecskéi után vitorlácskáikat örömest eresztik, teljes erővel elkezdének minden ellen harczolni ;" mit kellett a szilárd hazafiaknak érezniök, midőn az országgyülés vége felé, mind sürűbben látták feltünni az önzésből eredt hűtlenséget az ellenzék soraiban, (miből 1867-ben jobboldal lett.)

Megjegyzendő, hogy ezek már Ferencz király halála után történtek, mit jelezni azért nem véltünk szükségesnek, mert a kormánypolitika és események változatlanul mentek és folytak át az V. Ferdinánd uralkodása alá.

Kossuth Lajos 1837. év május havában „Törvényhatósági tudósitások" — czimű irott lapjának szerkesztése miatt, bár a megyei törvényhatóságok oltalma alatt ált, minden fontosabb, és határozottabb ok nélkül, svábhegyi lakásán, egy éj alkalmával elfogatott. „Az első évben, mig pere folyt, fogsága oly szigoru vala, hogy a felügyeletére rendelt Sebes nevű főhadnagy jelenléte nelkül még a porkoláb se nyithatott be szobájába, melynek rostélyos ablaka kétharmadában be volt falazva. Olvasmányt, iróeszközt egyáltalában nem adtak neki, s látogatót sem bocsátottak hozzá ügyvédén, Benyovszky Péteren kivül, kinek egyébiránt, arra engedelmet és szereket kapván, önmaga nyujtá át védiratát. A per egy egész évig tartott ; az itélet a királyi táblánál, a már szenvedett egy éven felül, még háromévi fogságra szólott, a hétszemélyes tábla azonban azt még egy évvel toldotta meg. És miért ? Mert tudósitotta a nemzetet, hogy ügyében mi történik.

„A kormány a demokrata véleményeket, a radikal reformeszméket bűn gyanánt nem bélyegezheté : az azoknak keresztülvitelére czélzó pártmozgalmakat, bár mi nyilvánosak, s ezért ártalmatlanok voltak is azok, rendfelforgatásról, országháboritásról, revolutióról vádolja."

Czélzást itt nem akarunk tenni a mai sajtótörvényszékre, mely a Ráth Károly ur befolyása alatt lehetetlen, hogy ily igazságtalanságokra vetemednék.

„Hogy az országban fejlődésnek indult reformtörekvések ellensúlyoztassanak, az elmék figyelmét, amint többen átlátják, a reactió izgatása folytán felkeczekelett pm-

slav mozgalmakra akarták forditani. Kollár János pesti tótajku evangelikus pap lépett fel a panslavismus messiasául. Eltaltált költői phrazisok, s egeket igérő kiáltványai által megrészegitvén a szláv ifjuság egy részét, azok egy pansláv csapattá fejlettek, melyből aztán a jogos magyar nemzeti érdekeknek, számos, tüzesnél tűzesebb ellenei keltek ki.“ Csakhamar követte ezen mozgalmat, ugyancsak a reactió által felizgatott illyrismus Horvátországban. Ott Dr. Gáj Lajos vállalkozott az illyr pártnál a magyarellenes izgatás főszerepére.

És mennyire ment ez a kormány gyámolitása alatt? A zágrábi növendékek, „kik néhány évvel előbb önkéntes adakozásból fizették a magyar nyelv tanárát, 1840-ben a magyar nyelvtani könyveket nyilvános tüntetéssel égették meg. Lisztet, az európai hirű zenehőst, Zágrábban agyonlövéssel fenyegették, a, ha magyar nemzeties darabokat merészel játszani. Az „Illyrszke Narodne Novine“ mind epésebb kifakadásokkal, gúnyokkal és szidalmakkal töltötte meg lapjait a magyarság ellen. És a kormány organumai, különösen a censura, az illyrpárt ezen eljárását legkevésbbé sem korlátolták; mig ellenben a magyarországi könyvvizsgáló hivatalok e viszonyokra nézve oly szigorú utasitásokat vettek, miknél fogva a magyar időszaki iratokban mindent kitörültek s eltiltottak, mi az illyrpárt ezen féktelenkedéseinek megfejtésére, vagy visszatorlására vonatkozott. Történt egyszer, hogy a legigazságtalanabb megtámadások, a legalaptalanabb rágalmak szórattak a horvátlapokban a magyarság ellen: s a magyar lapoknak a legmérsékeltebb hangú czáfolatokat sem lehetett kinyomatni hasábjaikon; az illyr pártiaknak minden gyanúsitás, minden piszkolódás szabad, a magyaroknak az önvédelem is tilos volt. A kormány részrehajlása annyira ment e viszonyokra nézve a sajtó kezelésében, hogy végre még az orosz kormány, s orosz pánszláv propaganda ellen se lehetett semmit közzétenni. A censura minden czikket, mely a mind veszélyesebben izgató orosz propaganda ármányainak megvilágitására, vagy megrovására vonatkozott, kivétel nélkül kérlelhetetlenül kitörült. A Metternich-kormány a monarchia nagy veszélyeztetésével nem csak tűrte, de pártolta is e lovagiatlan harczot, ezen alattomos fondorlatokat, csakhogy a magyar nemzetiségnek, a maga törvényes önállóságára s a szabadelvű reformokra irányzott törekvéseit, meggátolja, és sikertelenitse.“

Ezért, ugy hiszem, semmi lovagias hálával nem tartozik a magyar nemzet.

„Az 1839-ben kihirdetett országgyülés már egymással határozott ellentétben találta a pártokat, s igy mind a kormány ere-

jét egészen a megfeszitésig igénybe vette a választásoknál. A kormány a csábitás és vesztegetés minden nemét megkisérté, hogy az ellenzék tervét meghiusitsa. Barsban ez teljesen sikerült. Majthényi László főispáni helytartó ügyesen szőtt fondorlataival olyannyira körülhálózta a fényüzési hajlama miatt különben is nagy adóságokba merült, s ennek következtében népszerűségéből sokat vesztett Baloghot, hogy ő visszalépvén, egy kormányjelölt választatott meg követté. Nográdban is sikerült a kormánynak Kubinyit, noha csak egy más ellenzékivel, Frater Pállal kiüttetni. De Pestben teljesen győzött az ellenzék; és bár a kormány annak meggátlására itt is mindent elkövetett, s egyebek közt a püspökök által még a papságot is megintette, hogy szándékait a választásnál mind személyesen, mind befolyása által elősegitse, még is Szentkirályi Mór mellé a pörbe fogott Ráday lőn megválasztva" sat.

Az országgyülést maga V. Ferdinand nyitotta meg. „A királyi előadások három tárgyat foglaltak magukban: ujonczállitás, az ezredek élelmezése, s hogy a jóakaratnak valami látszatja is legyen, a Duna szabályozása Adó és ujoncz tették mindig a királyi előadások főtárgyait.

„A mult évek alatt mindazonáltal sokkal fájdalmasabb sérelmeket szenvedett a nemzet, mintsem, hogy az ellenzéki párt most ezeket hallgatással tűrte, mindjárt hajlandó lett volna tárgyalás alá fogni a királyi előadásokat."

„A királyi személynök, Szerencsy István, ki a házban elnökösködék, a legközelebbi országos ülésben, minden erejét megfeszité, hogy a királyi előadásokat fogadtassa el a tanácskozás első tárgyaul. Fejtegeté ezek nagy fontosságát, s belőlök a nemzetre származó hasznokat; emlité a bizodalmat, melyet a kormány méltán igényelhet a nemzettől." (???) sat.

Vajjon nem ugyanezeket beszélték 1867-ben is?

„Midőn a rendek sérelmeikkel álltak elő, a főrendek helyeselték a kormány eljárását, s igy se az egyetértés, se az alkotmány megvédése nem volt ez úton elérhető.

A conservativ párt utasitást kapott Bécsből, hogy semmi egyezkedésre ne hajoljanak, mivel remélni lehet, hogy a rendek állhatatossága, mikéut a mult országgyülés alatt az örökváltság tárgyában történt, végre is kifárad."

Ugy hiszszük, a nélkül, hogy a jelen magyar minisztériumot

gyanusitanók, feltehetjük ez őszinte kérdést : nem jönnek-e most is ily utasitások Bécsből ?

A hierarchia sem értette meg a kor intő szózatát; „Nem akarta látni, hogy a demokratiai szabadság lett a kor irányeszményévé. És amint tekintélyét sülyedni, hatalmát csökkenni tapasztalta, elfogultságában erőszakolni akarta a történelem menetét : csökkenő hatalmának erősitése végett a királysággal, az állami főhatalommal lépett szoros szövetségbe. Szolgájává alacsonyitotta magát, hogy annak még változatlan fényében, hatalmában osztozzék, attól védve, támogatva, tarthassa fenn sülyedő hatalmát.“

„De az egyenlőségi eszmék fokozatos fejleményében a királyság is elveszté isteni jogának fénykörét. Az absolut hatalom napról napra gyülöltebbé lett a közvéleményben. Mi volt természetesb mint hogy e népszerütlenség, a gyülölet a papságra is kiterjedjen, mely a főhatalom érdekében mint annak szövetségese, szállt harczra a kor szellemével, s oly tanok és elvek képviselőjévé tolta fel magát, melyeket a nép ellenségeseknek tartotta a maga törekvése tekintetében.“

Gondoljunk jelenleg : a „Hirnök“ és „Idők Tanujára.“

A helyzet igazán sok tekintetben nem változott, például :

„A korteskedés, itatás, napidijak fizetése, oly elmaradhatatlan adalékul tekintetett már néhány év óta a választásoknál, hogy ezen tulajdonképen conservativpárti eszközöket a reformerek is több helyen kénytelenek voltak mozgásba tenni, nehogy a diadal koczkáztassék.“

Ezt Horváth Mihály irja. Következőleg ir pedig a megyékről :

„Ama törekvéseknek, melyek által a nemzet, az idegen bécsi befolyást gyöngiteni, s törvényes önálló kormányzatának megcsonkitott jogait helyreállitani igyekezett, tüzpontja volt a megye. Ez tartá kezében a közvetlen izgatást, ez adta követei, s utasitása altal az irányt az alsóháznak ; ez volt mintegy műhelye az önállósági törekvéseknek, ez féke a kényuralmi rendeleteknek, azok végrehajtását felfüggeszthetvén. A megyék önállósági törekvését kelle tehát mindenekelőtt meggyöngiteni ; ezek kebelében kellett a kormánynak többséget szerezni, s igy az ország kormányzatának minden egyes fonalait a Bécsben székelő, s a bécsi minisztériumtól függő udvari kanczellár kezében öszpontositani. Ha ez sikerül, a kormány az alsóházban is biztositva leend a többségről;

mely által aztán, minthogy a felsőházi többség ugy is rendelkezésére áll, oly irányt készült adni a mindenesetre szükséges reformoknak, hogy azok a birodalmi központositást, a bécsi minisztérium befolyását szilárditsák."

Hogy a felelős magyar minisztérium az országgyülésnek vagy a bécsi minisztériumnak felelős-e inkább? hogy lehet-e a miniszterelnököt az akkori udvari kanczellárhoz hasonlitani? az olvasó gondolkozására bizzuk.

Az akkori védegyletek, bár más alapon és irányban, de többé-kevésbbé elveikre nézve hasonlitottak a mostani demokratakörökhöz, miután a nemzet törvényes függetlenségének kivivására törekedtek. A kormány mindent megtett ellenök, amit csak tehetett, különösen hirlapjai utján igyekezett a körök népszerüségét elvenni; de annyira, hogy betiltotta volna azokat, mint a mostani magyar kormány, még se mert menni. Ez is egy sugár politikai helyzetünk felderitésére.

„Mig a nagy ellenzéki párt az eszmét, kivált eleinte, nagy lelkesedéssel üdvözölte, s az egyletet terjesztette, a conservativ s kormánypárt arra csak megvetéssel tekintett, s azt „bolygó lidérczfénynek, gyermekes édespépnek, torzalaknak, szélburdi tervezetnek, korán született, s nem életre való csoda-gyermeknek, s oly valaminek, mi védeni akar ott, hol nincs mit védeni, gunyolta."

Nem igy tettek-e demokrataköreinkkel? Ebből azon tanulságot vonhatjuk, hogy a politikai pártszinezetek tekintetéből, sőt helyzetileg is, az akkori korszakra mentünk vissza, s épen ugy mint akkor, nagy átalakulásnak vagyunk kitéve, mely átalakulásnak a jelenleg felmerülő tények elvitázhatatlan jelei, és puszta kezdeményezések.

A haladás szellemét épen ugy igyekeznek most elfojtani, mint igyekeztek akkor, de valamint akkor nem mentek, ugy most se mennek vele semmire. S hogy a magyar felelős minisztérium e tekintetben a bécsi kormány eszköze, a neki szolgailag hódoló jobboldallal, együtt nemzetünk rovására, — az tagadhatatlan, és mindennapi tények bizonyitják.

Az akkori conservativ párt müködése, hol egyenesen kimondatott: hogy a kormányt pártolandják, majdnem egészben hasonlit a mostani deákpárt programmjához, és hogy mi volt az a conservativ párt akkor, hogy soha, de soha nem jutottunk volna általa az 1848-ki törvények egyetlen betűjéhez sem, azt minden ember tudja. Az nem volt egyéb mint: „magunkért és nehányunk jobbvoltáért, a kormánynyal."

Mig a conservativ párt, mint most a jobboldal, a kormány-

nak mindenben hozsannát kiáltott, s fennen hirdeté: hogy az országnak nincs többé semmi kivánnivalója, az ellenzék nagyon is sok kivánnivalóra talált, és panaszt hozott fel a kormány ellen. „Látjuk“ — mondá az ellenzék, — „a nép érdekében emelt, de igen mérsékelt szabad szót börtönnel fenyiteni; a követválasztást, az országgyülési salvus conductust megtámadva; az ébredő nemzeti szellem ellen terrorismust gyakorolva; a határőrvidéket egészen németlábra állitva és az országtól tényleg elszakitva; az indirect adók iránti intézkedést a nemzet kezeiből kicsikarva; a vallásszabadságot örökös kormányi zaklatások által nyugtalanitva; a királyi városokat minden törvényhatósági önállóságból kivetkeztetve; magát a királyi helytartótanácsot a bécsi német kabinetnek postahivatalává alacsonyitva, látjuk Horvátországban a magyar nemzet elleni forrongást a kormány által pártoltatva; s a pártos illyr hősöket kormánykegyekkel elárasztva, a magyarok alkotmányos szellemű barátait pedig üldöztetve; látjuk ugyanott a tartományi gyülés fennállott rendszerét hatalomesinynyel megváltoztatva; látjuk megyei rendszerünket, alkotmányosságunk főgarantiáját, a főispáni helyettesek rendszeresitésével önállásában megtámadva; a népnevelés körüli hatalmat a nemzettől eltulajdonitva; a lélekgyilkoló censurát nem csak rendszerbe hozva, sőt ami mindennél roszabb, titokban adott, titokban tartott szabályok szerint zsarnokoskodva“; sat.

És ezen kormányt illetőleg következőleg szól az akkori conservativ párt (alias jobboldal) programmjának 7-ik pontja:

„Valamint tehát az oppositiónak az látszik jelszava lenni: „mindent a kormány ellen, semmit a kormány mellett“ ugy másrészről a jelenlevő conservativek a következő rövid, világos, és félremagyarázhatatlan jelszót vallják magokénak: „m i n d e n t, a mit t ö r v é n y é s a l k o t m á n y e n g e d n e k, a m o s t a n i e l v ü n k k e l, v é l e m é n y ü n k k e l a z o n o s u l t k o r m á n y é r t; s e m m i t a m o s t a n i k o r m á n y e l l e n, m i g a z t n é z e t e i n k k e l s e l v e i n k k e l m e g e g y e z ő u t a k o n m e n n i l á t j u k.“

Az ellenzék által előbb elmondottak után itélve, mondhatni, a conservativoknak szép fogalmuk volt az alkotmányról, ugy gyönyörüségesek voltak nézeteik és elveik. A mostani ellenzék más, bár szintén oly fontos okokat hoz fel a kormány ellen, de a jobboldal ugyanazon okokat hozza fel a kormány mellett. És, ha párhuzamot kell vonnunk az akkori és mostani kormány közt, a kettő csak abban különbözik: hogy helytartótanács czim helyett, a mostani, bécsi kormányközegnek „fe-

lelős minisztérium" nevet adtak, mely ismét közegével, a jobboldallal rendelkezik.

„Máskor — igy vélekedék az ellenzék — a kormányok nem igyekeztek szinlelni, alkotmányellenes irányaik mellett, alkotmányos látszatot, hanem megtámadták a nemzet jogait nyilt egyenes úton ; s igy legalább ellenzésre hivták fel a nemzetet és az ellenzés folytán, némi véletlen közbejöttével a veszély elhárittatott, vagy legalább a következések enyhittettek. Most ellenben a kormány, a nemesség elkorhadt részét, a h i u k a t, a z ö n z ő k e t, a k e g y, c z i m, k i t ü n t e t é s, h i v a t a l - v a d á s z o k a t a m e g v á s á r o l h a t ó l e l k ü e k e t, a s z e g é n y s é g e t t ü r n i n e m t u d ó k a t, a g y á v á k a t t á b o r á b a g y ü j t é, p á r t t á a l a k i t o t t a, és ez által hirdetteti, hogy mindenben alkotmányos, törvényes úton jár."

„Általában azon megyék, melyekben a kormánypárt a mindenható adóügy, közmunkák, igazságszolgáltatás is a párt, s tagjainak érdeke szerint intéztetik ; és ez olyannyira minden tartózkodás nélkül, hogy midőn a conservativ párt márc. 15-én Budán második conferentiájában arról tanakodék, miként biztositson pártjának az országgyülésen többséget, egy főispán nyiltan kimondá,mikép a választásokat pénzzel kell vezetniök; mit ő tenni ajánlkozott is, kérkedve dicsekedvén, hogy három megyének követsége van zsebében."

Ez mind figyelmeztetés.

Midőn maga Széchenyi is ingadozóvá lett, midőn szakitott azon ellenzékkel, midőn az Apponyi-kormányt pártolá, sőt midőn kormányhivatalt is vállalt, kiben bizhatik tökéletesen a nemzet ? Bizhatik-e mostani kormányférfiaiban ? Mi a világért se mondjuk, hogy nem, csak kérdezzük.

Ezért volt az, hogy az ellenzék tagjai által esküvel fogadtatta meg, h o g y h a t é v l e f o l y t a a l a t t s e m m i n e m ű k o r m á n y h i v a t a l t, v a g y k i t ü n t e t é s t n e m f o g a d n a k e l.

„A közbirodalom egysége ! — Kiáltott fel tartalmas beszédében Zeplén követe, Lónyai Gábor, az 1847-iki országgyülésen. Tehát a magyar monarchia egységét, tehát nemzetünk legszentebb érdekeit, önállását, függetlenségét, alárendeljük a közbirodalmi egységnek ! ? Mi ennek ellenkezőjét az 1790-iki 10-ik törvényczikkre hivatkozva kivánjuk kinyilatkoztatni, mi követeljük hazánk önállása s függetlensége minden következményeit, honunk érdekeit az austriai monarchia érdekeinek alárendelni nem fogjuk engedni ! Önök, tisztelt conservativ urak „m i v e l ü n k n e m a k a r n a k t r a n s i g á l n i, m i n k e t

mindenkor le fognak szavazni!“— minket, kik azoknak léptünk nyomdokiba, kik küzdöttek jogainkért, s fenntartottuk nemzetiségünket, hazánk szabadságát, kik honunk felvirulásának, újjászületésének előharczosai voltunk és vagyunk! Ez nem fog sikerülni! mert ha sikerülne, tán lehetne egy és oszthatlan Ausztria, de magyar nemzet nem, Magyarország nem! Él magyar, áll Buda még.“

Ime, csak szárazan adjuk a tényeket elő.

Az akkori conservativ pártnak azonban a szervezet minden hatalmának daczára se lehetett győzni, mert az ellenzék oldalán egyik hatalmas hang a másik után emelkedett; Kossuth is összeszedve tehetségét, minden erejét megfeszitette, hogy a nemzet bukását előjegyzett pártnak törekvéseit meghiusitsa. És ez az ellenzéknek sikerült is, a conservativ párt annyira legyőzetett és háttérbe szorittatott, hogy elnémittatotte, hogy maga Széchenyi István is, Kossuthnak legnagyobb ellenség, az ő pártjához volt kénytelen csatlakozni.

1848 márcz. 15-én Kossuth a megjelent magyar küldöttség élén, a németek előtt is halalommá vált. „A bécsi néptől,“ — irja Horváth Mihály — „annyira távol volt minden suprematiai féltékenység, hogy Kossuth, ki a Bécsben töltött két nap alatt, felszólitva, a néphez többször szólott hatalmas szónoklatával, ha akarja, döntőleg befolyhatott volna az osztrák események fejlődésébe. Ő nem élt a körülmények által kezébe adott e hatalommal, mert hitt az udvar igéreteiben, s megelégelte a győzedelmet, melyet ez igéret által Magyarországnak biztositott.“

Az akkori ellenzéknek tehát egy Kossuth Lajos avolt, ki nem pártfegyelem, de lángeszének erejével vezette valamennyi tagját, és tartá össze ékesszólásával az ingadozókat.

A olvasó jól ismeri az 1847/8-iki átalakulás mozzanatait, a 48-diki törvények megszületését, s a küzdelmeket, s mert nem történelmet irni, de a történelemből egyes nevezetesebb pontokat akarunk kimeriteni, mint ilyes hozzuk itt föl a megyék és a felelős kormány fennállását illető küzdelmeket.

Itt világlik ki a Kossuth tiszta önzetlen hazafiúi jelleme. Ő mint miniszterjelölt, nem azt tartá szemei előtt, mint lehessen a minisztériumot a bécsi kormány behatása ellen ellensúlyozni; nem csupán a többséget mesterségesen is alakitható országgyülésen, de a megyék által is.

Különben a követek is „érezték, hogy a kivivott felelős miniszteri kormány által megalapitott politikai szabadságok, magokban véve még koránt sem elégségesek a honpolgárok szabadságára; sőt nem egyebek üres, csalékony formáknál, ha

nem léteznek mögöttök ama szabadságok, melyek magokból állnak fenn minden jólszervezett államban, minők: az egyéni s társadalmi (a személy, birtok, család) főleg pedig a municipalis szabadságok, melyek amazokat többé-kevésbbé magukban foglalják. Érezték, hogy tulajdonképen ezek a szabadság alapjai, s létegei; s a politikai szabadságok, különösen a felelős miniszteri kormány, nem egyebek, mint ezen egyéni, társadalmi, s municipalis szabadságok leghatékonyabb biztositékai. S lehetetlen igazságot nem szolgáltatnunk Kossuth valódi szabadságszeretetének, és statusférfiúi tapintatának, midőn látjuk, hogy kijelölt miniszter létére oly lelkesen küzd a municipiumok fenntartásaért a felelős miniszteri kormány mellett," — irja Horváth.

„Kossuth sok tekintetben más irányelvekből indúlt ki a miniszteriumáltal követendő politika tekintetében, mint Batthyányi Lajos. Az ő kedélyét a nagy események, melyek egész Európát mozgásba hozták, s mind nagyobb dimensiókban terjedvén s fejlődvén, az egész világrészt egy gyökeres átalakulás küszöbéhez vezették, — sokkal inkább felvillanyozták, mintsem hogy engedékeny, s mérsékelt lenni tudott volna akkor, midőn lehetőnek, sőt könnyünek látta mindennek kivivását." — Amint látta 1865-ben is, és mint legnagyobb ellensége Széchenyi mondá: „Bátrabbak, merészebbek, kikkel magasb, láthatatlan hatalmak látszanak szorosb szövetségben lenni, rövid napok alatt oly alapra fektették hazánk jövendőjét, melyet, tisztelet, becsület, de igazság is, — velem együtt mi hanyag munkások tán soha, vagy csak generatiók után lettünk volna képesek megalakitani."

Miért nincs egy Széchenyi, ki igy kiáltana fel a Kossuth jelenlegi nézeteit ismerve, ma is!

Történt azonban, hogy a monarchiát fenyegető veszélyek pillanatokig nem oly haragos szint öltvén, az udvar a márcz. 17-én kelt királyi leiratban általánosan kikötött szavát visszavonta. Az uj királyi válasz a hadügyminiszteriumot egészen megtagadta, vagy legfelebb azon állásban akarta megengedni, melyet eddig a tartományi hadparancsnokságok foglaltak el; a pénzügyminiszteriumot azon alárendelt szerepre kárhoztatta, melyet eddig a magyar királyi udvari kamra, a császári kamara irá-

mindenkor le fognak szavazni!"— minket, kik azoknak léptünk nyomdokiba, kik küzdöttek jogainkért, s fenntartottuk nemzetiségünket, hazánk szabadságát, kik honunk felvirulásának, újjászületésének előharczosai voltunk és vagyunk! Ez nem fog sikerülni! mert ha sikerülne, tán lehetne egy és oszthatlan Ausztria, de magyar nemzet nem, Magyarország nem! Él magyar, áll Buda még."

Ime, csak szárazan adjuk a tényeket elő.

Az akkori conservativ pártnak azonban a szervezet minden hatalmának daczára se lehetett győzni, mert az ellenzék oldalán egyik hatalmas hang a másik után emelkedett; Kossuth is összeszedve tehetségét, minden erejét megfeszitette, hogy a nemzet bukását előjegyzett pártnak törekvéseit meghiusitsa. És ez az ellenzéknek sikerült is, a conservativ párt annyira legyőzetett és háttérbe szorittatott, hogy elnémittatotte, hogy maga Széchenyi István is, Kossuthnak legnagyobb ellenség, az ő pártjához volt kénytelen csatlakozni.

1848 márcz. 15-én Kossuth a megjelent magyar küldöttség élén, a németek előtt is halalommá vált. „A bécsi néptől," — irja Horváth Mihály — „annyira távol volt minden suprematiai féltékenység, hogy Kossuth, ki a Bécsben töltött két nap alatt, felszólitva, a néphez többször szólott hatalmas szónoklatával, ha akarja, döntőleg befolyhatott volna az osztrák események fejlődésébe. Ő nem élt a körülmények által kezébe adott e hatalommal, mert hitt az udvar igéreteiben, s megelégelte a győzedelmet, melyet ez igéret által Magyarországnak biztositott."

Az akkori ellenzéknek tehát egy Kossuth Lajos avolt, ki nem pártfegyelem, de lángeszének erejével vezette valamennyi tagját, és tartá össze ékesszólásával az ingadozókat.

A olvasó jól ismeri az 1847/8-iki átalakulás mozzanatait, a 48-diki törvények megszületését, s a küzdelmeket, s mert nem történelmet irni, de a történelemből egyes nevezetesebb pontokat akarunk kimeriteni, mint ilyes hozzuk itt föl a megyék és a felelős kormány fennállását illető küzdelmeket.

Itt világlik ki a Kossuth tiszta önzetlen hazafiúi jelleme. Ő mint miniszterjelölt, nem azt tartá szemei előtt, mint lehessen a miniszteriumot a bécsi kormány behatása ellen ellensúlyozni; nem csupán a többséget mesterségesen is alakitható országgyülésen, de a megyék által is.

Különben a követek is „érezték, hogy a kivivott felelős miniszteri kormány által megalapitott politikai szabadságok, magokban véve még korántsem elégségesek a honpolgárok szabadságára; sőt nem egyebek üres, csalékony formáknál, ha

nem léteznek mögöttök ama szabadságok, melyek magokból állnak fenn minden jólszervezett államban, minők: az egyéni s társadalmi (a személy, birtok, család) főleg pedig a municipalis szabadságok, melyek amazokat többé-kevésbbé magukban foglalják. Érezték, hogy tulajdonképen ezek a szabadság alapjai, s létegei; s a politikai szabadságok, különösen a felelős miniszteri kormány, nem egyebek, mint ezen egyéni, társadalmi, s municipalis szabadságok leghatékonyabb biztositékai. S lehetetlen igazságot nem szolgáltatnunk Kossuth valódi szabadságszeretetének, és statusférfiúi tapintatának, midőn látjuk, hogy kijelölt miniszter létére oly lelkesen küzd a municipiumok fenntartásaért a felelős miniszteri kormány mellett," — irja Horváth.

„Kossuth sok tekintetben más irányelvekből indúlt ki a miniszteriumáltal követendő politika tekintetében,mint Batthyányi Lajos. Az ő kedélyét a nagy események, melyek egész Európát mozgásba hozták, s mind nagyobb dimensiókban terjedvén s fejlődvén, az egész világrészt egy gyökeres átalakulás küszöbéhez vezették, — sokkal inkább felvillanyozták, mintsem hogy engedékeny, s mérsékelt lenni tudott volna akkor, midőn lehetőnek, sőt könnyünek látta mindennek kivivását." — Amint látta 1865-ben is, és mint legnagyobb ellensége Széchenyi mondá: „Bátrabbak, merészebbek, kikkel magasb, láthatatlan hatalmak látszanak szorosb szövetségben lenni, rövid napok alatt oly alapra fektették hazánk jövendőjét, melyet, tisztelet, becsület, de igazság is, — velem együtt mi hanyag munkások tán soha, vagy csak generatiók után lettünk volna képesek megalakitani."

Miért nincs egy Széchenyi, ki igy kiáltana fel a Kossuth jelenlegi nézeteit ismerve, ma is!

Történt azonban, hogy a monarchiát fenyegető veszélyek pillanatokig nem oly haragos szint öltvén, az udvar a márcz. 17-én kelt királyi leiratban általánosan kikötött szavát visszavonta. Az uj királyi válasz a hadügyminiszteriumot egészen megtagadta, vagy legfelebb azon állásban akarta megengedni, melyet eddig a tartományi hadparancsnokságok foglaltak el; a pénzügyminiszteriumot azon alárendelt szerepre kárhoztatta, melyet eddig a magyar királyi udvari kamra, a császári kamara irá-

nyában, oly törvénytelenül, a nemzet annyi panaszai daczára viselt; a bel- és igazságügyi minisztériumot hatóságaik több jelentékeny functiójától megfosztotta; a külügyminisztériumot végre egészen mellőzvén, az eddigi királyi kanczelláriával akarta pótoltatni, mely valamint addig, ámbár világos törvényeк ellenére, minden fontosabb politikai kérdésben ki volt — ugy ezentúl is ki lett volna téve a bécsi minisztérium befolyásának. Szóval az volt a királyi válasz lényege: hogy a magyar minisztérium oly viszonyba álljon a bécsivel, mint annakelőtte a magyar kormányszékek álltak a megbukott császári kormánynyal. Azon hatáskör szerint, melyet eként a királyi válasz az uj magyar minisztériumnak kitűzött, ez felelős lett volna az országgyülés irányában, de a nélkül, hogy a kormányzat legfontosabb ágaiban független legyen a bécsi minisztériumtól."

Mint vélekedik Horváth Mihály a bécsi kormány által ma már elfogadtatott, de akkor visszadobott feltételek felől?

„E viszonyt elfogadni annyi volt volna, mint egyszerűen lemondani az országnak annyi államszerződésekkel s törvényekkel biztositott függetlenségéről, önálló kormányzatáról; beolvadni az osztrák császárságba, s megsemmisiteni a magyar államéletet, eltörülni a nemzeti létet, melynek megmentéseért s fenntartásaért az ősök, a lefolyt idők sulyos viszontagságai közt, nem kételkedtek vérüket ontani, életüket feláldozni; annyi volt volna, mint törvényesiteni a gyülölt idegen befolyást, s e fölött törvényesiteni még a kényuralmat is azon esetre, ha a bécsieknek adott uj alkotmányt, az ijedségből feleocsudott udvar, egy államcsinynyel eltörülné; mi annál bizonyosabban megtörténendő vala, minél gyengébbnek mutatja Magyarország, magát a maga törvényes jogai védelmében. E téren tehát a magyar nemzet, a gyávaság gyalázat-bélyege nélkül, egy hajszálnyit sem engedhetett a maga ősi jogaiból."

Igy vélekedett Horváth Mihály; s mi nála legkülönösebb, legujabb röpiratában a népet pusztán e czimmel illeti: „tömeg," nyers „tömeg" sat. a 48-iki népről pedig igy szól: „A nép ál-

talában véve az uj állapotokból nem származtatott uj igényeket; megelégedett váratlan nyereményével, megértette a haza érdekeit." S ha akkor meg tudta, most nem tudja megérteni?

Mi a nemzetiségeket illeti, „a közös szabadság birtokának öröme lerontani látszott minden közfalat, melyet a külön-ajku országlakosok közt a roszúl értett, személyes czélokra kizsákmányolt nemzetiségi meghasonlás emelt. Temesvárt a szerbek és oláhok egyszerre tartották Tedeumjokat a magyar és német katholikusokkal, a város főpiaczán. Ujvidékről a szerb izgatások főhelyéről, szintugy mint más szerbnépességű városokból, rokonszenvet és egyetértést, hűséget s ragaszkodást tanusitó nyilatkozatok küldettek a pesti központi bizottmányhoz. Sőt még a végvidéken is, melynek lakossága általában szerb, oláh, és német népből áll, s hová nemcsak a magyar közéletnek szelleme, de még a magyar törvény sem hatott el, egyaránt lelkesedéssel üdvözöltetett a nemzeti átalakulás".

Nem tanújele-e ez annak, hogy a magyar korona alá tartozó külön nemzetiségek, ösztönük-, természeti hajlamuk-, gondolkozásmódjuknál fogva nem ellenségei egymásnak, s a hányszor azokká váltak, mindig a reactio müködése adá vérükbe az ingert, és kezükbe a fegyvert. Miért lenne nemzet nemzetnek ellensége ma, a 19-ik században, hol foglalások nem tétethetnek, s nemzet nemzetnek jogát, ha csak magát megsemmisiteni nem akarja, el nem nyomhatja, de szövetkezve igen is ellentállhat elnyomóinak.

És most bezárva a történeti idézéseket, melyekből az olvasó, ha történeti ismeretet nem is, de adatokat szedhetett magának, s ha ezután következő soraink olvasására csak egy kis figyelmet fordit, s emlékébe visszahivja e rövid kivonatban elősorolt tényeket, s a helyett, hogy mindennek megfejtését reánk bizná, saját gondolatjaival is igyekezik kifürkészni állapotainkat, ugy Horváth Mihály állitásaiban meg lesz czáfolva háromszor; 1-ör: a történelem, 2-or saját maga, 3-or az olvasó által; s egyuttal fel leend deritve politikai helyzetünk, melyben tanúlt, tudós emberek is jónak látják a sophisma csürő-csavaró tudományát elővenni, hibás jóakarat, rövidlátás, vagy Isten tudja miféle és minémű okokból kiindulva ?!

nyában, oly törvénytelenül, a nemzet annyi panaszai daczára viselt; a bel- és igazságügyi miniszteriumot hatóságaik több jelentékeny functiójától megfosztotta; a külügyminiszteriumot végre egészen mellőzvén, az eddigi királyi kanczellariával akarta pótoltatni, mely valamint addig, ámbár világos törvények ellenére, minden fontosabb politikai kérdésben ki volt — ugy ezentúl is ki lett volna téve a bécsi miniszterium befolyásának. Szóval az volt a királyi válasz lényege: hogy a magyar miniszterium oly viszonyba álljon a bécsivel, mint annakelőtte a magyar kormányszékek álltak a megbukott császári kormánynyal. Azon hatáskör szerint, melyet eként a királyi válasz az uj magyar miniszteriumnak kitűzött, ez felelős lett volna az országgyülés irányában, de a nélkül, hogy a kormányzat legfontosabb ágaiban független legyen a bécsi miniszteriumtól."

Mint vélekedik Horváth Mihály a bécsi kormány által ma már elfogadtatott, de akkor visszadobott feltételek felől?

„E viszonyt elfogadni annyi volt volna, mint egyszerűen lemondani az országnak annyi államszerződésekkel s törvényekkel biztositott függetlenségéről, önálló kormányzatáról; beolvadni az osztrák császárságba, s megsemmisiteni a magyar államéletet, eltörülni a nemzeti létet, melynek megmentéseért s fenntartásaért az ősök, a lefolyt idők sulyos viszontagságai közt, nem kételkedtek vérüket ontani, életüket feláldozni; annyi volt volna, mint törvényesiteni a gyülölt idegen befolyást, s e fölött törvényesiteni még a kényuralmat is azon esetre, ha a bécsieknek adott uj alkotmányt, az ijedségből felocsudott udvar, egy államcsinynyel eltörülné; mi annál bizonyosabban megtörténendő vala, minél gyengébbnek mutatja Magyarország, magát a maga törvényes jogai védelmében. E téren tehát a magyar nemzet, a gyávaság gyalázat-bélyege nélkül, egy hajszálnyit sem engedhetett a maga ősi jogaiból."

Igy vélekedett Horváth Mihály; s mi nála legkülönösebb, legujabb röpiratában a népet pusztán e czimmel illeti: „tömeg," nyers „tömeg" sat. a 48-iki népről pedig igy szól: „A nép ál-

találan véve az uj állapotokból nem származtatott uj igényeket; megelégedett váratlan nyereményével, megértette a haza érdekeit.“ S ha akkor meg tudta, most nem tudja megérteni?

Mi a nemzetiségeket illeti, „a közös szabadság birtokának öröme lerontani látszott minden közfalat, melyet a külön-ajku országlakosok közt a roszúl értett, személyes czélokra kzsákmányolt nemzetiségi meghasonlás emelt. Temesvárt a szerbek és oláhok egyszerre tartották Tedeumjokat a magyar és német katholikusokkal, a város főpiaczán. Ujvidékről a szerb izgatások főhelyéről, szintugy mint más szerbnépességű városokból, rokonszenvet és egyetértést, hűséget s ragaszkodást tanusitó nyilatkozatok küldettek a pesti központi bizottmányhoz. Sőt még a végvidéken is, melynek lakossága általában szerb, oláh, és német népből áll, s hová nemcsak a magyar közéletnek szelleme, de még a magyar törvény sem hatott el, egyaránt lelkesedéssel üdvözöltetett a nemzeti átalakulás“.

Nem tanújele-e ez annak, hogy a magyar korona alá tartozó külön nemzetiségek, ösztönük-, természeti hajlamuk-, gondolkozásmódjuknál fogva nem ellenségei egymásnak, s a hányszor azokká váltak, mindig a reactio müködése adá vérükbe az ingert, és kezükbe a fegyvert. Miért lenne nemzet nemzetnek ellensége ma, a 19-ik században, hol foglalások nem tétethetnek, s nemzet nemzetnek jogát, ha csak magát megsemmisiteni nem akarja, el nem nyomhatja, de szövetkezve igen is ellentállhat elnyomóinak.

És most bezárva a történeti idézéseket, melyekből az olvasó, ha történeti ismeretet nem is, de adatokat szedhetett magának, s ha ezután következő soraink olvasására csak egy kis figyelmet fordit, s emlékébe visszahivja e rövid kivonatban elősorolt tényeket, s a helyett, hogy mindennek megfejtését reánk bizná, saját gondolatjaival is igyekezik kifürkészni állapotainkat, ugy Horváth Mihály állitásaiban meg lesz czáfolva háromszor; 1-ör: a történelem, 2-or saját maga, 3-or az olvasó által; s egyuttal fel lesz derítve politikai helyzetünk, melyben tanúlt, tudós emberek is jónak látják a sophisma csürő-csavaró tudományát előverni, hibás jóakarat, rövidlátás, vagy Isten tudja miféle és minémű okokból kiindulva?!

40/N45

19

51881

DB
937
.8
H72V35

Válasz a válaszra Horváth
Mihálynak

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 25 03 06 011 5